

Årsbok 2012

Föreningen Svedala-Barabygden

Bild på bokens framsida:

Skulpturen ”Grisamarknad” av Olof Bengtsson.

Inköpt av Svedala kommun och står på Svedala bibliotek.

Se artikel på sid 61.

Bilder på bokens baksida:

Överst Baras och Svedalas gamla kommunvapen

före sammanslagningen 1977 och därunder

Svedalas nuvarande kommunvapen.

© 2011 Föreningen Svedala-Barabygden

Redaktionskommitté:

Kjell Bergman, Jan A Johansson, JanAnders Persson och Mats Olsson.

Bildbearbetning och grafisk formgivning: Mats Olsson.

Tryckeri:

Norra Skåne Offset AB, Hässleholm

ISSN 1653-0454

ISBN 978-91-979853-1-4

INNEHÅLL

Svedala Samhälle 1874 – 1918

Av folkskolläraren Nils Tylén sid 5

Från torvmosse till Dala handelsträdgård

En berättelse om trädgårdsmästare Nils Carlsson (1904-1984)

Av Bertil Centergård sid 24

Torups slott under renässansen och lite till

Av Anders Reisnert sid 39

Svedalas ”döderhultare”

Av Kjell Bergman OCH Mats Olsson sid 61

”Familjetråd”

Av Carina Engström sid 70

Elna och Jöns Greko - En familjehistoria

Av Britt Paulsson och Arne Greko sid 72

Grodor i svedalabygden

Av Per Blomberg sid 91

Huset med halmtak

Av Lennart Börnfors sid 98

Handelsbodar i Börringe

Av Lennart Börnfors sid 100

I tidningen för 50 år sedan – 1962

Av Kjell Bergman sid 110

Bilder från arkivet

Av Mats Olsson sid 120

FÖRORD

Våra årsböcker har fått beröm för sin bredd och variation. Även denna årsbok – vår nionde – uppvisar samma mångfald. Man kan säga att våra årsböcker har ”funnit sin form”, med hjälp av det stora gensvar som de fått av sina läsare. Numera läses de inte endast av svedalabor, utan också av många utanför kommunen.

Vi blev mycket stolta när fjolårets årsbok blev nominerad till priset för ”bästa svenska hembygdsbok” 2011. Även om vår bok slutligen inte fick priset så fick den dock ett hedersomnämmande, tillsammans med två andra.

Berömmet tillfaller främst våra artikelförfattare, varav vissa har återkommit med jämna mellanrum. Vår trognaste medarbetare är Per Blomberg med sina uppskattade naturskildringar. I år skriver han om groddjur i svedalabygden. Även stadsantikvarien i Malmö, Anders Reisnert, har tidigare medverkat i vår årsbok. I år skriver han om Torups slott och dess historia, extra aktuellt genom att Malmö kommun nu övertagit slottet och därmed gjort det tillgängligt i sin helhet för allmänheten.

Lennart Börnfors är numera välbekant för svedalaborna efter det att vår förening har utgivit hans två böcker om börtingefotografen Martin Svensson. I denna bok återkommer han med två artiklar, varav en handlar om handelsbodar i Börtinge. Carina Engström skriver även i år om offentlig konst i Svedala, denna gång om en skulptur framför den nyinvidga Naverlönnskolan.

Vi kan också presentera några nya artikelförfattare. Svedalasonen Bertil Centergård skriver om den intressanta historien bakom det nutida Dalaplantor, en berättelse som säkert är okänd för många. Namnet Greko bör vara känt för en del. Genom Britt Paulsson och Arne Greko, nutida ättlingar till familjen, får vi en färgstark berättelse om denna stora familjs öden och äventyr.

Gamla texter från ”dåtiden” ger oss ofta perspektiv på vårt samhälle och de förändringar som ingen i det förflutna kunde förutsäga. Denna årsbok inleds med en obearbetad text om Svedala från 1874 till 1918. Vi vill inte ”klåfingra” oss, utan har valt att i obearbetat skick återge en unik och helt autentisk beskrivning av det dåtida Svedala.

Boken avslutas med en sedvanlig artikel av undertecknad om hur Svedala beskrevs i tidningarna för 50 år sedan. På likaledes sedvanligt sätt bjuder Mats Olsson på intressanta bilder ”från arkivet”. Han har också, i år liksom tidigare, stått för bokens grafiska utformning.

För Föreningen Svedala-Barabygden
Kjell Bergman
ordförande

SVEDALA SAMHÄLLE 1874 – 1918

År 1874 hade Svedala fått sin första järnväg och Svedala samhälle började växa. I och med detta kom helt andra uppgifter upp i den kommunala verksamheten än som varit tidigare. I det framväxande stationssamhället skulle det planeras för anläggning av gator och torg och också gatubelysning. Fattigvård, brandberedskap och polis var andra ämnen som fick högre dignitet.

År 1899 blev stationsområdet i Svedala ett municipalsamhälle, då det hos landshövding-ämbetet beslutats *att för Svedala stationssamhälle skulle tillämpas byggnads-, brand-, ordnings- och hälsovårdsstadgar för stad.*

Med stadgarna för ett municipalsamhälle fick speciella organ tillsättas för att tillse att de stadgade kraven uppfylldes. Högsta instans i municipalsamhället var municipalstämman, senare municipalfullmäktige. Svedala socken utgjorde fortfarande en kommun med kommunalfullmäktige som sin högsta instans.

Nils Thylén var utöver lärare också verksam inom Missionsföreningen och föreläsningsföreningen i Svedala. Han var också med och stiftade Handelsbolaget (som sedermera blev Konsum).

Personer som bodde i municipalsamhället betalade skatt både till kommunen och till municipalsamhället.

På municipalstämman diskuterades befrielse av kopplingen till kommunen och år 1907 tillsatte man den första kommittén att utreda detta. Den 15 september 1918 undertecknade Kungl. Maj:t brevet angående köpingsrättigheter för Svedala municipalsamhälle och därmed bildades en egen kommun.

Från och med 1919 var alltså Svedala uppdelat i Svedala landskommun och Svedala Köping.

I samband med detta skrev folkskollärare Nils Thylén ett föredrag om utvecklingen i samhället för åren 1874 till 1918. Ett föredrag som också mynnade i skrivet format och som presenteras på följande sidor.

Jan Anders Persson

SVEDALA SAMHÄLLE

1874 — 1918

EN HISTORIK

Författad av

folkskolläraren N. Thylén

december 1918

EFTERFÖLJANDE LILLA HISTORIK UTGÖR ETT FÖREDRAG, SOM HÖLLS VID ÅRSSKIFTET 1918—1919, DÅ SAMHÄLLET TRÄDDE I UTÖVNING AV SINA KÖPINGSRÄTTIGHETER. EHURU NÅGOT KOMPLETTERAD GÖR DEN EJ ANSPRÅK PÅ ATT VARA FULLSTÄNDIG. OM DEN KAN BIDRAGA TILL ATT STÄRKA INTRESSET FÖR SAMHÄLLETS FORTSATTA UTVECKLING,
ÄR DESS SYFTE UPPNÅTT.

N. T.

Äldsta bostadshuset i köpingen.

Sambällets tillblivelse. När Malmö—Ystads järnväg år 1874 öppnades för trafik, funnos, där Svedala samhälle nu ligger, endast två bostadshus.

Båda lågo vid landsvägen, den del därav, som nu kallas Långgatan. Till varje hus hörde en mindre jordlott, som av ägarna var avsedd till ett slags småbruk. Det äldsta av dessa hus är beläget å tomt N:o 6 i kv. Uven.

Järnvägsstationen behövde emellertid för sin trafik att komma i förbindelse med landsvägen. För den skull lät järnvägen från stationsgården anlägga en väg, som korsade Aggarpsvägen och nådde i norr upp till landsvägen. Denna blev sedan huvudstommen, kring vilken Svedala samhälle utvecklade sig och utgör den nuvarande Storgatan.

Över det område, som ligger närmast järnvägen upprättades av ingenjör Gustafsson en karta (bil. I). och på denna upptogs också ett förslag till torg utmed Aggarpsvägen, just på den plats, där Stortorget nu ligger. Tomter såldes snart, i kv. Bävern och kv. Duvan. Till dessa tomters köpare lovade säljaren under hand åt platsen upplåta ett salutorg vid

Aggarpsvägen intill nya vägen (= Storgatan). Emellertid blev löftet ej in- *Torgfrågan.*
friet på tid, som varit väntad, och behovet av ett salutorg gjorde sig mer
och mer gällande. Då beslöts på kommunalstämma, att av lantbrukare
John Rasmussons sterbhusdelägare söka få arrendera eller köpa förut
nämnda område till torgplats. Någon överenskommelse om arrende eller
köp kunde för tillfället ej vinnas. Därför beslöt stämman i april 1876 giva
en kommitté i uppdrag "att förskaffa sig fullständig underrättelse om annan
för ändamålet lämplig torgplats samt de villkor, varunder den stode att
erhålla". Kommittén handlade raskt. Ny stämma utlystes till den 9 i på-
följande månad. Lantbrukarna Nils Jönsson i Brännemölla och Jöns Jönsson
i Nygård hade av A. Otterströms änka tillhandlat sig en jordrymd av
2—3 tunnland. Av denna "erbjöd de sig att till Svedala kommun för evärdlig
tid skänka ett tunnland jord, dränerat, grusat och med plantering inhägnat",
och skulle det få övertagas och användas, så snart koncession å ansökan
om torgdags hållande vunnits.

Därefter erbjöd de sig jämväl John Rasmussons sterbhusdelägare att i
samma skick och för samma ändamål skänka för evärdlig tid en jord, som
uppgavs innehålla 1 1/4 tunnland, liggande i hörnet mellan nuvarande Stor-
gatan och Kyrkogatan och alltså belägen betydligt närmare järnvägsstationen.

Eftersom meningarna vid kommunalstämma om de sålunda gjorda till-
buden voro delade, äskades omröstning, vilken utföll så, att det första
anbudet antogs. Sedan platsen för torg sålunda blivit bestämd, beslöts ingå
till Kungl. Maj:ts Befallningshavande med ansökan om att rättighet måtte
medgivas allmänheten att en gång i månaden, nämligen 2:a tisdagen i varje
månad, eller om helgdag då infaller, nästföregående söckendag få därstädes
"torgföra och avyttra kreatur samt sådana varor, som voro lovliga och
för orten behövliga."

I maj 1878 begärdes å kommunalstämma, att kommunen måtte besluta
att flytta torgdagsförsäljningen till den torgplats, som hade blivit erbjuden
av John Rasmussons sterbhusdelägare, som genom sitt ombud, v. Härads-
hövdingen Nils Åkesson i Aggarpsmölla, erbjöd Svedala kommun till
evärdlig egendom och utan avgäld 1 tunnland jord mot villkor, att det-
samma användas till torgplats sålunda, att de s. k. veckotorgdagarna dit
förledes samt att å de månatliga torgdagarna varumarknaden där finge
försiggå, varemot kreatursmarknaden hädanefter som hittills skulle äga
rum endast å gamla torgplatsen. Som skäl för förflyttningen anfördes bland
annat, att den då i två år använda torgplatsen var för liten. Ehuru me-
ningarna å stämman voro delade, beslöts efter votering att antaga anbudet,
samt bifalla förslaget om de båda torgens användning.

Under alla påföljande åren ha torgen använts på samma sätt. De hava

underhållits intill år 1900 av kommunen och därefter av municipalsamhället. I början voro månadstorgdagarna mycket besökta, men sedan ha av kända skäl marknadsbesöken högst väsentligt avtagit, så att numera endast grismarknaden är av någon större betydelse.

Den 28 december 1909 beslöt kommunalstämman att till Svedala municipalsamhälle utan ersättning överlåta båda dessa torgplatser med samma rättigheter och skyldigheter, som gällt för kommunen. Den 28 april 1911 godkändes av Kungl. Maj:t på därom gjord ansökan nämnda överlåtelse. Båda torgen, isynnerhet Stortorget, äro sedermera försatta i prydligt skick och användas fortfarande i enlighet med sitt ursprungliga ändamål.

Den första bebyggelsen. Kring de sålunda upplåtna torgen började tomterna snart säljas och bebyggas. Kring det först erhållna, som nu kallas Marknadstorget, uppstod en hel del bostadshus, och vid det senare, som kallas Stortorget, byggdes snart snickare H. Lindgrens och slaktare N. Persons fastigheter. Den flitigaste byggherren i samhället vid denna tid var läraren vid Svedala bys folkskola, Sören Hansson, som i samhällets norra del uppförde och sålde flera hus, vilka alla ännu finnas kvar.

År 1875 hade Lund—Trelleborgs järnväg tillkommit, och Svedala blev järnvägsknut. Behovet av ett järnvägshotell gjorde sig gällande, och ett dylikt uppfördes kort därefter.

Det egentliga samhällets förste handlande var numera avlidne L. O. Hylén, som efter att ha bebyggt en tomt nära järnvägshotellet, därstädes öppnade handel med stenkol och diverse varor. I ett vid landsvägen beläget hus, som blivit tillbyggt och förbättrat, öppnades järnhandel av N. Nilsson. Ej långt därefter fick samhället både mejeri, timmerhandel och ångkvarn. Telefonstation fick Svedala år 1882. Abonnementantalet var i början omkring 25. Socknens förnämsta affärsställe var ännu i flera år J. O. Josefsons handelsaffär i Svedala by. Denna hade grundats av Josefson själv, en uppåtsträvande och driftig västgöte. Till hans affär, för vilken lokaler uppförts 1867, strömmade kunder från både Svedala och angränsande församlingar. Emellertid började snart flera affärer uppstå i stationsområdet, och mellan dessa och affären i byn uppstod en långvarig tävlan om kundernas bevägenhet, en tävlan som först efter flera år utföll till stationsaffärernas förmån.

Post. Poststation fanns i samhället alltsedan järnvägarnas tillkomst. Efter några år blev den självständig och fick särskild lokal. Fr. o. m. den 1 dec. 1918 övergick den till att vara postkontor.

Sparbank. Av stor betydelse för den ekonomiska utvecklingen blev grundandet av Svedala Sparbank. Dess stiftare och första styrelse utgjordes av v. härads-hövdingen N. Åkesson, Aggarpsmölla, stationsinspektoren N. Nordstrand, hotellägaren J. G. Nord, båda i Svedala, samt lantbrukarna Em. Ripa,

Bosarp och A. Rasmusson å Erlandsdal. Rörelsen bedrevs i hyrd lokal ända till år 1897, då bankens nuvarande byggnad uppfördes. Banken, som haft att glädja sig åt allmänhetens alltjämt stegrade förtroende, har varit till stort gagn för särskilt de mindre lånesökandena.

I detta sammanhang må omnämnas, att bankstyrelsen var nog framsynt att vid nybyggandet låta uppföra en rymlig och trevlig samlingssal. Denna motiverades i främsta rummet av bankens eget behov, men avsågs redan från början för samhällseliga ändamål. Så har den ofta använts för större stämmor, val och politiska sammanträden, föreläsningar och konserter. Under Svedala kyrkas restaurering användes samma sal för hållandet av församlingens gudstjänster.

Året 1882 blev synnerligen betydelsefullt i samhällets historia. Då an- *Mek.*
lades här av Åbjörn Anderson och P. Hansson en mekanisk verkstad för *Verkstad.*
tillverkning av lantbruksmaskiner, huvudsakligen för ortens behov. "För-
ståndigt folk" ansåg att anläggningen hade gjorts alldeles för stor, men det
dröjde ej länge, förrän den visade sig för liten. Efter 1892 ombildades
affären till aktiebolag. Genom tillbyggnader och utvidgningar ha anlägg-
ningarna vuxit så, att tomtområdet, som år 1882 var 5,800 kvm., år 1918
utgjorde 30,300 kvm.; den bebyggda ytan under tak, som i början var 860
kvm., har samtidigt vuxit till 11,000 kvm. Vid anläggningens början var
arbetarnas antal 25 och år 1918 c:a 400, förutom den till ett 50-tal upp-
gående kontorspersonalen. I bolagets år 1900 uppförda nya och tidsenliga
kontorslokaler utåt järnvägsgården har plats beretts åt A.-B. Malmö Folk-
banks, sedermera A.-B. Industribankens, kontor.

Som grundläggare och skapare av detta företag framstår främst Fabrikören
Åbjörn Anderson. Säkert är, att, utan hans oräddhet och energi, företaget
aldrig hade nått den utveckling, som nu är fallet.

Åbjörn Andersons förnämsta insats i Svedala samhälles utveckling är
verkstaden själv. Vid dess grundande var denna den enda industriella an-
läggningen på platsen. Sedan har den blivit medelpunkten i ett blomstrande
municipalsamhälle. Vid tillkomsten av råsockerfabriken, tegelmästareskolan,
Malmö Folkbanks avdelningskontor och flera andra nya affärsföretag var
Åbjörn Anderson städse en av de mest verksamma krafterna. Även i det
egentliga kommunala arbetet tog han en livlig och verksam del. Särskilt
kom hans praktiska erfarenhet till gagn för utvecklingen av samhällets väl-
ordnade gatuväsende. Som ledamot av municipalnämnden, byggnadsnämnden
och municipalfullmäktige har han även i övrigt främjat och deltagit i snart
sagt allt, som haft betydelse för Svedala samhälles förkovran.

Verkstadens utveckling har främjats av energiska och praktiska med-
arbetare ävensom en präktig och intelligent arbetarestam.

Svedala Sockerfabrik. Ett annat företag, som haft stor betydelse för Svedala samhälle, är Svedala Sockerfabrik. Företaget tillkom på initiativ av Sockerraffinaderiet Öresund i Lund och har till verkställande direktör under alla åren haft konsul Wilh. Westrup i Lund. Styrelsens förste ordf. var v. häradshövding N. Åkesson, Aggarpsmölla. Fabrikens byggnader uppfördes åren 1893—1894, och dess första kampanj påbörjades d. 4 okt. 1894. Bland cheferna på tekniska avd. märkes disponent J. Håkansson, som i flera år var samhällets ordningsman. Kamrer N. Larson har samtidigt förestått den kamerala avdelningen alltsedan 1893.

Genom maskinella förbättringar har fabriken avverkning ökats från 300 ton till 1000 ton pr dygn. På grund av teknikens stora framsteg har arbetareantalet minskats. Det utgör nu under kampanjen omkring 260 förutom ett 70-tal vid betvågarna.

Alltsedan år 1907 äges fabriken av Svenska Sockerfabriksaktiebolaget.

Både direkt och indirekt har Svedala sockerfabrik främjat samhällets bästa. I omedelbar närhet till samhället har åt ungdomen upplåtits ett stort område till idrottsplats, som disponeras av Svedala idrottsförening.

Försökstegelbruket. Omkring sekelskiftet hade inom Sveriges Tegelmästareförening uppstått tanken på uppsättandet av en *tegelmästareskola*. Flera platser blevo påtänkta för detta ändamål däribland Skurup, där det fanns ett tegelbruk och en folkhögskola, som ansågs kunna bliva tegelmästareskolan till gagn. Tack vare ett energiskt ingripande från ingenjör Fredrikssons sida, blev det emellertid beslutat, att tegelmästareskolan skulle förläggas till Svedala och i samband därmed anläggas ett särskilt försökstegelbruk. Skolan trädde i verksamhet år 1904. Svedala kommun hade år 1903 beslutat anslå 500 kr. i fem år för att främja skolans verksamhet.

Hand i hand med dessa industriföretags växt har gått samhällets. Arbetsarnas antal utgör omkr. 500, och dessa måste ha bostäder och livsmedel. Därför har byggnadsverksamheten blomstrat. Alla tomter utmed Storgatan ha bebyggts, nya gator ha öppnats åt öster och väster. År 1899 voro uppförda 120 bostadsbyggnader, och f. n. äro de till antalet omkring 180. Dessutom äro anlagda flera mindre fabriker, av vilka Aug. Liljekvists lerkärlsfabrik var platsens första. En hel del lönande handelsaffärer i olika branscher ha uppstått och vidmakthållits av en välsituerad befolkning.

Municipalsamhällets uppkomst. Till följd av samhällets utveckling uppkom tidigt frågan, huruvida icke ordningsstadgan, byggnadsstadgan och brandstadgan för rikets städer ävensom hälsovårdsstadgan för riket, i vad den avsåge stad, borde bringas till tillämpning inom visst område invid Svedala järnvägsstation. För den skull kallade landshövding Robert Dickson alla inom Svedala kommun för saken intresserade personer att infinna sig till sammanträde i Sockerfabrikens

Storgatan.

kontorslokal den 17 november 1898 för att uttala sig om förslaget ävensom yttra sig om storleken av det område, inom vilket ifrågavarande stadgar skulle finna tillämpning. Samtliga närvarande eller omkring femtio personer uttalade sig för Kungl. Maj:ts Befallningshavandes förslag samt förordade ett av kommunalnämnden föreslaget område, upptaget på en av förste lantmätare C. M. Carlqvist upprättad karta (bil. II) och innehållande 180 hektar och 0,6 ar. Den 7 juli 1899 blev detta förslag av Kungl. Maj:t godkänt att träda i kraft med ingången av år 1900.

Från och med den 1 januari 1900 var alltså Svedala ett municipalsamhälle. Invånarnas antal uppgick till något över 1200. Kort därefter utnämnde Kungl. Maj:ts Befallningshavande v. häradshövdingen N. Åkesson i Aggarpsmölla till samhällets förste ordningsman. Åkesson hade tidigare varit en av förgrundsfigurerna i det kommunala livet i Svedala under en lång följd av år. Nu hade han dragit sig tillbaka från sina förtroendeuppdrag, men emedan han sedan länge varit livligt intresserad av Svedala samhälles utveckling, mottog han uppdraget. På hans föranstaltande valdes i november 1899 för första gången municipalnämnd och byggnadsnämnd. Dessutom beslöts uppdraga åt den nyvalda municipalstyrelsen att inkomma

med förslag till hälsovårdsordning, byggnadsordning och brandordning. Ordförande vid första municipalstämman var byggnadssnickaren A. Andersson, vilken som sådan kvarstod under omkring 3 år, efter vilken tid han till följd av sjuklighet drog sig tillbaka. De under tiden upprättade förslagen till ordningsföreskrifter, hälsovårdsordning, byggnadsordning och brandordning godkändes den 3 april 1900. Förste municipalnämndsordförande var kamrer N. Larson. Till polisuppsyningsman antogs extra fjärdingsmannen L. Rydberg.

Stadsplan. En kommitté fick i uppdrag att låta uppgöra förslag till stadsplan för samhället. Ett dylikt förslag uppgjordes av lantmätare Rob. Söderquist och förelåg färdigt den 25 juli 1901, samt antogs omedelbart på stämma utan några ändringar. Kungl. Maj:ts stadfästelse å denna stadsplan gavs ej förr än den 4 april 1903, emedan överintendentsämbetet, som haft att yttra sig över förslaget, framställt vissa anmärkningar däremot, och förslaget därefter måste omarbetas i enlighet med överintendentsämbetets anvisningar. — Den 31 aug. 1907 utkom emellertid ny lag angående stadsplan och tomtindelning. Då det yppade sig vissa svårigheter vid den gamla stadsplanens genomförande och i följd av dess i åtskilliga avseenden mindre lämpliga anordning i övrigt, väcktes av kamrer N. Larson den 12 oktober 1907 förslag, att municipalstyrelsen skulle träffa överenskommelse med ingenjören Eric Aspegren om upprättandet av förslag till ny stadsplan med tomtindelning. Ingeniör Aspegrens förslag förelåg till behandling redan i december 1908, men emedan det i följd av mot det samma gjorda anmärkningar måste i vissa delar ändras och kompletteras, vann det Kungl. Maj:ts stadfästelse först den 25 febr. 1910 (Bil. III).

De principer efter vilka denna stadsplan utarbetats, voro alldeles nya. Särskilt bör framhållas den rikedom på villatomter, som stadsplanen innehåller. Genom denna anordning kan samhället få karaktären av villasamhälle mera än stadssamhälle.

Vilken roll i hygieniskt avseende detta förhållande spelar, är lätt att inse. Dessutom äro tomterna rundligt tilltagna, varigenom möjlighet beredes för fastighetsägaren att erhålla nödigt planteringsland för sig och eventuella hyresgäster.

Enligt samma stadsplan, vilken hittills endast i några mindre avseenden blivit ändrad, skulle samhället i och för planens genomförande vara skyldigt att inlösa en hel del jordområden. Flera sådana ha också inlösts under årens lopp, bl. a. för framdragande av Almgatan, Skolgatan och Södergatan. Ännu återstår åtskilligt att inlösa, men Kungl. Maj:t har vid flera tillfällen beviljat anstånd med inlösande av dylika områden.

En annan sak för det nya municipalsamhället att ordna var belys-

ningsfrågan. Någon gång på 1880-talet hade samhället vuxit så och blivit så trafikerat, att man ansåg nödvändigt att skaffa någon slags belysning. Flera för saken intresserade sammansköto penningar, för vilka inköptes ett antal fotogénlykter. Men dessa skulle förses med fotogén. I början gjorde man det själv, men sedan hemställde man till Svedala kommunalstämma att bevilja nödigt anslag. Då denna hemställan avslogs, fick saken förfalla. Mången fotogénlykta förblev otänd, och Storgatan var mörk och dyster. En och annan, som hade lykta utanför sin affär, höll troget på med att sköta sin lykta. År 1900, sedan området såsom municipalsamhälle bildat egen kommun, inköptes en del nya fotogénlykter, och samhället åtog sig kostnaderna, däribland avlönandet av lykttändare.

Emellertid hade vid flera tillfällen förut framkommit förslag om anskaffande av bättre belysning. Elektrisk belysning befanns omöjlig att erhålla. Acetylengasbelysning däremot var vida lättare att anordna, för tillfället också billigare. Beslut om sådan belysning var nära att fattas år 1903. I sista stund öppnades andra utsikter. Samma år, då tegelmästare-skolan planerades, uppstod fråga om anskaffning av elektrisk energi. För försökstegelbruket erfordrades 60—70 hkr. Svedala municipalsamhälle ville gärna ha elektriskt ljus, och Skabersjö gods, som ligger i närheten av Svedala, hade även önskat elektricitet till belysning och kraftändamål. På förslag av ingenjör N. Fredriksson kombinerades nu detta så, att greve Tage Thott på Skabersjö anlade en kraftcentral å en av godsets torvmossar vid Roslätt mot det, att Åbjörn Andersons Mek. Verkstad, Försökstegelbruket och Svedala samhälle garanterade vissa årliga minimi-avgifter för elektrisk ström.

Så försågs hela verkstaden och Försökstegelbruket med elektrisk belysning och elektrisk kraft, och hösten 1905 kunde samhällets gator och butiker ståta i elektrisk belysning. Gatubelysningen, som i början var begränsad till de centrala delarna av samhället och utgjordes av endast 25 st. 35 normalljuslampor, har sedermera blivit utsträckt till samhällets gräns i öster och väster och hade år 1918 lampor med 100 normalljus.

Den elektriska energien hade under tiden blivit anlitad i så hög grad, att kraftanläggningen vid Roslätt blivit otillräcklig. Genom kraftstationens anslutning till Sydsvenska Kraftaktiebolaget har emellertid energibehovet tryggats till förmån för såväl belysning som industri i vårt samhälle.

Samhällets första förslag till byggnadsordning godkändes den 3 april år 1900. Denna byggnadsordning blev i följd av ny stadsplans antagande omarbetad och godkänd år 1904. Redan år 1910 väcktes förslag om anställande av kommunalingenjör för samhället. Ifrågasatt var också, att flera samhällen jämte Svedala skulle kunna betjänas av samma. Emellertid

*Byggnads-
ordning.*

var väl behovet av en dylik hjälp åt samhället ännu ej tillräckligt stort, varför saken fick ligga till sig, tills år 1918 på sommaren beslut fattades att för Svedala blivande köping anställa en kommunalingeniör.

*Brand-
ordning.*

Brandordning för det nya municipalsamhället antogs år 1900. Så gällde det att anskaffa nödig brandsläckningsattiralj. Vid de eldsvådor, som ditills förekommit, hade socknens brandspruta, som under många år varit stationerad hos lantbrukare Måns Nilsson, kommit till användning. Nu anskaffade samhället själv en Ludvigsbergs brandspruta och en del annan attiralj. Redan 1908 utökades denna med en ny större spruta, och år 1914 anskaffades en modern mekanisk brandstege att användas vid höga byggnader. År 1908 anlades från Svedala Sockerfabrik efter välvilligt medgivande av fabriken styrelse en 135 m. lång brandpostledning, vilken står i förbindelse med fabriken vattentorn. Genom denna kan vid inträffad eldsvåda erhållas vatten i nära nog obegränsad kvantitet. Efter hand ha en del smärre förbättringar vidtagits; nattvakter ha anställts, brandkåren har organiserats, brandsyner företagas regelbundet, sotare har anställts o. s. v.

År 1913 har åt brandsläckningsmaterielen uppförts en lämplig brandstation i centrum av samhället efter ritningar av avlidne ingenjör J. E. Allard, vilken såsom brandchef nedlagt mycket arbete även ifråga om brandväsendets utveckling i övrigt. Samhället har hittills i sällsynt grad varit förskonat från eldsvådor.

*Gator och
trottoirer.*

Gator och trottoirer ha varit ett drygt konto i municipalsamhällets räkenskaper. De första utgifterna avsågo att nödtorftigt iståndsätta de mest miserabla gatuområdena. Bland andra åtgärder må här nämnas rätningen av vägen mellan gamla barnhemmet och sockerfabriken år 1903, för vilken åtgärd Åbjörn Anderson trädde i breschen genom att förvärva erforderlig mark. År 1905 fick samhället av herrar R. Johnsson och S. Hansson full äganderätt till redan utlagda eller blivande gator inom deras ägor.

Kort därefter avträdde husägarna äganderätten till de utanför deras bostadshus belägna trottoirerna åt samhället, de flesta utan ersättning. Sedan frågan om äganderätten till trottoirerna ordnats, beslöts att omedelbart anlägga gångbanor vid de utlagda och trafikerade gatorna. Kostnaden härför uppgick till c:a 20,000 kr. Genom gångbanornas tillkomst fick samhället en betydligt bättre fysionomi, och numera var det ej längre, såsom förhållandet var omkring 1900, riskabelt att vandra uppåt Storgatans vänstra sida, där en stor kloakbrunn stundom var halvöppen.

År 1908 utfördes gatuarbeten för ej mindre än 40,000 kronor. I denna kostnad inräknas ej, att trottoirerna på de flesta ställen utmed Storgatan och några belägna vid sidogatorna belades med s. k. klinker, vilken beläggning de enskilda husägarna själva bekostade.

Kyrkogatan.

Före gatuarbetena kom nedläggandet av *kloakledningar* å samtliga utlagda *Kloak - ledningar*. År 1903 drogo kloakerna en kostnad av 20,000 kronor. Sedan har kloaknätet utvidgats och tillökats allt eftersom nya gator eller gatuldelar tillkommit.

Sedan samhället den 3 maj 1909 för att möjliggöra ett skolhusbygge och samtidigt bereda tillgång till byggnadstomter inköpt av lantbrukare J. Månsson ett område av c:a 6 tunnland för en kostnad av omkring 30,000 kronor, måste nya gator och gångbanor där anläggas, innan tomterna kunde säljas.

Av andra större gatuarbeten må nämnas Villa- och Gjuterigatornas iordningsställande under 1917.

Södergatans framdragande har varit den mest svårlösta av alla gatufrågor inom samhället, men sedan äganderätten till marken förvärvats, kunde även denna gata snart bli iståndssatt och klar för trafik.

De på nyinköpta området liggande tomter, som ej genast såldes, uthyrdes *Kolonier*. till kolonier åt samhällets innevånare. Sedan har vid tvenne tillfällen av lantbrukare L. Månsson inköpts nya områden, vilka antingen blivit bebyggda eller upptagits av koloniträdgårdar. Dessa senare äro mycket uppskattade och efterfrågan större än tillgången. Ett annat koloniområde har upplåtits å Sockerfabrikens ägor i närheten av sockermagasinet.

Bankgatan.

Hälsovårds-ordning. Samhällets första *hälsovårdsordning* antogs år 1900. Kort därpå ordnades renhållningen. Kostnaderna erläggas av fastighetsägarna efter viss taxa. Nybyggnader skola insynas av hälsovårdsnämnden före deras tagande i bruk.

Badhus. Kallbadhus kan samhället berömma sig av att äga sedan år 1912. Anläggningen tillkom på förslag av ingenjör Fredriksson och bekostades av en enskild fond, som i flera år legat oanvänd. Sockerfabrikens styrelse har välvilligt upplåtit mark för kallbadhuset i närheten av Segeå. För skolungdomen har anordnats ett skolbad i skolhuset i kv. Mars.

Både Gjuteriet och Sockerfabriken ha anordnat varmbad för sin personal, men något för allmänheten tillgängligt varmbadhus finnes tyvärr icke.

Läkare och apotek. År 1882 bosatte sig doktor A. Ottoson här, och har under en lång följd av år varit e. provinsialläkare i Svedala distrikt. Under kort tid ha dessutom doktorerna H. Hartvig och A. Lindskoug samt tandläkare Hainer haft praktik här. I många år fingo de sjuka rekvirera sina apoteksvaror från Malmö. Men sedan samhällets tillväxt gjort det möjligt, inrättades här ett medikamentsförråd år 1895, och detta blev år 1906 självständigt apotek. Dess förste föreståndare var apotekare A. Pihl.

Veterinär. År 1875 fick samhället veterinär. År 1889 bosatte veterinär R. Rasmusson sig här och han blev distriktsveterinär år 1892.

I händelse av epidemi voro de sjuka hänvisade till kommunens sjukstuga *Epidemi* – vid fattiggården. Men då denna dels låg allt för avlägset, dels var ganska *sjukhus*. olämplig, beslöt kommunen på förslag av doktor Ottoson att efter ritningar av ingenjör Bern uppföra nytt epidemisjukhus i kv. Laxen. Detta sjukhus har enligt överenskommelse med lantkommunen övergått i köpingens händer. På grund av samhällets goda hygieniska förhållanden förekomma endast sällan fall av smittosam sjukdom.

Hälsovårdsnämnden har sedan flera år tillbaka genom särskild kommitté tagit hand om försäljningen av *1:sta majblommor*. Behållningen har tillfallit socknens tuberkelsjuka, som därigenom blivit i tillfälle att vistas å sanatorium eller med framgång sköta sig i hemmet.

För Svedalabornas trevnad har å kvarteret Flora år 1910 anlagts en *Park*. park, enligt ritningar av länsträdgårdsmästare Lenné.

Under samhällets första år fingo dess skolpliktiga barn besöka byns skolor. *Skolor*. Först omkring år 1888 voro barnen så många, att man kunde för dem inrätta en särskild skola inom samhället. Det blev en småskola. Den använde sig i 8 år av en i gamla Græcoska barnhemmet förhyrd lokal, och fru Karna Olsson, som förut innehaft annan plats i församlingen, blev samhällets första ordinarie lärarinna. År 1895 inrättades i samma byggnad en skola för folkskolans första och andra klass. Båda nu nämnda skollokaler voro emellertid ganska olämpliga och blevo snart dessutom otillräckliga, varför kyrkostämman år 1896 beslöt att för samhällets räkning uppföra en ny skolbyggnad, rymmande fyra lärosalar samt bostäder åt lärare och lärarinnor. Denna byggnad förlades i kvarteret Hjorten och utfördes efter ritning av byggmästare A. Hansson. Två folkskolor av B-typen och två småskolor av A-typen inrymdes där.

För att tillgodose ytterligare behov av skollokaler byggdes år 1909 i kv. Venus efter ritn. av ingenjör Gust. Bern en ny skolbyggnad innehållande 4 större och 2 mindre lärosalar ävensom gymnastiksal. Största delen av detta utrymme kom att disponeras av annan skolinrättning, men två folkskoleklasser fingo tills vidare läsa där. Vid samma tid blevo Svedala by och Svedala municipalsamhälle sammanslagna till en skolrote, och nu utbyttes B-skolorna mot en fullständig A-skola, d. v. s. varje skolklass undervisades av särskild lärare eller lärarinna. De av folkskolan i nya skolhuset använda lokalerna blevo snart upptagna för andra ändamål. Kyrkostämman beslöt då att å samma tomt uppföra skolhus för de två husvillan folkskoleklasserna. Detta beslut blev emellertid aldrig verkställt. I stället uppfördes år 1913 i Svedala by ett nytt skolhus för två klasser, och detta togs i bruk påföljande års höst.

År 1913 hade municipalsamhället ovanligt många nybörjare. För dessa

bereddes rum i byns skollokaler. När samhället år 1919 övergår till köping, får det själv sörja för sina skolors lokalfråga. En första åtgärd blir att skyndsamt skaffa lokaler åt 4 klasser tillhörande folk- eller småskolestadiet, ifall skolformen Litt. A skall kunna bibehållas. Personalen utgöres av 2 lärare och 4 lärarinnor.

Frågan om fortsatt undervisning för ur folkskolan avgångna barn hade länge varit aktuell. Under flera år med början år 1897 anordnades i municipalskolan en aftonskola för gossar och flickor i folkskolans läroämnen, främst modersmålet, räkning och skrivning. På grund av bristande intresse från barns och deras målsmäns sida, kanske även beroende på skolans olämpliga anordning, upphörde den år 1908.

Då beslöts på förslag av kyrkoherde E. Palmquist anordna en högre folkskola, som till en början skulle vara tvåårig och avse barn från hela församlingen. Skolans föreståndare blev fil. kand. C. A. Hallström, sedermera anställd vid folkhögskola i mellersta Sverige. År 1910 då nya skolbyggnaden i kv. Venus var uppförd, utvidgades den högre folkskolan till att bli fyraårig. Väl bliven fyraårig förvandlades den till kommunal mellanskola och fick så helt disponera den här förut omnämnda byggnad, som i början avsetts till folkskolehus. Skolans rektor, Tore Ljungqvist, har behörighet att anställa realskoleexamen, som alltsedan år 1913 kunnat avläggas vid skolan. Flera från skolan avgångna elever ha vid olika läroverk fortsatt sina studier i och för vinnande av mogenhetsexamen. När samhället vid början av år 1919 blir köping, övergår skolan helt i köpingens vård.

Det förut nämnda Græcoska barnhemmet hade tillkommit genom en av makarna Græco år 1864 överlämnad donation. Enligt denna skulle en "småbarnsskola upprättas för vårdandet av fattiga och föräldralösa barn inom socknen." År 1875 inköptes en fastighet i samhället, nuvarande Anne-dahl, och där upprättades ett barnhem. Detta upprätthölls till år 1894, då det upplöstes, emedan man saknade barn att omhändertaga. Fastigheten såldes, varefter fonden ökades med ränteavkastning, tills åren 1914—1915 ett nytt barnhem uppfördes i Svedala by. Barnhemmet äges fortfarande av lantkommunen och köpingen gemensamt.

En för allmänheten och i synnerhet för arbetsklassen avsedd form för fortbildning har samhället haft i Svedala föreläsningss-förening, som på initiativ av ingenjörerna O. Larsson och N. Fredriksson bildades år 1900. Dess syfte var i början endast att anordna föreläsningar i allmännyttiga, bildande ämnen. Sedermera har föreningen även årligen anordnat undervisningskurser i räkning, skrivning, enkel bokföring och geometrisk ritning. Föreningens ordförande under många år var ingenjör N. Fredriksson, och dess föreståndare och "allt i allom" under alla åren var ingenjör Olof Larsson.

*Græcoska
barnhemmet.*

*Svedala
föreläsningss-
förening.*

Av övriga föreningar med ideellt ändamål må här i korthet nämnas *Olika Svedala Arbetareföreningar och Fackföreningar, Svedala Skytteförening, föreningar. Svedala Idrottsförening, tidtals verkande sångföreningar m. fl.*

Polisuppsyningsmannen L. Rydberg, som någon tid varit extra fjärdings- *Ordnings-* man i Svedala, blev samhällets förste polisuppsyningsman fr. o. m. år *upprätthållare.* 1900. Han efterträddes år 1903 av polisuppsyningsmannen Josef Linderoth, som alltsedan svarat för ordningen härstädes.

Den nu i korta drag skildrade utvecklingen var delvis en omedelbar *Köping-s-* följd av att Svedala stationsområde blivit municipalsamhälle. Bakom ut- *frågan.* vecklingen ligger mycket målmedvetet och ihärdigt arbete. Men ej nog härmed. Stora kostnader ha varit förenade med arbetet, och dessa ha samhällets invånare själva fått vidkännas utan att därigenom skatteavgifterna till kommunen minskats. Ju mera de ekonomiska värdena i samhället ökades, desto mera tydlig blev den orättvisa, som låg däri, att samhället skulle betala först omkring $\frac{2}{3}$ av den samlade kommunens utgifter och dessutom såsom municipalsamhälle ensamt bära sina egna utgifter. Därför, och emedan gator, kloaker, brandväsen m. m. var i ordnat skick, uppkom snart frågan om att åt samhället söka vinna köpingsrättigheter. På förslag av ingenjör N. Fredriksson beslöt municipalstämman den 15 juli 1907 uppdraga åt en kommitte att verkställa erforderlig utredning för att med ledning av denna kunna hos Kungl. Maj:t göra ansökan om köpingsrättigheter. Denna kommitte, vilken bestod av disponent J. Håkansson, ingenjör N. Fredriksson, kamrer N. Larson, tunnbindare C. Persson och lärare N. Thylén med fabrikör Åbjörn Anderson, ingenjör Gust. Bern och sockerkokare Herman Hansson till suppleanter, hade efter ett års tid sitt förslag jämte nödiga bilagor färdiga, och den 20 augusti 1908 godkändes de av stämman. Kommitten fick även i uppdrag att inlämna ansökan samt i övrigt vidtaga de åtgärder, som för ansökans beviljande kunde erfordras. Efter sålunda ingången ansökan fick samhället genom nådigt brev av den 28 april 1911 Kungl. Maj:ts medgivande att på vissa angivna villkor bilda köping. Kungl. Maj:t förbehöll sig emellertid att bestämma tiden, då samhället skulle få träda i utövning av köpingsrättigheterna.

I den blivande lantkommunen såg man ej med blida ögon på köpingens separationssträvanden, och klart är, att man därför, just icke jämnade vägen för köpingsfrågans lösning. Emellertid utsågs en kommitte bestående av tre ledamöter jämte 2 suppleanter från municipalsamhället och lika många från kommunen, och skulle dessa söka att utreda *grunderna* för municipalsamhällets skiljande från den övriga delen av kommunen. Dessa kommitterade, som valde förre riksdagsmannen Pehr Pehrsson i Åkarp

till opartisk ordförande, utarbetade nu ett utförligt och väl motiverat förslag till grunder för skilsmässan, och alla kommittéledamöterna voro om förslaget eniga. Förslaget blev av municipalstämman antaget. Lantkommunens kommunalstämma och kyrkostämma ansågo, att förslaget var oförmånligt för lantkommunen, varför man dels förkastade det sålunda upprättade förslaget och dels valde en ny kommitté, bestående av utslutande lantkommunens medlemmar, och denna upprättade ett helt nytt förslag, vilket bättre tillgodosåg deras intressen. Detta av lantkommunens kommitté utarbetade förslag blev då av såväl kyrkostämma som kommunalstämma antaget. Därigenom tillfredsställdes de personer, vilka hade till ytterlighet gående krav på samhällets förpliktelser gent emot kommunen.

Båda sålunda upprättade förslag till uppgörelse fingo emellertid ligga till sig under en längre tid, ja, så länge, att de blevo för gamla för att kunna komma till användning. Detta hade följande anledning.

I kungabrevet av den 28 april 1911, enligt vilket samhället erhållit köpingsrättigheter, fordrades bevis om, att de i Svedala municipalsamhälles område ingående fastighetsdelarna vore var för sig åsatta mantal och genom vederbörliga lantmåteriförrättningar avskilda från utom området liggande delar av stamhemman. Ett dylikt bevis måste alltså bifogas handlingarna till Kungl. Maj:t. Redan då samhällets område bestämdes, togs hänsyn därtill, att ej särskilda lantmåteriförrättningar skulle behövas för att få samhället skilt från angränsande hemmansdelar. Därför ansågs, att det nämnda beviset lätt skulle kunna anskaffas. Men nu började för köpingsfrågan en formlig lidandesväg. Genom en hel rad av omständigheter fördröjdes frågan under lång tid. En orsak till frågans fördröjande var ett upprepat ombyte av lantmätare inom distriktet. Största orsaken var dock en del jordfrågor, som dök upp under ärendets behandling hos lantmätaren. Först var det fråga om några till stamhemman inom municipalområdet hörande utmarker i Sjödikena. Vidare en vid enskiftet i Svedala by för gemensamt behov avsedd allmänning, en vattenplats och ett grustag om 16 kappland, beläget å lantbrukare J. Månssons ägor å N:o 13. Sedan gällde det vissa skiften inom Aggarps område. För dessas ordnande måste hela Aggarp mätas, och detta med alla åtföljande procedurer tog flera års tid. Först vid fullmäktiges sammanträde den 28/12 1916 kunde ordföranden meddela, att det så länge eftersträfvade lantmåteribeviset inkommit. Åt den förutvarande köpingskommitten gavs nu i uppdrag att med stöd av tidigare utarbetade grunder upprätta förslag till delning av kommunens egendom och utreda storleken av det vederlag, köpingen hade att erlægga till den övriga delen av Svedala socken. Den år 1911 gjorda utredningen var ju föråldrad. Kommitten uppgjorde nu ett

nytt förslag utan någon samverkan med lantkommunen, enär det vid förra tillfället av gemensamma kommittén uppgjorda förslaget ej blev antaget av vare sig kyrkostämman eller kommunalstämman, och enär någon enighet om ett nytt förslag sannolikt ej vore möjlig att vinna. En synnerligen vidlyftig utredning igångsattes nu, och redan den 5 februari 1917 förelåg det nya förslaget, som nämnda dag av fullmäktige godkändes. Därpå uppdrogs åt en kommitté bestående av ingenjör N. Fredriksson, kamrer N. Larsson, tunnbindare C. Persson, Disponent A. E. F. Appeltoft och lärare Thylén med ingenjör Gust. Bern, toffelmakare A. Friman och kopparslagare O. Persson som suppleanter att ytterligare granska förslaget och företaga de rättelser, som kunde befinnas nödiga, samt att ofördröjligen hos Kungl. Maj:t göra hemställan om att på i förslaget angivna villkor få träda i utövning av köpingsrättigheterna fr. o. m. 1918 års början.

Från Kungl. Maj:t remitterades ärendet till K. B., kammarkollegium, folkskoleöverstyrelsen, folkskoleinspektören och läroverksöverstyrelsen. Därtill kom bemötande av under tiden från lantkommunens sida ingivna skrivelser m. m. Under hela tiden var det nödvändigt att följa ärendets gång för att det icke skulle haka upp sig eller onödigt fördröjas på något av alla dessa ställen.

Trots det, att samtliga myndigheter visade allt möjligt tillmötesgående och trots den skyndsamma behandling, som ägnades ärendet i olika instanser, kunde dock samhällets önskan om köpingsrättigheter ej genast villfaras. Frågan blev emellertid avgjord under hösten år 1918. Kungl. Maj:t har sålunda medgivit, att Svedala får träda i utövning av sina köpingsrättigheter fr. o. m. 1919 års början.

När vi efter mycket arbete och mycken väntan äro vid målet, bör det också sägas, att samhället är i särskild grad skyldig tacksamhet åt överingenjören, numera undervisningsrådet N. Fredriksson, som burit tyngsta bördan av arbetet. Från år 1902 har Fredriksson varit stämmans ordf. och senare fullmäktiges ordf. och fr. o. m. 1911 tillika samhällets ordningsman och municipalstyrelsens ordförande. Livligt intresserad av samhällets utveckling, både andligt och materiellt, har han för samhället utfört ett stort och oegennyttigt arbete. Det mål, samhället nu uppnått, är visserligen endast en etapp på vägen, men det är betydelsefullt nog, ty samhället har nu nått fram till självständighet.

Då det kommunala livet hittills har kännetecknats av stor enighet, så bådär det gott för framtiden. Enigt arbete skall föra vårt samhälle fram till en ljus framtid och rik blomstring.

Från torvmosse till Dala handelsträdgård

En berättelse om trädgårdsmästare Nils Carlsson (1904-1984)

Av Bertil Centergård

“Jag slutade skolan i maj 1917. Tretton år gammal. På sommaren fick jag samma arbete som året innan - jag fick arbeta på Bosjökloster torvmosse. Mitt arbete bestod i att hugga av torven efterhand som den kom ut från maskinen. Arbetstiden var från klockan sju på morgonen till klockan sex på kvällen med en timmes rast för middag.

Lönen var en krona om dagen, men jag hade tjugofem öre extra för att jag varje morgon och kväll skulle springa cirka 200 meter till en transformator och slå på och av strömmen till maskinen.

På torvmossen sommaren 1917. Nils står mitt i bilden, i vit skjorta.

Efter arbetstidens slut tjänade jag lite extra med att kulla torv ett par timmar. Lönen för detta var en krona per tusen torv vilket motsvarade en sträcka på ca 1800 meter.

Det var ganska jobbigt för en trettonåring, men det värsta var att man slet upp fingrarna på de torra och vassa torvkanterna.

Varje lördag fick vi avlöning. Tio kronor lämnade jag till mor och resten fick jag själv behålla. På hösten tjänade jag pengar på potatisplockning.

Under vinterhalvåret var det svårt med arbete, men eftersom jaket och fiske var mitt stora intresse, så försökte jag med hjälp av ett salongsgevär skjuta ekorrar. Femtio öre styck fick jag för skinnen. Den här vintern lyckades jag sälja skinn för tjugotre kronor.

Maten varierades också lite genom att jag fiskade abborrar och med hjälp av min hund och iller kunde jag också få tag i kaniner.”

Detta var - enligt hans egen berättelse -verkligheten för min pappa, Nils Carlsson, när han var 13 år gammal.

Pappa föddes 1904 i Bosjökloster och var nummer tre i en syskonskara på fem. Pappas far var kyrkovaktmästare i Bosjökloster kyrka och jobbade också vid sågverket.

Nils föräldrar-
Axel och Celia
- utanför huset.

I kyrkböckerna framgår inte vem som var min pappas farfar, men längre fram i berättelsen skall jag visa hur olika vägar kan mötas.

Även pappas syskon fick tidigt börja arbeta och hjälpa till med försörjningen. Som i så många andra familjer på den tiden var syskonskaran stor och ekonomin precis så att man klarade av de nödvändigaste behoven. Det finns ett talesätt som säger: “Det bästa du kan ge dina barn är rötter och vingar”. Jag tror att det stämmer bra på min pappa. Han fick känna tryggheten och möjligheten att bygga upp sitt självförtroende, dessutom fick han tidigt prova på att klara sig själv.

Egentligen ville pappa fortsätta att studera, men det fanns inte råd till det.

Något år efter skolans slut fick han arbete som trädgårdselev på Bosjökloster slott. Där lärde han sig grunderna i trädgårdsskötsel.

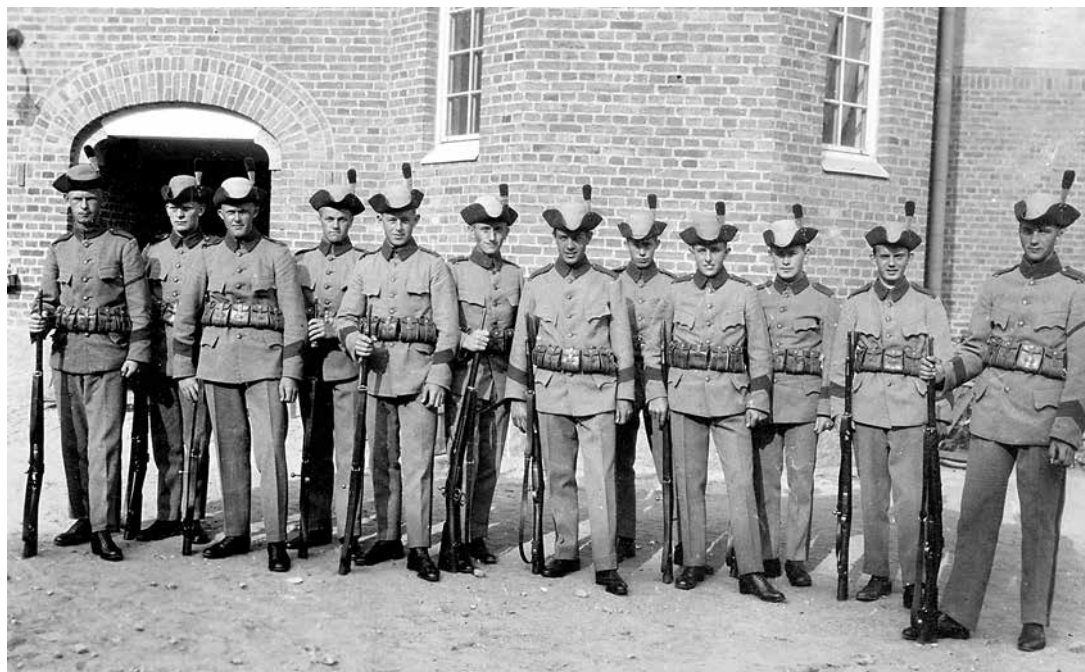

Men pappa ville vidare. När möjligheten dök upp att flytta till Skabersjö slott och arbeta i trädgården där, så tog han den. Han var då 18 år gammal. När han skulle börja där, så cyklade han från Bosjökloster. Det gjorde han också, när han skulle hem och hälsa på sina föräldrar.

Skabersjö slottsträdgård 1923

1925 avbröts jobbet på Skabersjö för militärtjänst på I 6 i Kristianstad.

En grupp soldater från I 6 i Kristianstad inför en parad för HKH Gustav V år 1925.
(Pappa är den fjärde från vänster)

På 1970-talet fick han möjlighet att återkomma dit. Jag hade då möjlighet att visa honom runt bland de byggnader där han 50 år tidigare hade tjänstgjort och som avslutning bjuda honom på ärtsoppa i matsalen.

Efter militärtjänst och ytterligare något år i Skabersjö bestämde sig pappa för att gå vidare. Han övertog en flakbil och började åka runt och sälja frukt och grönsaker i Lomma- Bjarredområdet.

Så såg han en annons i tidningen. En frukt och grönsaksaffär i Svedala var till salu. Pappa åkte dit. Han kom överens om ett pris med ägaren och så var han helt plötsligt innehavare av en egen affär.

Handlanden

Adressen blev nu Storgatan 23 i Svedala. Året var 1928. Pappa var 24 år gammal. Huset där affären fanns ägdes av konditoriets ägare (se mer om detta i årsboken från 2007 sid 126 ff) - senare Lindvalls konditori. I samma hus fanns också en pappershandel.

Storgatan 23 med pappershandel, fruktaffär och konditori.

Mellan Storgatan 21 och 23 fanns en smal passage så att man med bil kunde komma in på gården bakom affären som bestod av en affärslokal och ett litet kontorsrum mot gården. Här bodde pappa den första tiden.

Affären när pappa tog över.

Naturligtvis var detta hans hittills största utmaning - att driva en egen affär. Jag vet att han arbetade många timmar om dygnet. Det gällde ju att planera inköp och veta var man skulle få tag på grönsaker och frukt och att beräkna hur mycket som skulle inhandlas. Eftersom det handlade om färskvaror så skulle inte alltför mycket förbli osålt.

Med stor energi byggde pappa upp en affärsrörelse som efterhand också möjliggjorde att han kunde anställa ett biträde och en springpojke. Springpojken hette Folke Persson (1918-1992).

Mina egna minnen från den tid då pappa ägde affären är främst från 1940-talet. Många svedalabor och boende utanför tätorten var pappas kunder. Han levererade också ofta varor till Bökebergs restaurang och till hotellet i Svedala.

En speciell händelse minns jag mycket klart. Det var när den första bananleveransen kom efter kriget. Pappa fick då gömma bananerna under disken och portionera ut dem till kunderna så att de skulle räcka till så många som möjligt. Det var precis att jag fick smaka min första banan! Jag var då nio år gammal.

En av årets attraktioner var julsmyckningen. Pappa jobbade till sent på lördagskvällen med att fylla hela golvytan och skyltfönstret med frukt och grönsaker. På skyltsöndagen

var det med spänning papperet togs bort från rutorna och resultatet visades upp. Vid något tillfälle fick jag agera tomte.

Vid ett tillfälle var det en riksomfattande kampanj för honung och då skyltades ett helt skyltfönster med enbart honungsburkar. För denna skyltning fick han ett särskilt pris.

Skyldfönster med honungsburkar

För mig som liten pojke var det också spännande att vistas på gården bakom affären och titta in i de lokaler där Otto Lindvall förvarade sina hudar i höga travar.

Pappa var också en god marknadsförare, bland annat genom bilreklam. När jag var i 4-årsåldern byggde han en lådbil till mig. Nummerskylt hade den också - 318 - vilket var telefonnumret till affären.

Bertil i trampbilen.

De svåraste åren var krigsåren. Inga varor kunde transporteras till Sverige, så man fick förlita sig på de inhemska produkterna. Dessutom var pappa under en period inkallad till militärtjänst i Beddinge, varvid mamma och ett anställt biträde fick hjälpas åt att sköta affären, även om pappa försökte komma hem så fort han var ledig.

Under 1930-talet började pappa också bygga upp en ny verksamhet. Han köpte en markbit på några tunnland, intill "landsfiskalabacken" i Aggarp. Här byggde han ett par växthus, med tillhörande pannrum och lagerlokal.

De första växthusen

Mycket av arbetet utförde han själv. Jag har många gånger beundrat pappa för hans händighet och förmåga att hitta praktiska lösningar på många problem.

På den obebyggda delen av marken hade han drivbänkar. Genom att börja odla sina egna grönsaker - gurka, tomat, sallad, dill, morötter, potatis, meloner mm - så blev han inte så beroende av andra leverantörer.

I slutet av 40- talet kom han till ett vägskaal när det gällde de båda verksamheterna - affär eller trädgårdsmästeri. Beslutet blev lite lättare när Folke Persson en dag kom till pappa och frågade om han inte kunde få överta affären, den affär där han för en del år sedan hade varit springpojke.

Så blev Nils Carlssons frukt- och grönsaksaffär istället Folke Perssons frukt- och grönsaksaffär. Efter ytterligare en del år flyttades affären till en annan plats vid Storgatan.

Trädgårdsmästaren

Så började ytterligare ett kapitel att skrivas i Nils Carlssons historiebok.

Han byggde fler växthus och satsade helhjärtat på att utveckla trädgårdsrörelsen.

Under 1950-60-talen arbetade pappa upp sitt trädgårdsmästeri till ett välrenommerat företag. Namnet på verksamheten blev Dala handelsträdgård.

Ett års verksamhet kunde se ut så här:

Eftersom vinterhalvåret användes till underhåll av växthuset, tvättning av krukor och jordbearbetning, så började säsongen på våren med att man sådde dill och sallad i några av växthuset. I de mindre växthuset såddes tomat- och gurkplantor, först i lådor och därefter, när plantorna vuxit upp, planterades de över i lerkrukor (plast fanns inte då). Dessa plantor levererades sedan, efter ytterligare tillväxt, till andra trädgårdsmästare i både Skåne och längre norrut. Antingen hämtades plantorna eller skickades med järnväg, i andra fall körde vi själva ut dem med bil till mottagaren.

Efter någon månad planterades också tomat och gurkor i de egna växthuset.

Under sommarsäsongen, som kunde vara mycket intensiv, hade pappa ibland tre-fyra kvinnliga säsongsarbetare och en heltidsanställd trädgårdsmästare. Mamma var naturligtvis också i högsta grad engagerad i verksamheten. Ibland var de båda igång med att plocka dill och sallad redan klockan fyra på morgonen, för att sedan köra in skörden till Grönsakshallen i Malmö, där den skulle säljas.

När jag var 13-14 år gammal fick jag också börja att hjälpa till. På helgerna var de anställda lediga, men växterna behövde även då skötas om med bevattning. Då fick jag hjälpa till, även om jag gärna velat sova längre. På den tiden fanns ingen automatisk bevattning, utan varje planta skulle vattnas för hand. Med en vattenslang i handen var

det inte alltid så roligt att börja i ena änden av växthuset och framför sig se hundratals plantor som törstade efter vatten i en värme som ibland var nästan tropisk. När jag blev några år äldre var det ännu värre, eftersom jag då kanske hade varit ute och dansat på lördagskvällen. Samtidigt förstod jag också att detta var familjens levebröd. Dessutom behövde pappa också få vila sig ibland.

Det roligaste jobbet var på somrarna, när jag fick lasta paketcykeln med tomater i spånkorgar med 10 kilo i varje. Ibland hade jag fyra korgar på cykeln. Dessa tomater

levererades sedan till lanthandlarna i kyrkbyn, Sjödiken och andra ytterområden.

Paketcykeln finns faktiskt kvar ännu idag hos den nye ägaren.

När jag tagit körkort kunde jag hjälpa till med att leverera plantor till olika trädgårdsmästare runt om i Skåne med vår Volkswagenbuss. Nu var det inte så att den bilen var bra endast vid sådana

tillfällen. Den var helt utmärkt att låna när jag och mina kompisar skulle åka till dansen på lördagskvällen.

Fram till slutet av 1960-talet drev pappa Dala handelsträdgård.

Verksamheten såldes då till Ingvar Nilsson som till en början fortsatte med samma inriktning. Efter några år engagerades också Ingvars son, Lars, i firman. Båda var mycket duktiga och började också med lite modernare metoder, som automatisk bevattning och speciella planteringsmaskiner.

Dala handelsträdgård blev senare Dalaplantor och finns än idag, med Lars Nilsson och hans familj som ägare. Kvar finns fortfarande några av de första växthusen, men verksamheten har under de gångna 40 åren expanderat till en stor, välkött anläggning på andra sidan Sege å. Men kvar finns - nu som utställningsföremål - paketcykeln.

Några år innan pappa överlät trädgårdsmästeriet hade han köpt till en jordbit intill. Där fortsatte han några år med frilandsodling. Dessutom arrenderade han några växthus, först i Sjödiken och därefter några år i Topeladugård, innan han blev pensionär på heltid.

Jägaren och fiskaren

Inledningsvis beskrev pappa själv sitt intresse för jakt och fiske. Detta var något som följde honom genom hela livet. Det var hans sätt att samla ny energi. Redan när han kom till Svedala engagerade han sig i Svedala-Böringe skytteförening och var i mitten av 1930-talet också vice ordförande i föreningen.

Skytteföreningens styrelse:

Sittande fr.v.

1 Hjalmar Johnsson, 2 Henning m. Jönsson, 3 Johan B. Fogelberg och 4 Anders Persson.

Stående fr.v

1 Sture Sörensson, 2 Gunnar Johansson, 3 Carl Carlsson / Cederbring, 4 G. Jeppsson,
5 Berndt Olsson, 6 Nils Karlsson.

Genom skytteföreningen fick han många vänner, som i några fall ledde till livslånga vänskaper. I föreningens styrelse fanns också Johan B Fogelberg (1885-1953) från Böringe. Om pappa visste om det vet jag inte, men pappas farfar var med all sannolikhet, enligt min släktforskning på senare år, Carl Fogelberg (1844-1889) från Böringe, alltså en släkting till Johan B, därav också vårt släktnamn - Carlsson.

Vårt hem blev under åren ganska fyllt av de priser, i form av tennpokaler och plaketter, som pappa vann vid olika skyttetävlingar.

Ibland fick jag följa med till skjutbanan vid Västerkulla och till och med vara med i markörgruppen. Det var spännande för en liten grabb.

Tillsammans med Otto Lindvall hade pappa en båt i Havgårdssjön vid Börringe. Ibland kunde fångsterna bli riktigt stora.

Jakten på småvilt, men också på rådjur och älg, tog med åren över intresset från fisket.

Hare och fasan jagades hos vännen och lantbrukaren Berndt Olsson och hans grannar i Rydsgård.

En annan speciell jakt var på våren när pappa och Oskar Svensson, en gång chaufför hos Ernst Norlind på Borgeby slott, åkte till Borgeby slottspark på råkjakt. Efter jakten skulle de alltid hälsa på den kände storkmålaren Norlind (1877-1952).

En stolt skytt efter en skytteseger

Otto Lindvall (t. v.) och pappa efter en storfångst. Jag var beundraren.

Hos Berndt Olsson (i mitten)
i Rydsgård efter en lyckad
jaktdag. Mannen till vänster är
okänd. Pappa till höger.

Under många år på 1960-70-talen var pappa med i ett jaktlag som arrenderade jakten på Knutstorps gods på Söderåsen. Nu bestod troféerna istället av älg- och rådjurshorn.

En av hans bästa jaktkompisar var faktiskt, icke att förglömma, hans trogna drever Daina, en duktig jakthund och en otroligt fin kompis för alla i familjen. Det var stor sorg den dag hon inte längre fanns.

De gånger Daina åkte med i bilen, satt hon på främre passagerarplats, vid sidan om pappa. När han gick av bilen flyttade hon över till förarplatsen och vaktade bilen tills han kom tillbaka.

Familjefadern

De arbetade båda på Storgatan. Hilda Olsson (född 1911) var anställd på nr 9 hos Johnsson & Larssons damkonfektionsaffär, där hon både var i affären och på syeriet. Nils Carlsson hade sin egen affär på nr 23. I början av 1930-talet träffades de och det ledde så småningom till giftermål i Bosjökloster kyrka 1936. Hilda Olsson blev Hilda Carlsson och ett år senare blev de båda mina föräldrar.

I samband med giftermålet inköptes huset på Bankgatan 5.

Bankgatan 5 år 2012

Huset bestod av fyra lägenheter i två plan. Vi bodde i den ena trerumslägenheten på bottenplanet. I en av de andra lägenheterna bodde familjen Lundström.

Efter dagens mått mätt var det ett omodernt hus. I köket fanns en vedspis och endast kallt vatten. En lucka i golvet ledde ner till ett litet skafferiutrymme.

Toalett och badrum fanns inte, utan vi fick bege oss till utedasset cirka 15 meter från bostaden när det var dags för oss att uträtta våra behov. Det gick väl an på sommaren, men var mindre roligt på vintern.

I en annexbyggnad, som gränsade till John Helgessons bryggeri, fanns tvättstugan med en stor tvättgryta att koka tvätten i.

På tomten fanns en gräsmatta och i dess andra ände hade vi hönshuset. De första åren var detta min lekplats. Där hade jag också min första lekkamrat, den två år äldre Bo.

Våra vägar har sedan under årens lopp korsats några gånger, eftersom vi valde samma yrkesbana. Några år in på 1940-talet flyttade familjen Lundström till ett nybyggt flerfamiljshus vid stadsparken.

Själva bodde vi kvar till 1947, då familjen hade utökats med min syster Ulla (född 1945).

För att bo modernare såldes Bankgatan 5 och vår nya adress blev Möllegatan 3, där vi flyttade in i en trerumslägenhet i ett helt nybyggt hus med alla bekvämligheter.

På Möllegatan bodde vi kvar till 1955, då det var tid att flytta på nytt. Den nya adressen, som blev den sista för min pappa, var Floragatan 7. Där hade pappa på hösten 1954, på auktion, köpt en rymlig villa som renoverades under vintern så att vi under 1955 kunde flytta in.

Då bodde jag inte längre hemma på heltid, eftersom jag efter realexamen 1954 började studera i Lund. De flesta helgerna hälsade jag på i Svedala och hade där också för första gången ett eget rum.

Bo och jag i en diskussion

Floragatan 7

Livet i Svedala på 1940-50-talen

Hur var det då att växa upp i Svedala på 1940-50-talen med en hårt arbetande pappa? Om man jämför med dagens föräldrar, som för det mesta tar stor del i sina barns aktiviteter, så var det stor skillnad. Vi barn fick klara oss mycket själva. Skulle vi på en

aktivitet fick vi själva ta oss dit eller åka med någon äldre kompis som hade bil.

Hilda och Nils i trädgården på Floragatan 7

Detta gällde inte bara mig, utan också de flesta av mina kamrater. Idag ser jag det enbart som positivt. Vi fick lära oss att ta hand om oss själva, vilket var utvecklande. Det viktigaste var att vi visste att tryggheten fanns där hemma. Mamma och pappa gav både mig och min syster all den kärlek man kan tänka sig. De såg alltid till att vi hade det bra. Eftersom pappa hade

sin mest intensiva period under sommaren hyrde han under några år en sommarstuga i Beddinge där vi kunde bo och dit han själv också kom på kvällarna.

På den tiden var det ett annat Svedala än idag. Nästan alla kände varandra, kanske ibland på gott och ont, eftersom man som grabb genast blev igenkänd om man någon gång hittade på någon galenskap.

Denna berättelse har egentligen inte handlat om mig, utan om min pappa, men eftersom vi hörde ihop så har det ibland varit svårt att sära på våra berättelser.

Mina föräldrar var de första som såg till att vi hade ett bra liv. Andra personer kom efterhand in i mitt liv: mina kompisar på fotbollsplanen och tennisbanan, mina scoutledare i Svedala scoutkår, min pianolärare Margareta Christensson (1912-2005), min lärare i folkskolan Edvin Foreby (1895-1981), som visade oss vägen in i musikens värld och slutligen den som kanske betytt allra mest för oss idrottande tonåringar: Sven "Kiddi" Persson.

Nils Carlsson på
75-årsdagen

Den 6 juni 1984, några månader före sin 80-årsdag, avled pappa i en hjärtinfarkt. Saknaden var stor.

Villan på Floragatan 7 såldes och har därefter, fram till 2011, fungerat som bostad och läkarpraktik.

Mamma flyttade till Malmö, där hon bodde till sin död år 2009.

Ett liv, som började i en liten stuga i Bosjökloster i september 1904, var till ända, men minnet finns kvar av en pappa som alltid var beredd att ställa upp för mig och min syster och senare även för våra familjer. Ibland kunde han upplevas som sträng och fordrande, men de största kraven ställde han alltid på sig själv.

TORUPS SLOTT UNDER RENÄSSANSEN OCH LITE TILL

Av Anders Reisnert

Förord

Den 2 maj 2012 lämnade Christina von Leithner över Torups slotts nycklar till representanter för Malmö stad. Därmed var en lång epok med adliga invånare till ända i ett av Svedala kommuns finaste minnesmärken. Allt sedan 1100-talet har adelsmän levt och verkat här, antingen som självständiga ägare eller, under de tider då slottet varit indraget till kronan, som kungens tjänstemän. I skrivande stund har Malmö Stad påbörjat ett arbete kring slottets framtid.

Torups slotts huvudfasad. Notera den vackert dekorerade trappgaveln och mönstermurningarna ovan fönsteröppningarna. Svarta tegel utgör en rombisk mönsterverkan i tegelmurningen i den röda tegelfasaden. Från början har fasaden varit struken med rödpigmenterad kalkfärg, vilket har accentuerat det röda intrycket.

Inledning.

År 2007 presenterade jag Torups föregångare i denna skriftserie. Även om huvuddelen av artikeln behandlar det Torup som i dag ligger i ruiner på Askebacken berörde jag också tillkomsten av det nu stående slottet. Jag framlade bland annat idén om att den gamla borgen förstördes under Grevefejden 1534-36 och att det nuvarande slottet uppfördes 1537-42.

Innan vi går vidare kan det finnas anledning att reda ut några olika begrepp. Adel, renässans och grevefejden måste man på olika sett förhålla sig till när Torups röda tegelstott skall beskrivas.

Adeln

Adeln var under medeltiden en starkt differentierad samhällsgrupp. Hit räknades både det världsliga och kyrkliga frälset, två samhällsgrupper med olika värderingar, utgångspunkter och intressen. I utbyte mot att adelsmännen riskerade sina liv i rikets tjänst och bekostade utrustning, vapen och stridshästar för betydande belopp var de ”frälse”, med vilket menades att de var frälsta från skatt. Kyrkans män och kvinnor var befriade från ekonomiska skyldigheter mot kronan, eftersom de tillhörde den katolska kyrkan. Adelsmännen upprätthöll kvalificerad krigstjänst med stridshäst, lans och rustning och mötte upp för att försvara konungen och riket mot yttre fiender.

Inom det världsliga frälset var den ekonomiska spännvidden stor. Till de rikaste och förnämsta, räknades riddaren, ofta med egen borg och säte i rikets råd. Själva betecknade de sig som ”rikets bästa män”. Om de samtidigt var familjeöverhuvuden till förnämna släkter förfogade de över betydande mängder gods och underlydande gårdar. Deras krigstjänst stod i viss proportion till deras egendom och de mötte upp med välutrustade följen när militära konflikter hotade. Men det fanns också adelsmän som ägde sin egen och ett par tre granngårdar i byn. Endast det heraldiska vapenmärket skilde dem från andra bönder. Deras krigstjänst bestod i att de personligen mötte upp när konflikter hotade. Under 1200- och 1300-talen kunde vem som helst bli frälse. Det som krävdes var ekonomiska förutsättningar för att underhålla en pansrad ryttare.

Under 1400-talet blev den militära utrustningen allt dyrare när nya stridstaktiker introducerades, vilket ledde till större investeringar för de som upprätthöll statusen av frälse. I takt med att rustningarna blev exklusivare och hästarna dyrare krävdes fler underlydande gårdar för att bära den kvalificerade krigstjänsten. Till slut nåddes en smärtgräns där det inte längre var lönt att hålla rustning och häst för att slippa skatt. Fattigare väpnare blev vanliga skattebönder, vissa sålde sina jordinnehav till rikare ståndsbröder eller flyttade till städerna. Fortfarande kunde i stort sett vem som helst bli frälse, men i början av 1400-talet krävdes också ett kungligt adelsbrev. Detta

begränsade nyrekryteringen och gjorde frälset till en allt mera exklusivare samhällsgrupp. Förändringarna ledde till att adelsmännen i slutet av medeltiden blev färre till antalet, men rikare på gods och makt. I början av 1500-talet hade denna process förstärkts och adeln skaffade sig en rad nya privilegier, samtidigt som nyrekryteringen från andra samhällskikt upphörde. Man förtjänade inte längre sitt adelskap genom krigstjänst, enda sättet att erhålla en adlig rang var att födas i en adlig familj. Efter 1582 var det förbjudet för en adelsman att ingå äktenskap med en icke adlig.

Efter grevefejden kom adelns makt att bli än större.

Torup från väster. Även denna del av slottet har utformats, liksom huvudfasaden, med tanke på passerande iakttagare. Spår av så kallade priveter eller toaletter syns närmast det åttkantiga tornet.

Renässans

Begreppet renässans kommer av franskans ”Renaissance” som i sin tur kan härledas ur ordet ”renaitre”, att födas på nytt.

Första gången ordet renässans (”rinascita”) används i ett sammanhang som påminner om dagens tolkning är på 1500-talet, då man i Italien försökte beskriva tidens tekniska, konstnärliga och vetenskapliga framsteg.

Schweizaren Jacob Burckhardt använde 1860 begreppet för att förklara vad som hände i den italienska konsten i början av 1400-talet, "Die kultur der Renaissance in Italien- ein versuch".

1800-talets forskare började dela in människans kulturella utvecklingsstadier i fack och på så sätt teckna en uppåtstigande utveckling som ledde fram till den moderna människan. Här ansågs antiken vara ett viktigt stadium, medan medeltiden var en nedgångsperiod och en mellantid. Återfödelsen av de antika idealen fick så, genom bland andra Jacob Burkhardt, namnet renässans i betydelsen pånyttfödelse och uppfattades samtidigt som födelsen av den moderna människan.

Att diskutera när renässansen som arkitekturform egentligen introducerades bland den skånska adelns byggnadsverk är en svår uppgift. Processen var långsam och olika delar av den arkitekturstil som brukar betecknas som renässans infördes vid skilda tillfällen. I sin äldsta skepnad är stilen mest tydlig i interiörer och försvarsanordningar. Eftersom försvaret av borgarna kom att koncentreras till vallar, breda vallgravar, skytteloft och kanontorn frigjordes bostadens övriga funktioner från försvarsinstallationer. Man kunde ge de representativa delarna av slotten en ökad bekvämlighet med större fönster som gav dagsljus, toalettfunktioner, varmluftsanläggningar och stora spisar för uppvärmning. Exteriören behöll länge drag av gotiken, men en tydligare symmetri i fasadernas gestaltning introducerades redan under 1400-talets slut. Den holländskt inspirerade renässansen kom till norden först under 1500-talets andra del. Denna byggnadsstil karakteriseras av svängda volutprydda gavlar, rikt dekorerade portomfattningar, tympanondekorerade fönsteröppningar och korgbågiga valv samt en dekorativ växling mellan tegelmurverk och naturstensdetaljer.

Grevefejden

Grevefejden hade sin upptakt i Malmö 1534 när borgmästaren Jörgen Kock lät fängsla länsherren Mogens Gyldenstjerna och "riva ned så mycket av slottet som var oss till förfång". Det var delar av Erik av Pommerns gamla Myntergård från 1434 som delvis raserades av de upproriska styrkorna. Strax efter det att malmöborna bemäktigat sig slottet och fängslat länsherren kom Herr Truid Ulfstand, herre till Torup, till Malmö för att besöka sina söner. De gick i skola, tillsammans med andra adelsbarn, hos den lärde Frants Vormordsen. Herr Truid och hans söner fängslades av de upproriska. Efter en tids fångenskap gav Herr Truid ett löfte om neutralitet i konflikten, i utbyte mot frihet och fri lejd. Han begav sig då till sitt länsslott, Varberg.

Grevefejden har ett snårigt politiskt och militärt förlopp, men i korthet kan bakgrunden och inbördeskriget i Skåne tecknas enligt följande: När Fredrik den I avled den 10 april 1533 uppstod ett problem. Äldste son och tillika tilltänkt kronarvinge var

prins Kristian, hertig av Holstein. Han var en utpräglad protestant och varm anhängare av den Lutherska läran. Riksrådet, som förutom representanter för de framgångsrikaste adelsfamiljerna, också bestod av biskoparna och ärkebiskopen i Lund. Att få en lutheransk regent på tronen var inte ett drömläge för den katolska kyrkans män. De motsatte sig att Kristian blev kung och dessutom ville inte Kristian ha ämbetet. Staden Lübeck såg då sin chans att intervensera i dansk inrikespolitik och försöka placera den sedan 1532 avsatte Kristian II på tronen. Som överbefälhavare för Lübecks krigsföring utsågs greve Kristoffer av Oldenburg. Det är han som fått ge sin titel som namngivare åt kriget. De danska riksråden lyckades samla sig och trots hertig Kristians lutherska ideal blev han sommaren 1534 vald till kung över Danmark.

Greve Kristoffer rekryterade ett antal legoknektansförare som skötte kriget lokalt. Det hela utvecklade sig snart till ett krig där interna sociala konflikter blommade ut. Händelseförloppet är delvis svårt att överblicka. I Skåneland intervenerade svenska

Torup från söder. Notera det ursprungliga runda tornet och dess anfang (stöd) i murverket. Tornet har från början höjt sig över slottstaken, men efter ett åsknedslag lät Sigvard Grubbe sänka det till sin nuvarande höjd. Torntaket är delvis belagt med flata taktegel, så kallade bäversvansar. Långsidan har i dag få fönsteröppningar, men ursprungligen var de ännu färre. Detta är den långa som innehöll slottskök, förråd och andra praktiska funktioner nödvändiga för att hantera och försörja alla de människor som behövdes för att slottets skulle fungera.

truppstyrkor och stödde Kristian III:s tronkrav. Efter det att Lübecks flotta lidit flera nederlag kunde kung Kristians härförare, herr Johan Rantzau, skeppa över trupper till de olika krigsskådeplatserna. Lübeck tvingades till förhandlingsbordet, delvis beroende på militära nederlag, men också på interna politiska orsaker, i februari 1536. De upproriska sökte då andra allierade, men lyckades inte förankra sin politik hos de europeiska furstehusen. I början av april kapitulerade Malmö för belägrarna och på sommaren hade allt motstånd i Danmark nedkämpats. Kung Kristian III satt därefter säker på tronen och kunde genomföra reformationen i Danmark samma år.

Magnatadeln, det vill säga adelns rikaste skikt, blev den samhällsgrupp som skördade de största vinsterna efter inbördeskriget och tiden mellan 1536 och 1660 brukar betecknas som adelsväldets tid i Danmark. Möjligheter till större dagsverksuttag av underlydande bönder och möjlighet att fritt utföra överskottet från sin lantbruksproduktion var några av de privilegier som adeln tillskansade sig.

Adelns slottsbyggande i början av 1500-talet

Under perioden mellan 1525 och 1560 uppförde olika adelsfamiljer en rad nya slottsanläggningar på sina gods i Skåne. Byggandet var så omfattande att ett modernt ord som byggbom inte känns främmande för att beskriva fenomenet.

Det fanns flera anledningar till den ökade byggnadsverksamheten. Inbördeskriget 1525, under ledning av Christian II:s legoknechtsanförare Sören Norby, hade lagt många av de medeltida privatborgarna i ruiner. Av en riksrådsskrivelse till Fredrik I detta år framgår att samtliga adliga borgar hade förstörts av de upproriska, utom Glimmingehus och Härkeberga. De gårdar som ägdes av Niels Brahe, som exempelvis Wanås, blev heller inte förstörda. Niels Brahe var en av de få adelsmän som deltog i upproret på Sören Norbys sida, vilket han så småningom avrättades för. Rapporten till Fredrik den I skall nog inte läsas bokstavligt, men man får förmoda att många av adelns anläggningar hade skadats vid denna tid. Sören Norbys uppror följdes 1534-36 av Grevefejden då adliga sätesgårdar åter attackerades, om än i mindre omfattning, av en uppretad allmoge.

Adeln hade gått segrande ur de båda konflikterna och möjligheten att införskaffa nytt kapital fick betecknas som mycket goda. Som ovan nämnts fick adeln utökade privilegier efter Grevefejden. Större uttag av de underlydande landborna, i form av ökade pålagor och dagsverken, skattelättnader och utökade handelsprivilegier, gjorde att adeln kunde frigöra större kapital än tidigare för sin byggnadsverksamhet. Efter de förödande krigen var behovet att bygga nytt uppenbara, liksom att befästa privatanläggningarna så att de åtminstone kunde motstå mindre beväpnade enheter. Att bygga riktiga fästningar i stil med Malmöhus hade flertalet adelsfamiljer, trots sitt nyvunna välstånd, inte råd med. Även om vissa släkter besatt stora rikedomar undveks ändå allt för starka militära

anläggningar av politiska skäl. Sådana fästningar kunde uppfattas som utmanande av kungamakten och antyda att man själv hade ambitioner på kungakronan. I stället kom adelns fasta försvar att inrikta sig på en rörlig motståndare som inte förfogade över tungt artilleri.

Dessa sinsemellan olika, men samverkande, faktorer gynnade adelns byggnadsverksamhet under lång tid framöver.

Att män uppförde familjernas prestigefyllda byggnader är sedan länge känt och har betonats i den äldre litteraturen. I framställningen nedan kommer vi emellertid att möta en kvinnlig ”byggdam”, Görvel Fadersdotter Sparre. Hon var långt ifrån ensam om att bygga furstliga palats och exempelvis Svenstorp uppfördes av Beate Huidtfeldt, medan Skarhult färdigställdes under Mette Rosenkrantz ledning. Senmedeltidens och renässansens kvinnor hade en betydligt mer framträdande samhällsposition än vad äldre historiker har velat ge dem.

Bakom den östra fasaden fanns slottets verkliga paradrum under 1500- och 1600-talen. Arkitekturen visar här på en tydlig symmetri, men med få dekorationer. De utstickande stenarna är konsolstenar som burit priveten (toaletten). Fönsterbågarna har från början varit mönstermurade med omväxlande tegel och kritsten. Längst till höger syns en ursprunglig fönsteröppning som visar hur fönstren var utformade på 1500-talet.

Torup.

Ett av de första slotten som byggdes på privat initiativ efter Grevefejden var Torup i Bara socken. Byggherre, eller snarare byggdam, var nordens rikaste kvinna, Fru Görvel Fadersdotter Sparre. Hon fick ett långt liv och föddes 1517 på Hjulsta gods, mellan Uppsala och Stockholm. Föräldrar var Fader Nilsson Sparre, riddare och riksråd, och Bodil Knudsdotter Tre Rosor. Görvel blev tidigt föräldralös och gifte sig redan vid 15 års ålder med Peter Nilsson Grip. 16 år gammal blev hon änka för första gången, då Peter Nilsson omkom i en drunkningsolycka på Mälaren. Hennes förmyndare blev då den svenske kungen Gustav Vasa och det var troligen han som var initiativtagare till Fru Görvels nästa äktenskap. I skuggan av den sönderfallande Kalmarunionen var inte bara väpnade konflikter mellan Sverige och Danmark vanliga, utan även ett omfattande diplomatiskt utbyte. En av dessa diplomater i danske kungens tjänst var riddaren och riksrådet Truid Ulfstand till Torup. Man kan tänka sig att den svenske monarken försökte ställa sig väl in hos det danska sändebudet när han gav Fru Görvels hand till Herr Truid. Härmed blev Fru Görvel landägare i de tre nordiska rikena. Via sin mor fick hon det omfattande Giskegodset med Norska domäner och gårdar på Shetlandsöarna, genom äktenskapet med Peter Nilsson Grip kom svenska gods i hennes ägo och med Truid Ulfstand omfattande danska godsinnahav. Därmed har hon beskrivits som en sista kvarleva av Kalmarunionens gränsadel. Hon var också den rikaste kvinnan i Norden vid denna tid. Hon fick ett barn, Nils, med herr Truid, som avled i pesten vid 18 års ålder. Då hade redan Herr Truid dött 1545 och Fru Görvel ingått sitt tredje äktenskap med riddaren och Riksrådet Lave Brahe till Krageholm. Själv dog hon vid 88 års ålder på sitt dåvarande gods Börringe.

Själva konstruktionsarbetena på Torup måste ha börjat sensommaren 1536, då platsen röjts, grunder grävts och möjligen hade huvuddelen av grundmurarna hunnit färdigställas före vintern. Enligt dendrodateringar (årsringsdatering av trä) färdigställdes Torups sydflygel 1538-39, och bör därmed ha börjat att uppföras 1537. Något år senare byggdes östflygeln, medan nord- och västflygeln färdigställdes 1542.

Tidigare har slottet daterats till efter 1545, då fru Görvels make Truid Ulfstand avled. Denna datering bygger på en tidigare existerande inskriptionsplatta inne på borggården som fortfarande kunde läsas 1729. Den lydde:

"Aar MX...(År 15...resten av årtalet oläsligt) lagde Fru Gjörvell Faddersddatter med sin egen haand den første steen till dende Gaards grundvold".

De två sista siffrorna i årtalet gick inte att läsa, men då herr Truids namn inte nämndes ansågs byggnaden ha uppförts först efter hans död. Men så är alltså inte fallet. Varför

Lave Brahe och Görvel Fadersdatter Sparre. Porträtt som i dag hänger i Lunds Domkyrka. Porträtten är målade på pannå vilket är kantlimmade bräder som slätspacklades före måleriet.

Truids namn inte återgetts på stiftarplattan kan ha andra orsaker. Plattan kan ha varit ofullständigt bevarad på 1700-talet, något som förefaller rimligt då åtminstone delar av årtalet inte längre var läsbart. Man kan heller inte utesluta att Fru Görvel hade underlåtit att nämna Herr Truids namn av personliga skäl. Alla äktenskap var vid denna tid inte lika lyckliga. Fru Görvel stod, som ovan nämnts, vid äktenskapets ingående under kung Gustav Vasas förmyndarskap. Det bör ha varit kungen som tog initiativ till giftermålet mellan henne och Herr Truid. En betydande åldersskillnad mellan brud och brudgum var inte ovanlig vid denna tid, men Görvels 16 år mot Truids 42 kan i längden ha påverkat den äktenskapliga lyckan negativt. Under större delen av Torups byggnadstid vistades Truid Ulfstand på sitt länsslott Varberg och han kan endast i marginell omfattning ha påverkat bygget.

Det medeltida Torup låg allt sedan det sena 1100-talet strax norr om de nuvarande ladugårdslängorna. När Fru Görvel återvände från Varberg fann hon det medeltida Torup i ruiner. Arkeologiska undersökningar har visat att Torup förstördes i början av 1500-talet, troligen i samband med Grevefejden. Vid planerandet för ett nytt slottsbygge

Den troliga platsen för Görvel Fadersdatters minnestavla är till vänster om fönstret, vid den rödfärgade rektangeln som är omgiven av en svagt markerad svart utlinjering.

1537 kunde Fru Görvel dra nytta av personliga erfarenheter från fästningskrig. Hon hade i flera månader, som Marcus Meyers fånge, uthärdat en belägring av Varbergs slott av sin egen make, en historia som är så intrikat att den kunde bilda underlag till en modern tvålopera på TV.

Hon fann att det gamla borgläget, med sina ruinerade byggnader, inte längre motsvarade tidens krav på goda fortifikatoriska förutsättningar. Istället lät hon uppföra den nya borgen i en konstgjord sjö, utom räckvidd för tidens lättare artilleri. Själva planformen för slottet var en kvadratisk anläggning, med en liten borggård, som skyddades av diagonalt ställda, runda kanontorn. Den övre våningen inrättades som skytteloft med tätt ställda skjutöppningar, medan murfoten och vindbryggan kunde försvaras med flankeringseld från de två hörntornen.

Själva sättet att mura vittnar om den kvarvarande sengotiken, men planen och vissa detaljer visar att något nytt är på väg. Att kalla detta nya för renässans är kanske att tänja de konsthistoriska begreppen lite väl långt, men förningar finns, exempelvis i de klassicerande pelardekorationerna i det norra gavelröstets blinderingar. Gavelröstena på Torup är ovanligt väl bibehållna och alls inte kraftigt restaurerade som det ibland har hävdats. Ett ovanligt stort antal utvändiga priveter (toaletter), en varmluftsanläggning

Gårdsmiljön med de delvis igensatta arkaderna. Denna typ av arkader är vanliga på tyska ordens borgar i nuvarande Polen, men återfinns också på borgen i Riga. Vapenskölden sattes upp 1748 av Hack Stjärnblad och Maria Beck-Friis. Notera bjälkhålen efter den ursprungliga svalgången.

och stora fönster som tillät dagsljuset att flöda in i rummen vittnar om en ökad omsorg om bekväma bostadsfunktioner. Detta var möjligt genom den tydliga separeringen av försvar och bostadsfunktioner, där man förlitade sig på att artilleriets eldkraft kunde avskräcka en angripare.

Tillträdet till borgen gick över en mindre vallgrav via en förborg, den så kallade Mellangården, och en lång brygga över en konstgjord sjö. Den del av bryggan som var närmast slottet gick att hissa upp som en vindbrygga. På Mellangården fanns ett stort stall i korsvirke för gårdens hästar, ett befästningstorn och möjligen bostäder för gårdsfolket. Framför Mellangården fanns en vallgrav innan man kom ut till landsvägen. På vägens motsatta sida, på behörigt avstånd från karaktärsbyggnaden, reste sig Stallgården. Vi har här den typiska renässanslösningen, där huvudgårdens olika sociala och ekonomiska

Skytteglugg i nordvästra tornets botten-våning. Från denna kunde flankeringseld skjutas mot en eventuell fiende.

funktioner helt har separerats från varandra, och så är slottsområdet fortfarande planerat.

Slottets längor försågs med ett stort antal fönsteröppningar med stickbågsformade överstycken, ibland i kontrasterande färgverkan mellan vit kritsten och tegel. Fönstren var genom blyspröjs indelade i mindre, rombiskt formade rutor. Troligen var rutorna delvis av färgat glas. Tornens försvarsfunktion var tydlig genom endast ett mindre antal små fönsteröppningar vid sidan av ett stort antal skyttegluggar samt ett skytteloft. Hela slottskomplexet var avfärgat med en röd transparent färg för att skapa en enhetlighet. Stenornamenten var även de ursprungligen färgsatta, om de varit vita eller polykromt avfärgade vet vi dock inte.

Torup är inte den enda fyrlängade adelsborgen i Skåne som försågs med diagonalt ställda, runda torn.

Trolleholm påbörjade 1538 och benämndes ursprungligen Eriksholm efter byggherren Tage Thotts yngre bror, Erik, vilken dog som ung.

Det något senare Widtskövle, som uppfördes av Jens Brahe 1553, hade också samma typ av grundplan. Denna borg är större än Torup och är exteriört bättre bevarad än Trolleholm.

Wegeholm, som byggdes i början av 1500-talet av Tyge Krabbe, hade också diagonalt ställda torn, men dessa har här getts en kvadratisk grundplan

Andra borgar i Skåneland förstärktes också med diagonalt ställda, runda kanontorn vid mitten av 1500-talet. Lillöhus byggdes ut på detta sätt av Jacob eller Börge Trolle på 1540-talet, liksom det 1545 av kungen påbörjade gränsfästet Lyckå .

Idén med de diagonalt ställda kanontornen är med mycket stor sannolikhet införd från Baltikum. Borgen i Riga, som uppfördes mellan 1497 och 1515 av den från Tallin hämtade byggmästaren Mäster Nickels, är en tydlig förebild. Ombyggnaden av Rigaborgen var en del av ordensmästaren över den Livländska orden, Walter von Plettenbergs, gedigna och väl genomförda moderniseringsprogram för ordens borgar i Estland och Lettland. Vanligen försågs äldre anläggningar med ett eller flera tyngre kanontorn. Snart upptäckte man att med hjälp av två diagonalt ställda torn kunde samma flankeringseffekt erhållas som med fyra hörntorn men till halva kostnaden. I och med avvecklingen av Livländska orden blev många byggmästare sysslolösa och några kan möjligen ha sökt sig till Skåne vid tiden för Torups och de andra slottens uppförande.

Efter Truid Ulfstands död 1545, och Nils Ulfstands död 1548, inleddes en arvstvist mellan Fru Görvel och Truids barn i dennes första äktenskap. År 1551 dömdes äganderätten till Torup till sonen Lave Truidsen Ulfstands fördel. Efter Laves Truidsens död kom slottet endast att sporadiskt användas som bostad fram till 1602, då Sigvard /Sievert) Eilersen Grubbe blev ägare till slottet genom sin maka, Hilleborg Knudsdatter Ulfstand.

Sivert (Sigvard) Grubbe. Kopierad målning på Torups slott.

Av Sigvard Grubbes dagbok framgår att han älskade sitt Torup och vistades mycket på slottet. Under 1600-talets första årtionden genomförde Sivert ett antal ombyggnader och renoveringar av slottet, bland annat murades tornen delvis om efter ett åsknedslag.

Sigvard Grubbes namnskiffer på det åttkantiga tornet.

försågs med nya byggnader. Stallgården, på andra sidan huvudvägen, var sedan 1500-talet endast i mindre delar murad i sten. Stenen till dessa byggen hämtades från ruinerna av den gamla borgen på Askebacken.

Ovan slottsporten finns en ursprunglig, rund, avlastningsbåge där varannan sten utgörs av kritsten. Så hög som bågen har också portens öppning varit från början. Sin nuvarande

Det sydöstra tornet sänktes medan det nordvästra tornet i stort sett uppfördes på nytt och fick dagens åttkantiga planform. Försvarsfunktionerna tonades ned till förmån för utökad bekvämlighet. Moderniseringar genom interiöra förbindelser mellan våningsplanen utfördes, förbindelser som till stor del tidigare skett genom så kallade svalgångar, exteriöra trätrappor på borggårdsfasaderna. Mellangården murades vid denna tid om och

Öppen spis som tillverkades på uppdrag av Sigvard Grubbe. Nu placerad i biblioteket på Torup av Henriette Coyet.

Texttavlan ovanför huvudporten, författad på latin av Sigvard Grubbe.

utformning, med ett stickbågigt valv, fick porten 1632 då Sigvard Grubbe lät montera minnestavlan i portens övre fält. Tavlan text är på latin, och den lyder i översättning:

"Då ett arvgoods har beskärts efterkommande av förfäder, vilka haft blott en enda omsorg, den att vilja gagna de sina, tillhör det oss att med samma nit söka bevara vad vi fått mottaga. På detta sätt må vi gagna oss själva och de våra. Med omsorg har jag återställt de gamla byggnaderna. Även har jag byggt nya torn och allt som dessutom synes värt att tagas i skärskådande, har av mig blivit ordnat med omsorgsfull flit. Och I, mina efterkommande, vilka I än månde bliva, söken bevara vad I haven fått. Bättre är att bevara, än att vilja skapa nytt. Leven, efterkommande, i endräktigt sinne, i broderlig kärlek och såsom I bäst kunnen. Älsken Gud. Till tacksam hågkomst av mina föräldrar, åt efterkommande och eftervärld, om det blir någon sådan. Sigvard Grubbe. År 1632."

Utvändigt har huvudborgen inte förändrats mycket sedan början av 1600-talet, då slottet 1647 köptes av Corfitz Ulfeldt och Leonora Christina. Den senare var dotter till Christian IV. Efter att ovänskap hade uppstått med kungen drogs Torup in till kronan och när Skåne blev svenskt 1658 hamnade egendomen i den svenska kronans ägo.

Kopia av porträtt över prinsessan Leonora Christina, dotter till Christian IV och maka till Corfitz Ulfeldt. Porträtt i Torups bibliotek.

I samband med Skånska kriget på 1670-talet försökte en grupp snapphanar inta slottet men misslyckades. De fick nöja sig med att bränna ned ladugårdarna. Ända fram till 1735 var Torup avlöningsgods åt den svenske generalguvernören. Detta påverkade godsets utveckling negativt och exempelvis den stora lövskogen högs i det närmaste ren. Något intresse för byggnader och lantbruk fanns inte heller från guvernörernas sida. Han var säkert endast sporadiskt på besök och då mest för att inkassera landgillena från underlydande bönder.

Målning föreställande Carl X tillskriven Eherenstrahl i matsalen på Torup. Gyllenlädertapeterna är möjligen köpta av Corfitz Ulfeldt i Frankrike, men monterade av Henriette Coyte. Både målningar och gyllenlädertapeter är renoverade av Malmö Stad med ekonomiskt stöd av Malmö Förskönings- och Planteringsförening.

År 1735 kommer egendomen åter i privat ägo. Joakim Beck-Friis tog sig an både byggnader och lantbruk. Exempelvis lät han 1740 bygga om delar av Stallgården. Huvudborgen var dock så nedgången att man inte längre kunde använda den som bostad. Han lät därför bygga om Mellangården till sin egen och familjens bostad i väntan på att lantbruket skulle generera så mycket pengar att man kunde renovera det gamla slottet. Slottet och stallgården byggdes om i två etapper på 1700-talet. Detta blev en angelägenhet för hans dotter Maria och hennes make, Hack Stjärnblad. Arbetena avslutades troligen 1748, då en minnessten sattes upp på borggården.

En dramatisk händelse ägde rum på Torup 1775 då Hack Stjärnblad ägde Torup. Innför ögonen på mer än 100 personer omkom fyra ungdomar som under kornetten

Mellangården som Joakim Beck-Friis lät bygga om till sin bostad.

Fredrik Trolles ledning gett sig ut att ro på sjön som omgav slottet. Det var ett klint flytetyg som valts, en urholkad ekstock. Det bar sig inte bättre än att kornetten och hans två systrar Brita och Augusta Trolle tillsammans med mostern, fröken Fredrica Margareta Harmeus föll i vattnet, drunknade och omkom. En minnessten på slottets östra sida påminner om den dystra händelsen.

År 1789 gjordes åter en större investering i Stallgården som utbyggdes med nya stenglängor. Mellangården och Stallgården har moderniserats efterhand som lantbruket ställt nya krav på byggnader.

Minnesstenen över de drunknade med texten:

"Här drunknade den 20:de
Maj 1775 Cornet Fredrik Trolle
- fröknarne Brita och Augusta
Trolle med deras moster Fredrica
Harmeus"

Minnessten på Stallgårdens
vägg efter ombyggnaden 1789.

Själva slottet har exteriört endast marginellt förändrats sedan 1600-talets början. Invändigt har förändringar i rumsdistributionen skett, men på det stora hela kan fortfarande 1600-talets bostadsplan avläsas i interiören. Förändringarna ägde i huvudsak rum under 1700-talet, därefter har ändringarna främst haft karaktären av moderniseringar. Centralvärme installerades 1907 och 1912 försågs slottet med el. Troligen försågs slottet med VA-anläggning och sanitet i samband med att centralvärmen installerades. Det senaste tillskottet är en halmbränningsanläggning som förmedlar värme till alla husen i närområdet. Denna byggdes 2003 av Malmö Stads Fastighetskontor.

Maria och Hack Stjärnblads son, Axel Stjärnblad, sålde godset via en mellanhand till Gustaf Julius Coyet. Axel Stjärnblad lär ha blivit mycket förskräckt i samband med Sveriges sista allmogeuppror. År 1811 intogs slottet av traktens bönder som snabbt och beslutsamt tömde slottets vinförråd. Efter denna händelse vägrade Axel Stjärnblad att återvända till sitt gods och utbjöd det till försäljning. Under Julius Coyets tid fortsatte satsningen på lantbruket och de stora plattgårdarna Skammarp och Spångholmen upprättades.

Julius Coyet dog barnlös och hans brors sonson, Gustaf Coyet, ärvde egendomen. Gustav, även kallad Gösta, var en duktig lantbrukare och utvecklade godset. Han gifte sig med Henriette Cederström. I äktenskapet föddes dottern Amelie. Under Henriettes och Göstas tid moderniserades slottet och stora mängder föremål skaffades för att dekorera slottets salar och rum. Även ladugårdarna moderniserades under denna tid. Paret Coyet var välkända mecenater (understödjare av konst och vetenskap) och många kulturpersonligheter gästade slottet under denna tid. Henriette Coyet hade, liksom Christina von Leithner i dag, säte i Vetenskaps societeten vid Lunds Universitet. Efter Gustafs död arrenderade Henriette Coyet ut jordbruksmarken.

Dottern Amelie gifte sig med Otto von Leithner, som stammade från Wien i Österrike och paret övertog egendomen 1941. Lantbruket moderniserades och rationaliserades vid denna tid och de stora brukningsenheterna som vi fram till helt nyligen kunde se kring godset började ta form.

Henriette Coyet med dottern Amelie.
Porträtt på Torups slott.

som anlagt en av Europas största golfbanor där.

Natten till den 16 september 2006 brann stallanläggningen ner, så att endast rykande ruiner återstod. Efter ett omfattande restaureringsarbete har stallarna återställts och en viss verksamhet har åter börjat spira i längorna.

Gustav Coyet. Målning hängande på
Torups slott.

Christina von Leithner bebodde Torups slott fram till 2012, men har nu ställt slottet till Malmö Stads förfogande. I skrivande stund utreds slottets framtida användning.

De nyligen renoverade stallängorna. Dessa har förnyats och moderniserats flera gånger och minnesstenar har satts upp av Hack Stjärnblad och Gustav Coyet. Senast brann stallarna ned 2006 men har alltså åter satts i stånd.

Litteratur i urval.

Alm, G; Arkitekturen. Renässansens konst. Signums Svenska Konsthistoria. Lund 1996. s 49 – 179.

Andersson, H; Slott och herremän. Bara kommun. Malmö 1991. S 111 - 143.

Barfod, J, G; Märkvärdigheter rörande Skånska adeln. Stockholm 1847. Facsimili-utgåva Lund 1976.

Bartolin, T; Dendrokronologi - en ny naturvidenskab i arkæologins tjenste. Ale nr 2 1975. Kristianstad 1975.

- Coyet, H; Torups Krönika. Originalhandskrift Torup 1904. Tidigare i Torups Slottsarkiv, mikrofilm av originalet finns i lokalsamlingen, Svedala Bibliotek.
- Danmarks Adels Aarbog, årgångarna 1891 och 1896. Köpenhamn 1891 och 1896.
- Green, A; Torup, Människor kring en borg. Malmö 1984.
- Gillingstam, H; Görvel Fadersdotter (Sparre av Hjulsta och Ängsö), urn:sbl:6245, Svenskt biografiskt lexikon (art av Hans Gillingstam), hämtad 2012-07-06.
- Hahr, A, Torup, Skånska borgar. Stockholm, 1914.
- Kjellberg, S.T; Torup: Svenska slott och herresäten. Malmö, 1966.
- Leithner, C; Bokskogen vid Torup har varit Malmöbornas käraste fritidsområde sedan ett par hundra år. Föreningen Svedala-Barabygden 2005. Lund 2005. s 5
- Lundberg, E; Torups slott, en byggnadshistorisk undersökning. Skånes Hembygdsförbunds årsskrift 1933.
- Nordborg, M; Renässansmänniskan. Värnamo 1993.
- Reisnert, A; Slott och huvudgårdar i 1500-talets Skåne, Skånes renässans: Kulturen 2000. Lund 2000. s 122-145
- Reisnert, A; Changes within Scanian castle planning between the Medieval period and the Renaissance. Caen 2002. s 227- 234.
- Reisnert, A; Some Scanian and Scandivaian castles and their relations to the Livonian order: Castella Maris Baltici 6.Vilnius 2004. s 173-183.
- Reisnert, A; Torderup I Bara socken. Svedala- Barabygden 2007. Lund 2007. s 5 – 36.
- Richardt & Ljunggren; Skånska herregårdar, del 1 Torup, Lund, 1852.
- Skansjö,S; Skånes Historia. Lund, 1997.
- Ulsig, A; Danske adelsgodser i middelalderen, Köpenhamn, 1968.
- Ödman, A; Borgar i Skåne, Riga 2002.

SVEDALAS ”DÖDERHULTARE”

Av Kjell Bergman OCH MATS OLSSON

Utanför Oskarshamn i Småland ligger Döderhults socken, som givit namn åt en hel konstart. Axel Robert Petersson (1868-1925), mera känd som ”döderhultarn”, kom just därifrån.

Det säregna i Döderhultarns konst var hans grovt täljda träskulpturer av människor och djur. I sina val av motiv var han också en folklivsskildrare, i det att han avbildade människorna i sin egen omgivning i vardagliga situationer. Det som gjorde honom så berömd var hans skicklighet att avbilda människornas rörelser, kroppshållning och ansiktsuttryck som betraktarna kände igen från sin egen omgivning.

Döderhultarns figurer kan knappast kallas karikatyrer, utan är mera realistiska och direkt avbildande, även om de ofta framkallade ett igenkännande leende hos betraktaren.

Denne särpling inom folkkonsten blev uppskattad av mera ”erkända” konstnärer, som Bror Hjort, men också av Sveriges bredare befolkning. Han inspirerade många efterföljare, som ofta kallades ”döderhultare”, så även i Svedala.

Möllaresonen

Hilding Persson, född 1910, son till kvarnägaren och möllaren i Aggarp Axel Teodor

Persson och hans hustru Hilda Karolina. Även Hildings farfar hade ägt och drivit ägare av, och möllare på, Aggarps kvarn. I unga år hjälpte Hilding sin far med arbetet vid kvarnen. Han fick sedan arbete hos foder- och trävarufirman ”Sonesson och Mattsson” i Svedala där han var kvar till sin pensionering. År 1947 gifte han sig med sin Ester och 1955 berikades äktenskapet med en dotter. För svedalaborna är Hilding nog mest ihågkommen för att han och hans syster Dagny år 1965 skänkte Aggarps kvarn till dåvarande Svedala köping.

Hilding Persson 1910 - 1982

En tavla föreställande Hilding och Dagny som barn hänger fortfarande i Aggarps möllarebostad.

Hilding hade också en hobby, han täljde träfigurer, som tydligt visar inflytandet från Döderhultarn. Hans "fingerkrok" är nästan en direkt kopia av förebildens figurer.

Figurens
höjd: 19 cm

Hans träskulpturer var skickligt gjorda, men som så många andra av Döderhultarns efterföljare nådde han inte upp till sin förebilds skicklighet och skarpsyn, även om motivvalen var likartade.

Figurens höjd: 23 cm

Figurens höjd: C:a 20 cm

Om fler figurer än den här till vänster är avbildningar av människor från verkliga livet vet vi inte, men denna skall, enligt släktingar, vara en mycket naturtrogen kopia av Hildings svärfar Alfred Grahn.

Kons höjd: 14 cm

Likheterna med Döderhultarn syns också i Hilding Perssons teknik. Hans skulpturer har samma tydliga spår efter kniven, utan efterbehandling, varefter de blivit målade med en lite dov och återhållen färgsättning.

Möllaresonen Hilding fann förebilder i sin omedelbara, lantliga omgivning, t.ex. en ko, en ”toffelmagare” eller en gumma med sin kaffepanna.

Figureernas höjd:
c:a 22 cm

Figureerna signerades undertill med initialer och årtal.

Hilding Persson dog för 30 år sedan och vi vet inte hur han kommenterade sina träfigurer och sitt skapande. Vi vet däremot att Hilding gjort fler figurer än som här presenterats, till släktingar och bekanta, som fick de som gåva. Ett flertal figurer försvann tyvärr från hans dotter vid ett källarinbrott. Var dessa finns, om de finns, vet vi inte.

Modellsnickaren

Olof Bengtsson föddes 1889 i Alstad. Efter några år i Skurup flyttade han till Svedala där han försörjde sig på att bygga möllor och likkistor. Han arbetade också som byggnadssnickare, men tröttnade på det kringflackande livet och fick 1917 arbete som modellsnickare på Åbjörn Andersons Mekaniska Verkstads AB. Arbetet att göra trämodeller till gjutformar krävde stor skicklighet.

Olof Bengtsson 1889 - 1985

På sin fritid började Olof att skära ut figurer i trä. Grannarna kunde se hur hans lampa i verkstaden på Vinkelgatan var tänd till långt in på natten. Han tyckte mycket om Döderhultarns figurer och tänkte att det inte skulle vara så svårt att göra något liknande. Figurerna fick samma grovhuggna stil som hos föregångaren. Olof tyckte att de blev vackrare så och dessutom lättare att göra. Med tanke på de stora krav på noggrannhet, för att inte säga perfektionism, som ställdes på honom i hans arbete som modellsnickare kan trägubbarna sägas ha varit långt under hans egentliga yrkeskompetens.

Höjd: 23,5 cm

Sockelns längd: 53 cm. Höjd: 24 cm.

Olof skar helst sina figurer i alträ, men redan samma år som han flyttade in på Vinkelgatan, 1917, blev han klar med en tavla i mahogny som inte hade några som helst kopplingar till Döderhultarn. I relief skildras här ett bibliskt motiv – syndafallet – och det tog Olof 150 timmar att skulptera fram alla figurerna i det ädla och hårda träslaget. Han var alltid mycket stolt över tavlan och förevisade den som något av det bästa han gjort. Det blev fler trätavlor, men ”Syndafallet” framhölls som ett mästerverk. Tavlan är senare skänkt till Fru Alstad kyrka där den hänger i en nisch framme vid koret.

”Syndafallet” Höjd 65 cm Bredd: 86 cm.

Olof Bengtsson var således ingen renodlad ”döderhultare”, utan försökte skapa sin egen stil utifrån sin egentliga skicklighet. Han beundrade Döderhultarn, men kopierandet av dennes stil och särdrag var endast en av hans många talanger. Olof hade ett bredare konstnärligt intresse som sträckte sig utanför hans träsniderier. Under åren målade han även många tavlor i olja, bland annat landskap från Bökeberg och Lindholmen.

Ett till formatet mindre mästerverk med texten:
"Spinn spinn spinn Dottern min"
Tavlans mått: 35 x 46 cm

för "Grisamarknaden"
är en affärsuppgörelse
där säljaren håller
upp en smågris för
en intresserad kund,
samtidigt som en annan
kund avlägsnar sig med
en gris i säcken.

Olof Bengtssons träsniderier
spreds långt utanför Svedala, i något
fall ända till Amerika. En del av hans
alster har också varit utställda. Redan
i slutet av 1930-talet blev sju figurer,
med titeln "Vårt dagliga bröd",
utställda vid en expo i Malmö.

År 1979, då Olof Bengtsson var
90 år, inköpte Svedala kommun två
av hans "döderhultare". Den ena
av dessa heter "På väg till kvarnen"
och visar en man med en säck på en
"rullebör". Den andra är en grupp
med namnet "Grisamarknaden" och
skildrar kommersen på Grisatorget,
det nutida Marknadstorget. Motivet

"På väg till kvarnen"
Höjd: 27 cm

"Grisamarknaden" Höjd: 26 cm

Tryckta källor:

Skånska Dagbladet 1976-03-03

Trelleborgs Allehanda 1976-04-14

Arbetet 1979-09-06

Sydsvenska Dagbladet 1979-09-09

Nordvästra Skånes Tidning 1980-12-12

”FAMILJETRÄD”

Av Carina Engström

Ett upplyst familjeträd i brons står, eller rättare sagt ligger, på en sockel framför Naverlönnsskolans huvudentré. En trädgren gjuten i brons, ca 130 centimeter lång och 80 centimeter bred. Trädet representerar fem olika trädsorter, som alla finns i skolans närhet såsom björk, fågelbärsträd, naverlönn, pil och rödek.

Konstnärens tanke är att ”Familjeträd” symboliserar att det är tillsammans, som vi människor stärks som individer. En bra utgångspunkt för en skola, där både

gemenskap med vänner och ett fungerande lagarbete är viktigt för att man ska trivas och växa. Det som inte björken klarar, klarar eken bättre.”

Står du vid trädet så får du gå ner på knä för att se vem som är konstnären. Längst ner på sockeln finns en liten skylt där det knappt går att läsa - Lage Pergon.

När jag tycker att skylten borde finnas uppe på sockeln så att den blir lätt att läsa, så svarar han ”att skylten får

inte konkurrera med formspråket i skulpturen.”

Skulptören och Svedalabon Lage Pergon är född i Malmö 1965.

Utbildad på Konstakademien i Oslo och på Pratt Institute i New York.

Bosatt sedan 7 år med sin familj i Svedala.

Har haft en utställning på Holmagården.

Utställningar är en viktig del av en konstnärs tillvaro och sedan 1995 har det för Lage blivit många separat- och grupputställningar i Sverige, Danmark, Norge och Tyskland. Lägg därtill en hel del stipendier.

Kulturchef Karin Leeb-Lundberg fick i uppdrag att söka en konstnär som kunde smycka den nya skolan utomhus. Tanken föll på Lage som bland annat skapar sina berömda och vackra träd även som offentlig konst. Extra roligt är det också att uppdraget

"Familjeträd" är placerat strax utanför Naverlönnsskolans huvudentré.

gick till en Svedalabo. Det blev många möten med alla inblandade i bygget och under dessa diskussioner så växte "Familjeträd" fram i skapandeprocessen.

Under dygnets mörka tid är "Familjeträd" upplyst.
Foto: Magnus Denker

Lage är van att arbeta med olika material. De senaste åren har det blivit portabla träd,

trädsulpturer som han gör i ett stycke. "Familjeträd" är belyst underifrån. Det är välkomnande för alla elever som kommer till skolan kvällstid.

Lage är van att vara med i hela processen, från sin gipsmodell till gjutning. "Familjeträd" gjöts hos bronsgjutaren Robert Cassland i Malmö.

Vill du se mer av Lages utsmyckningar, så finns bl.a. i närheten:

Näckros, Malmö stad, Slottsparken.

Aqvamarinen, Kalkbrottet, HSB Malmö

Mimers Ask, Ystad bostäder, kv. Tankbåten

Mer att läsa finns på www.pergon.se

ELNA OCH JÖNS GREKO

En familjehistoria

Av Britt Paulsson och Arne Greko

Familjenamnet Greko

Anders och Hanna Persson, som kom från Ingelstad, hade i slutet av 1800-talet ett mindre lantbruk i Krågeholm. De fick tre barn, dottern Elna år 1848, sönerna Per 1853 och Jöns 1857.

Det är med Jöns, som senare tog namnet Greko, som denna berättelse tar sin början. Med sin hustru Elna fick han 11 barn. Deras barn, Jöns Jr. och Anna, föddes under senare delen av 1800-talet i ett soldattorp i Lilla Aggarp.

Deras barn Jöns Jr. och Anna var bland de yngsta i barnaskaran och har berättat om familjen Jöns Grekos levnadsöden för sina barn. Dessa nedteckningar ligger som grund för denna berättelse.

Berättelsen om indelte soldaten Greko

I unga år, då han var åtta år gammal, fick Jöns arbete som gåsapåg hos en lantbrukare i Aggarp. På den tiden var det inte så noga med skolgången. Under några vinterveckor fick barnen lära sig läsa och skriva sina namn, samt fick någon kunskap i kristendom, vilka var de viktigaste kunskaperna. Övrigt fick de lära sig i det praktiska lantbruksarbetet.

I femtonårsåldern fick Jöns ett erbjudande från en skomakare att bli hans lärling. Det tyckte han var ett gott val, men hans far var av en annan mening. Han gav honom rådet att stanna vid lantbruket för ”där kan du äta dig mätt varje dag på året”. Jöns lydde honom, men efter några år beslöt han sig för att bli krigsman och värvade sig till skånsk husar vid Skånska Husarregementet i Herrevadskloster, med övningsfält på Bonarps hed. Det första husarerna fick göra var att byta namn, för Andersson (efter faderns förnamn) dög inte. Det skulle vara korta och lättstavade namn som Alm, Bok, Lans etc. Jöns fick order att gå in på expeditionen och själv välja sig ett passande namn. Bland flera lediga namn tog han namnet Greko, som därefter blev släktnamn för honom och hans efterkommande.

Utbildningstiden uppgick till någon månad. Därefter blev husarerna hemskickade, för att sedan årligen kallas till ”möte” som varje gång pågick en månad. Ett år sändes han till Stockholm för att lära sjukvård. Han lärdes att vårda sjuka och att lägga första förband, vilket var viktiga uppgifter om det skulle bli krig. En söndag, då han hade vakten på sjukstugan, kom en soldat dit och frågade efter doktorn. Soldaten hade svar

tandvärk och ville ha tanden utdragen. Doktorn var inte där och ingen visste var han fanns. Då ville soldaten att Greko skulle försöka att dra ut tanden. Denne sade först nej till detta, men efter något parlamentering kom tandredskapen fram. Tandutdragningen började och slutade inte förrän tanden, efter mycket lidande, blev skild från det svårt sargade käkbenet. Dagen därpå uppenbarade sig soldaten hos doktorn med sin svullna och sargade mun. Det blev känt på vilket sätt det hela hade skett och sjukvårdaren Greko fick en tillrättavisning, men den blev inte värre än att doktorn lärde honom hur han skulle gå till väga vid nästa tandutdragning.

När utbildningen i Stockholm var slut för Jöns fick han en tång som liknade en nyckel och ett spett, jämte goda råd om hur en tandutdragning skulle gå till. Då han åter fått civila kläder och övergått till sitt dagliga arbete för att försörja sin växande familj blev det snart känt i Svedala och dess omnejd att Greko kunde dra ut dåliga tänder, vilket oftast skedde om söndagarna, då han var hemma från arbetet. Hustrun Elna fick då vara behjälplig med att hålla huvudet stilla när han lade nyckeln om tanden och vred om. Det gick alltid lyckligt. Betalningen varierade mellan femtio öre och en krona och för det mesta blev det kaffe och gök efteråt. På den tiden fanns det ingen tandläkare i Svedala, så doktor Ottosson sände ofta de som hade ont i tänderna till soldaten Greko, eftersom doktorn själv inte var road av sådant arbete.

Den sista tanden Jöns Greko drog ut råkade vara just på sonen Jöns Jr, som beskrev detta år 1914, då han var 17 år gammal. En söndag kom Jöns Jr hem till fadern med svårt tandvärk, varvid denne undersökte tanden. Svaret blev att den var för bra för att dras ut. Jöns Jr fick rådet att hålla brännvin till tanden. Hjälpte inte detta skulle han försöka med snus och tuggtobak. Men ingetdera hjälpte och på torsdagen cyklade sonen åter från Klågerup till föräldrarnas hem i Holmeja för att få hjälp för sin värkande tand. När han kom dit fick han beskedet att fadern var på Eksholmen för att laga taket på en statarstuga. Med sin mors hjälp sökte han reda på sin fars tandnyckel och med den i fickan begav han sig till Eksholmen och träffade där sin far, framförde sitt ärende och visade honom att han hade redskapen med sig. Fadern tog då in honom i huset och frågade om de kunde vara där och dra ut en dålig tand. Mor i huset blev ju litet förvånad över en sådan begäran, men gav sitt tillstånd. Jöns Jr blev placerad i en korgstol och hans bror Aron, som var sin far behjälplig med takreparationen, fick hålla huvudet stilla på brodern medan deras far lade nyckeln om tanden och vred till. Allt gick lyckligt och tanden rycktes ut, men det lär ha gjort förfärligt ont.

Tandvärken försvann.

Berättelsen om Jöns Grekos hustru Elna

Elna Persdotter föddes år 1856 på en gård som hette Hindstorp, en arrendegård under Börringekloster. Hon hade fyra äldre syskon. Hennes far, Per Rasmusson, hade övertagit den ganska stora gården efter sina föräldrar.

När Elna var tre år gammal dog hennes mor efter sviterna av ett missfall. Hennes två äldsta bröder fick hjälpa till på gården. Det var inte så noga med skolgången. Barnen fick gärna stanna hemma under vår och höst. På gården fanns både dräng och piga. Elnas syster Karolina var vid moderns bortgång åtta år gammal och överlämnades till sin moster.

Efter en tid gifte Elnas far om sig och det blev fyra nya barn. År 1874, då Elna var 18 år gammal, såg hon det första tåget, som passerade Börringe mot Ystad. Eftersom det var ett provtåg gick det inte efter någon tidtabell och väntan blev lång. Under väntetiden plockade de pinnar i skogen och tände ett bål för att värma sig. Även grevinnan och hennes barn var där för att få se underverket.

Samma år flyttade Elna till en bondgård i Aggarp, där hon utförde samma sysslor som hemma - mjölkade, gallrade foderbetor och band sädeskärvar. På vintern bereddes linet, som de själva sått. Fårullen skulle kardas, spinnas, färgas och stickas till strumpor och vantar. Av linet och ullen vävdes lakan, dukar och tyg till kläder. Lönen var mat, husrum, hemvävt tyg till underkläder, klänning och en sjal. Den kontanta lönen var under 100 kronor per år. De var "fästa" på ett år, från den 1 november till den 24 oktober nästföljande år. Därefter var de fria en vecka, som kallades Mickelsveckan. Då var det stormarknad i Svedala, där alla pigor och drängar samlades för att ekipera sig. Elna köpte ett vackert silkeskläde och ett köpetyg av bomull som då började komma på marknaden, samt hemkokta karameller inte att förglömma.

Då Elna var omkring tjugo år träffade hon sin blivande man Jöns Andersson, som då tjänade hos en bonde. Hon tyckte att Jöns var en snygg och trevlig pojke och han tyckte att Elna var en rar flicka, och så var hon ju en "gåradotter".

De gifte sig 1878 och den förste pojken, Axel, kom till världen den 28 december samma år. Deras första bostad, Aggarp 9, var i ett gammalt hus med den allra lägsta standard, i en husklunga som kallades "judasta'n". Här bodde de några år. Arbete fattades inte, lantbruksarbete under sommaren, soldatmöten på efterhösten och arbete som "möllesven" under vintern. Lönen var tre kronor i veckan, jämte mat och husrum. När det var lördagskväll kom Jöns hem till Elna med de tre kronor som de skulle försörja sig på hela veckan.

Den växande familjen

Under årens lopp växte barnaskaran. Efter **Axel** 1878 föddes **Teoder** 1882, **Nils** 1884 och **Karolina** 1887 och **Emil** 1889.

År 1890 fick Jöns, med de bönders hjälp som var hans rusthållare och som skulle hålla honom med häst och övrig utrustning för att kunna vara deras husar, ett soldattorp i Lilla Aggarp där han kunde hålla ko, gris och höns. Detta blev en god tillgång för hushållet. I detta torp föddes fler barn: Tvillingarna **Emma** och **Alfred** 1893, **Aron** 1895, **Jöns Jr** 1897, **Anna** 1899 samt **Albin** 1901.

År 1899 lämnade Jöns regementet, och även soldattorpet, för att bli ”sin egen”. Han köpte några tunnland jord och byggde en ny bostad för sin nu ganska stora familj. När de skulle flytta den 14 mars 1899 kom Anna till världen. Jöns tog då Jöns Jr, som var två år, på armen och gick till sin syster Elna och hennes man Anders Jeppsson, också boende i Aggarp, och frågade om de kunde ta hand om sonen några dagar, tills de värsta bestyren var över. Det ville de gärna, eftersom de själva inte hade några barn och var i femtioårsåldern. Efter en tid gick Jöns tillbaka för att hämta tillbaka sin påg, men då sa hans syster: ”Nu har vi klätt upp honom, så han kan stanna här och du har nog med barn ändå”. Jöns Jr fick stanna där under hela sin uppväxt, som deras fosterbarn, och fick det mycket bra.

Albin förblev den yngste i syskonskaran.

Efter fyra år sålde Jöns torpet och köpte ett hus i Svedala, vid Malmövägen, intill kyrkogården. Nu hade några av barnen flyttat hemifrån så familjen bestod nu av Jöns, hustrun Elna och sex minderåriga barn, som skulle ha mat och kläder och hållas i skolan. Den före detta indelte soldaten Greko var nu sin egen arbetsgivare genom att åta sig taktäckning med spån och papp, samt tjärning av papptaken.

Jöns Greko var även händig för andra arbeten och tjänade förhållandevis bra med pengar. Han odlade potatis på mark som tillhörde häradshövding Åkesson på Aggarpsmölla, ett viktigt tillskott i hushållet och som foder till julgrisen som i sin tur blev föda till familjen under julen och vintern. Som betalning gjorde han dagsverken, vilka skedde då häradshövdingen hade ångtröskan. Då betroddes ingen annan än Jöns att passa säckarna som säden rann ut i och att ställa sorteringsapparaten så att alla kärnorna kom i rätt säck.

Mjölk köptes från en lantbrukare Anders Andersson som bodde i närheten. Elna betalade för mjölken med dagsverken under skördetiden, varefter hon blev bjuden på höstagille där hon fick ta de minsta barnen med sig.

De fem äldsta barnen

Axel, det äldsta barnet, började som alla andra på den tiden med att hjälpa till på någon bondgård, samtidigt som han gick i skolan, en skola som var helt annorlunda än när Jöns och Elna fick lära sig att läsa och skriva. Så fort Axel gått och läst för prästen började han som smedlärling och blev sedan gesäll. Axel träffade sin Emilia, som han gifte sig med 1906. De bosatte sig i Lund och fick tre flickor: Alva, Ella och Elvira (senare kallad Asta). Axel fick anställning vid Lund-Trälleborgs järnväg som smörjare och finkeldare och sedan vid Lund-Harlösa som lokeldare och så småningom som lokförare på Bjerredsbanan. Därefter tjänstgjorde han på Harlösabanan tills han fick pension.

Teoder var, liksom Axel, under sin skolgång behjälplig vid något lantbruk och sedan han blivit konfirmerad kom han ner på "slätten" och blev dräng på en gård. Kanske bytte han plats någon gång, så att han kunde bli fri i "Mickelsveckan" mellan den 24 oktober och den 1 november, för att därefter börja hos en ny bonde. Där träffade han en gullockig och duktig piga, som år 1906 blev hans hustru. Hennes namn var Maria. De köpte Jöns och Elnas hus i Aggarp. Teoder gick på arbete på tegelbruket, men fick så för sig att bli egen lantbrukare och arrenderade en gård som han och Maria brukade i ett par år.

Maria var en duktig och praktisk kvinna som skötte den arrenderade gården ett par år när Teoder arbetade på tegelbruket. På våren när hon skulle ut och kultivera och harva tyckte hon att det var bekvämare att arbeta i Teoders byxor än i kjoltyg och var alltså en föregångare till det som nu är brukligt och modernt. Vid den tiden, år 1908, tyckte folk emellertid att det var en stor skam att klä sig på det sättet. De gav sitt missnöje tillkänna med att skratta och klappa i händerna när hon var ute och körde. Maria var förståndig, tog det hela lugnt och fortsatte som om ingenting hänt och man kan ju nu tycka att hon var trettio år före sin tid.

När Marias far, som var bosatt i Villie by vid Slågarp, dog köpte Teoder hans hus och övertog också hans arbete på en gård i Villie, där han stannade tills han nådde pensionsåldern.

Näste pojke i ordningen var **Nils**. Även han började vid unga år med lantbruksarbete, men övergick sedan till att bli "möllesven". Först arbetade han på möllor i Svedalatrakten, men efter värnplikten vid Vendes artilleriregemente fick han plats i Löddeköpinge kvarn som numera är fornminnesmuseum. Där blev han kär i en fiskarflicka från Vikhög. Hon hette Selma och blev hans hustru.

En söndag kom Nils och Selma till Svedala i ett speciellt ärende. Nu utspann sig ett viktigt samtal, som skulle bli avgörande för hela familjen. Nils föreslog sin far att denne skulle sälja sitt hus och att de gemensamt skulle köpa Holmeja kvarn som då

var till salu. Resultatet blev att de följande söndag reste till Holmeja och köpte möllan. Nils betalade handpenningen. Fadern sålde huset i Svedala och på våren 1909 flyttade familjen till Holmeja. Aron, Albin och Jöns Jr fick stanna ett par veckor hos bekanta tills skolvermenen var slut.

Holmeja kvarn. Fr.v. står Jöns, Nils dotter Gunborg, Anna, Emil och Nils.

Det nya bostadshuset bestod av tre rum, kök och ett magasin. Här bodde nu Jöns och Elna med Karolina, som var finsömmerska, Nils, som skötte möllan, Emil, som var sin far behjälplig, Emma, som förut haft plats, men som nu var hemma, samt Aron, Jöns Jr, Anna och Albin som fortfarande gick i skolan.

I det nya hemmet i Holmeja bodde nu också farfadern Anders Persson som blivit ensam efter hustrun Hannas bortgång. Ibland reste han till Svedala kyrka, som han tyckte mycket om, för att se till sin hustrus grav och för att träffa bekanta. Han dog på våren 1910, efter en veckas sjukdom.

Eftersom Nils och Selma skulle gifta sig behövde de en bostad. Fadern och Nils inredde tillsammans magasinet till två rum, kök, skafferier och garderob. Boet stod färdigt vid midsommartiden och Nils kunde hämta sin brud. Under tiden hade Selma sytt, virkat och samlat husgeråd. Hon blev en mycket bra granne och skötte sitt hem, alltid prydligt och snyggt.

Efter fem års tid hade den unga familjen utökats med två söta flickor, Gunborg och Astrid, lyckan var fullständig.

Till en början trivdes inte Elna i Holmeja. Hon saknade alla bekanta som kom vägen förbi då de skulle besöka kyrkogården. Hon saknade också det stora samhället med sina affärer och marknader och det nära avståndet till kyrkan. Det var ju mycket längre till Hyby kyrka. Otrivseln gick dock snart över. I Holmeja var det en vacker natur med Yddingesjön och Bökeberg som utflyktsmål.

Karolina, den första flickan, fick under skoltiden hjälpa sin mor med de minsta barnen. Efter skolgången och konfirmationen tjänade hon som barnflicka i ett ”bättre” hem. Därefter lärde hon till sömmerska hos Erikssons i Svedala. En sommar var hon hos en kusin som var gift med en lantbrukare i Alvestatrakten i Småland och de av hennes syskon som var i skolåldern förvånade sig och tänkte att ”så långt bort kommer vi nog aldrig”.

På hösten 1912 gifte sig Karolina med Wictor Wiberg. De hade ett stort bröllop på Godtemplarsalen i en loge där de var medlemmar. De bosatte sig i Svedala, i närheten av Wibergs arbetsplats. Den 29 juli 1913 anlände sonen Sven till världen. Samma år, den första september, övertog Wiberg en liten speceriaffär i Klågerup, dit de också flyttade. På våren 1916 fick Karolina en dotter och de hade nu två önskebarn. Samma år såldes affären i Klågerup och en annan i Teckomatorp övertogs.

Emil Han var inte mycket för lantarbete, men hans far behövde en hjälpare till att lava spån, vilket passade Emil. Han hade gått i lära för att bli målare, men hans ögon tålde inte lackerna och terpentingaserna och han hade därför fått sluta med detta yrke. Han var därefter ”möllesven” på Aggarps kvarn under vintern och hjälpte sin far på somrarna och hade så småningom avancerat till att täcka och tjära papptak.

När Emil arbetade hos målaren i Klågerup träffade han Hilda som var ägare till manufaktur- och sybehörsaffären. De blev förälskade i varandra och gifte sig den 28 juni 1914. Emil kom ju så att säga till dukat bord då han gifte sig med Hilda. Hon hade startat affären i ett eget nybyggt hus i Klågerup.

Allt vilade på Hilda. Hon skulle sköta affären, förse sina fyra-fem sömmerskor med arbete och samtidigt sköta hushållet och de två pojkarna Stig och Kurt. Det blev för mycket och därför såldes affären 1921, med god förtjänst. En speceriaffär i Genarp övertogs i stället och där skulle Emil hjälpa till. Efter ett par år byggdes ett nytt stort hus och en köttaffär öppnades istället. Det passade Emil. Han köpte upp grisar, kalvar och lamm, varefter han slaktade och styckade dessa till affären där Hilda sålde varorna.

Efter cirka tjugofem år arrenderade de bort affären och Emil övergick till att bli egendomsmäklare. Många hus och lantgårdar bytte ägare genom honom.

De sex yngsta barnen

Tvillingarna Alfred och Emma var de första i den yngre syskonskaran som föddes i soldattorpet i Lilla Aggarp.

Alfred kom tidigt ut som dräng i Alstadstrakten. Efter några år kom han till handlanden H. Nilsson i Svedala och tjänstgjorde där som boddräng. Han passade hästen, körde hem varor från järnvägsstationen och fördelade dem på sina platser i lagret: sillatunnor i källaren, mjöl och socker på lagret, kaffe och alla småsaker i affären. Han fick också hålla rent på gården och utföra mångahanda småsysslor.

H. Nilssons diverseaffär på hörnet av Storgatan och Kyrkogatan, där restaurangen Intermezzo och handelsbanken finns idag.

Han började se sig om efter en flicka, men det dröjde ända tills i början av 1918 innan han träffade den rätta. Hon hette Signe och var en rar och trevlig flicka från Höganäs. Hon hade plats hos en doktorsfamilj och senare på Bjerreds Saltsjöbad. Deras första gosse var redan på väg när Signe flyttade hem till Alfred och rustade till bröllop 1919. De bodde med sin nyfödde son Stig i ett hus på Sliparebacken i Lund.

Till en början bodde de endast på husets ovanvåning, där de ordnade maten provisoriskt i garderoben och på vedspisen i rummet. Så fort det blev vår satte fadern Jöns och Alfred i gång med att bygga till huset tillsammans med en murare. En stor

restaurering påbörjades. Först byggdes uthuset till så att utedasset kunde flyttas dit, samt också tvättgrytan. På ena gaveln byggdes en trappuppgång för ett rum och kök. För finansiering av bygget togs ett banklån. Signes föräldrar bidrog också ekonomiskt.

Signe och Alfred fick fyra pojkar Stig, Arne, Bertil och Karl-Axel. År 1943 inträffade en stor sorg, då Stig, som var furir på U-båten Ulven, omkom vid förlisningen på västkusten. Trettioalet besättningsmän omkom.

Alfred utförde olika slags arbeten tills han fick fast tjänst på renhållningsverket där han stannade tills han fick pension.

Emma berättade gärna om sin barndoms favoritupplevelse när hennes far en julafton, kanske år 1905, öppnade den lilla dörren i chiffonjén och tog fram en frukt som vi sällan såg på den tiden - en apelsin. Han skalade den, delade i klyftor och bjöd. De var elva syskon och en apelsin innehåller oftast elva klyftor.

Emmas vidare levnadshistoria framgår av den fortsatta berättelsen.

Aron drabbades av barnförlamning, dock i ringa omfattning, men ryggen blev sned och det ena skulderbladet kom ur sitt rätta läge. Han kunde inte arbeta med något tungt arbete, utan hjälpte också han sin far med taktäckning och andra lättare arbeten. Senare fick han fast anställning i Seminarietädgården i Lund, fram till sin pension 1956.

Jöns Jr blev, som tidigare berättats, fosterbarn hos sin faster. Han var också ett av de syskon som berättade mera utförligt om sin familj. Under sin barndom hos sin faster fick han som lekkamrater en hund som hette Mante och tre katter: den gamla, mellankatten och källingen, alla kallades Mirsam. Han lekte med andra barn i omnejden och den två år äldre Jöns Bertilsson blev hans bäste vän och läromästare i mångt och mycket. Dessutom lekte han med Jöns Pers flickor Anna och Agda, samt familjen Lantres barn Karin och Gösta. Han började skolan redan som sexåring och så gjorde även Karin Lantre. De blev testade av lärarinnan därför att de var ett år för unga, men de klarade testen med glans och var under hela sin skoltid bland de bästa i sin klass.

Jöns Jr tog även hem till sina syskon och föräldrar för att lära känna dem, han var ju bara två år då han lämnade dem. Där hade han mycket roligt med Aron, Anna och Albin, och även med andra barn som var deras lekkamrater. En av pojkarna hette Erik. Han var mycket god vän med Albin och talade alltid om att de var ”moss”, vilket betydde att de var mycket goda vänner. Men så en gång när Jöns Jr kom på besök sade Erik: ”Nu är inte Albin och jag ”moss längre”. Jöns Jr frågade förvånad vad som hade hänt. ”Jo”, sade Erik, ”nu är vi ”dubbla moss”, vilket betydde ännu bättre vänskap.

Efter sin konfirmation i Svedala 1911 kom Jöns Jr ut och tjänade hos Johan Persson som varit ladufogde på Markiegården och därför var mest känd som ”Ladufogden”. Lönen var 80 kronor för hela sommaren, varefter han stannade där till den 12 februari 1912 då han fick plats som springpojke hos L.P. Lövegren i Svedala.

L.P. Löwegrens affär på Långgatan 30-32 som senare övertogs av J.A. Johansson.

Hösten 1913 följde Jöns Jr med sin sväger Wictor Wiberg till Klågerup, för att vara behjälplig i affären och sköta transporterna med dragkärra från stationen. Detta skötte han i två år, varefter hans lillebror Albin övertog hans syssla.

I Klågerup träffade Jöns Jr sin kära Amanda, syster till Emils fru Hilda, och hon blev hans hustru den 20 augusti 1921. Han arbetade under två år i Landskrona Speceri- och Delikatessaffär och fullgjorde sin värnplikt vid Norra Skånska Infanteriregementet. Därefter hade han plats hos C.M. Carlsson i Hökön, där han stannade till den 1 november 1920, då han återkom till Löwegrens affär i Svedala som då ägdes av J.A. Johansson.

När Amanda och Jöns Jr gift sig bosatte de sig i en liten lägenhet hos hans kusin Celia, med en hyra av 12 kronor i månaden. På sommaren 1922 flyttade de till Bara, där Amandas föräldrar hade ett hus i vilket de fick en tvårumslägenhet, för 15 kronor i månaden. Där trivdes de bra, även utan de bekvämligheter som numera är standard. Jöns Jr blev där sin egen affärsman som fiskhandlare. Först hade han en dragkärra, men de tre år då han övergick till häst och vagn beskrev han som sin storhetstid. De två sista åren innehade han en transportcykel. Det var ett friskt och härligt arbete. Förtjänsten var ju inte så stor, årsinkomsten stannade på cirka 1800 kronor.

Trots att de fått två barn, en gosse, Ossian, 1923 och en flicka, Gull-Britt, julen 1924, klarade de sin ekonomi bra. År 1928 dog Jöns Jr:s faster, som han var uppfostrad hos och som under sin sista tid bodde hos honom och Amanda i Bara. Jöns Jr ärvde cirka 8000 kronor genom testamente. År 1929 köpte han en affär i Kläggeröd på Romeleåsen, där han och Amanda levde lyckliga i alla sina gemensamma dagar.

Anna var den yngsta flickan i syskonskaran. När hon läste för prästen i Hyby 1914 gick hon ibland till Wibergs och passade Sven, medan Karolina sydde alla hennes kläder till konfirmationen, utan kostnad. På den tiden fick man inte pengar eller presenter, utan släkten hjälpte till med kläderna. Veckopengen var inte uppfunnen. Barnen försökte själva tjäna ihop lite pengar. Anna plockade 150 liter kastanjer som hon sålde till jägaren i Bökeberg för tre kronor. Man kunde också plocka potatis hos en bonde för en och tjugofem, samt maten för dagen.

Sin första riktiga plats fick Anna i en bröd- och mjölkaffär i Malmö, med allting fritt och en kontantlön av tio kronor i månaden. Genom detta arbete träffade hon också den stora kärleken. Han var handskmakare och de träffades på en fackföreningsfest. Hans namn var Josef Cakl och på ett fackföreningsmöte frågade han Anna om han fick följa henne hem. ”Det blir lång väg”, sa Anna, men Josef replikerade: ”Det gör ingenting, för med Dig blir det nog en trevlig promenad”.

Josef Cakl ville ha god tid på sig innan han kunde tänka på giftermål. Först ville han spara till ett eget hus, vilket också lyckades så småningom. Han och Anna köpte ett hus i Lund, på Stora Tomegatan 27. De gifte sig 1937, på Jöns Grekos 80-årsdag.

Albin, den yngste, efterträdde Jöns i Klågerup 1915. Under sin uppväxt skickade han efter en katalog från Åhlén och Holm och blev deras agent. Han sålde några småsaker. Inte blev förtjänsten särskilt stor, men syskonen lärde sig att utföra något för att få något.

Albin tjänstgjorde därefter under ett halvt år på Armaturfabriken i Lund och tre år på Öresundsvärvet i Landskrona. Han fullgjorde värnplikten på Kustartilleriregementet i Karlskrona och började därefter inom byggnadsbranschen. När han var 25 år kom Amor till Sliparebacken i Lund och sköt sina pilar mellan honom och grannens dotter. Hon var 20 år gammal och hette Märta, ett persiskt namn som betyder pärla och som passade den här flickan utmärkt väl. Hon flyttade till sin syster Ingeborg i Malmö, där hon fått arbete som finsömmerska.

Även Albin ville ha god tid på sig innan han kunde tänka på giftermål. I likhet med Josef Cakl ville han först spara till ett hus, vilket han också lyckades med. När Albin var 35 år och Märta 30 gifte de sig, samma år som Anna och Josef. Bröllopet firades på Eks matsalar.

Albin och Märta bodde i en lägenhet på Karl XII:sgatan i nio år. Deras enda barn Britt

föddes här. Med Alfreds hjälp hittade Albin sedan ett lämpligt hus på Trollebergsvägen 44 i Lund. Det kostade 30 000 kronor, hade sex små och omoderna lägenheter och en stor vacker trädgård. Ingen kan räkna alla de fritidstimmar som Albin lade ner på huset för att få det modernt och bekvämt för sig och de sina.

Emmas levnadsberättelse

Sommaren 1909 kom Karolina till familjen Köhler i Börringe, ägare till två tegelbruk, ett i Börringe och ett i Yddinge, för att sy kläder till frun och barnen, vilket på den tiden var vanligt. Fru Köhler frågade då Karolina om hon visste någon lämplig flicka som kunde vara sällskap till deras 12-åriga dotter. Karolina rekommenderade då sin syster Emma som en passande flicka. På så sätt kom Emma till Köhlers och fick en mycket bra plats där.

En dag på sensommaren 1910, då familjen Köhler hade främmande, fick Emma servera. En medelålders, snygg och proper herre fanns bland gästerna. Då Börrzén, som gästen hette, fick se Emma, vacker och med fin hållning, i bästa klänningen, blev han genast förtjust i henne och hon fattade också tycke för honom. Herrskapet var inte särdeles förtjusta, men ingenting kunde hejda mötena dem emellan. Efter flera möten hos Köhlers ville Börrzén att Emma skulle sluta sin plats där och resa hem. Han ville bekosta en hushållskurs för henne på Drottning Josefinas Hushållsskola i Malmö.

Emma reste hem och omtalade att hon fått en fästman. ”Han är inte så ung, fyrtiofem år, men en charmig och rik svensk-amerikan från Argentina”. Det bestämdes att Börrzén skulle komma till Holmeja en lördagskväll, då Emmas far var hemma. Hon fick bråttom att feja och göra snyggt. Karolina köpte en bit tyg i Svedala för att sy servetter.

Börrzén, eller Olof Börrzén som han egentligen hette, var som det låter bördig från Börringe. Hans föräldrar Jöns och Elna Hansson bodde vid Börringekloster där Jöns var snickare. Deras fjärde barn av fem döptes till Olof. När Olof senare i livet blev en framgångsrik affärsman tog han sig namnet Börrzén.

Börrzén gör entré

Lördagen kom och bordet dukades i bästa rummet. Även Karolinas fästman, Wictor Wiberg, var inbjuden. Aron, Anna och Albin fick inte vara med vid bordet, men det var vanligt att barnen fick vänta. De fick komma in och hälsa senare och de tyckte om Börrzén meddetsamma.

Emma reste till Malmö för att gå i hushållsskola och även Börrzén flyttade dit, till sin syster och svåger med efternamnet Thulin. När hushållskursen var slut flyttade Emma hem igen, men varje lördag kom Börrzén och stannade över till söndagen. Emmas far och Börrzén blev mycket goda vänner.

Vid denna tid förlovade sig Karolina med Wictor, som var bokhållare hos H. Nilsson i Svedala. Han kom ofta på besök till familjen Greko, liksom Thulins från Malmö. Man hade ”öppet hus”. Även Axel och Emilia kom dit från Lund med sina tre flickor. De hade fri resa, på grund av Axels tjänst vid järnvägen.

År 1911 köpte Börrzén en fin gård, Mariedal, i närheten av Malmö. Den var på 80 tunnland och kostade 80 000 kronor. Eftersom han inte var lantbrukare tog han sin syster och svåger Borg till hjälp och hade också dräng och jungfru. Börrzén hade en dotter, Elvira, som då var femton år, en söt flicka med vackra bruna ögon och svarta korkskruvlockar. Emma stannade i Holmeja, för hon gick nu i väntans tider.

En söndag kom Börrzén körande till Holmeja i ett flott åk. Två fina vagnshästar med blanka seldon var förspända en elegant Viktoriavagn jämte krompisk, allt köpt av slaktare Alm i Svedala för 2000 kronor. Vi barn tyckte att han kom som en fläkt från den stora världen.

Den 18 juli 1911 såg Ove dagens ljus. Efter några veckor gick Jöns, hans morfar, till prosten i Hyby för att anmäla honom till dopet. Prosten, som var en sträng och myndig person, sa då till Jöns: ”Då får hon (Emma) väl bli mjölkerska”. Varpå Jöns svarade att det skulle hon nog få slippa. Prosten kunde ju inte veta att Börrzén var en god barnafar. På den tiden var det vanligt att ogifta mödrar tog arbete på någon större gård som mjölkerskor. De fick en enkel bostad, mjölk och potatis och en mycket liten kontantlön för att försörja sig själv och barnen.

En söndag var det dopkalas med Thulins som faddrar. År 1912 sålde Börrzén sin gård och flyttade till Malmö med Emma, Ove och Elvira. De installerade sig i en stor trerummare med jungfrukammare på Möllevångsgatan. På sommaren var Anna ofta i Malmö och passade Ove, medan Emma och Börrzén roade sig i glada vänners lag.

”Fiskarvillan”

Emma och Börrzén tröttnade dock snart på staden och ville ut på landet igen. De hyrde en villa vid Yddingesjön som tidigare hade varit varit bostad åt fiskaren och därför blev kallad ”fiskarvillan”. Där fanns sysselsättning - en stor trädgård, en båt vid bryggan, fisk i sjön och en gästvänlig miljö. Gäster saknades inte heller, och de kom från alla håll. De blev väl mottagna av det gästfria värdfolket. Ove, omkring två år gammal, lekte här i en härlig och underbar natur.

En broder till Börrzén, från Söderbärke i Närke, kom också till ”fiskarvillan” och stannade största delen av sommaren. Hans namn var Peter Bergvall. En dag var han med Börrzén i Malmö för att inköpa en del förnödenheter, däribland dryckesvaror. På återtägen från Malmö hade de ett par gäster med sig. I Klågerup träffade de Emma och Emil, som var körande med häst och vagn för att handla till hushållet i Wibergs affär.

När de körde därifrån fick Emma åka i bilen och Peter med hästskjutsen, med Emil som kusk. Peter tyckte att det gick för sakta och var rädd för att alla de goda dryckerna skulle vara slut innan de nådde fram till "fiskarvillan". Emil sa: "Har du så bråttom får du gå av vagnen och gå resten av vägen". Det var motbacke och då gick han fortare än hästen som var gammal och trött. Men när det sedan blev nerförbacke sprang hästen förbi Peter som började ropa: "Stanna, så jag kommer med". Emil var snäll och tog upp honom i vagnen igen. De kom fram i tid och festen pågick sedan hela kvällen. Emils far Jöns gick i Holmeja och väntade på honom och hästen. Han räknade emellertid ut att de var hos Börrzén och begav sig dit. Han var ganska vred på Emil för att han inte kommit hem så hästen kunde få mat. Den mådde emellertid utmärkt bra, för den hade fått både mat och vatten. Jöns blev inbjuden i det glada sällskapet och kom inte till Holmeja förrän dagen därpå.

Problemen hopar sig

Hela sommaren förlöpte i samma stil. Emma och Börrzén insåg snart att de behövde inkomster, eftersom det glada livet gjorde plånboken tunnare och tunnare. De köpte en fruktaffär som de trodde skulle ge pengar och beredde sig att åter flytta till Malmö. I "fiskarvillan", som innehöll fyra rum, två stora och två mindre, kök och vishusbod med trädgårdsredskap, fanns också en skrivmaskin och flera utländska böcker. En auktion planerades och en trevlig annons sattes in i dagstidningen, där det stod att säljaren var en svensk-amerikan.

Hela familjen Greko i Holmeja tänkte åka till auktionen, även Albin, men han gick i skolan och det var problemet. Hans far sa till honom att fråga sig fri den dagen. Dagen före auktionen gick Albin fram till läraren och frågade: "Får jag vara fri i morgon, för Börrzén ska ha auktion?". Läraren svarade: "Börrzén kan ha auktion utan dig", varpå Albin invände: "Jag måste vara hemma och passa djuren för far och Nils ska åka dit". Läraren avslutade med: "Hälsa far att han kan ge djuren mat innan han går på auktion. Du får inte vara fri för en auktions skull".

Auktionsdagen kom, och Albin följde med till villan med förklaringen: "Inte kan jag gå i skolan en sådan spännande dag". När familjen Greko kom fram var hela den stora gräsplanen full med hästskjutsar och cyklar från när och fjärran. Hela gårdsplanen var packad av spekulanter. Efter en stund fick Albin se lärarens fru och fick dåligt samvete. Något senare kom även läraren. Albin fann bäst att gömma sig.

Efter en veckas tid flyttade Emma och Börrzén till Malmö och övertog fruktaffären. Här var lite plats: butiken, ett mindre lagerrum, bara ett boningsrum, asfalterad gårdsplan med soptunnor och tomlådor. Det var ingen barnvänlig plats och därför fick Ove stanna hos mormor i Holmeja.

Från Holmeja till Lund

Under åren i Holmeja hade allt, till en början, förefallit att gå väl för familjen Greko, även om Elna till en början inte hade trivts riktigt.

På våren 1912 blev 13 tunnland jord utanför familjens ställe lediga. Nils och hans far kom överens om att arrendera dem. Nils hjälpte till att plöja när det var tungt väder och första våren fick de hjälp av snälla lantbrukare med sådden. Medan grödan växte byggde Nils och hans far på sin fritid ett stall och en lada. Så småningom kom häst, två kor, grisar och höns i stallet. Vagn, plog, harv och andra redskap fick också anskaffas för lantbrukets skötsel.

Fadern kunde inte sluta sitt arbete och enbart få sin försörjning av gården, det var den för liten till och jorden var inte av bästa sort. Men Elna, som vuxit upp på en större gård, kunde klara det mesta. Även barnen fick hjälpa till. Varje kväll då Elna skulle mjölka var Albin och Anna med i stallet. Albin, som då var elva år, ryktade hästen och gav den mat. Korna utfodrades också, gödseln bars ut och ny halm lades ut, allt under lyktans sken.

Efter skörden skulle säden tröskas. Tröskan drevs av en lokomobil som eldades med stenkol och var bemannad med en maskinist och en matare. Emil och Aron stod i sädesstacken och stack upp kärvarna (nekarna) till Amanda som stod på ”bordet” och skar av banden och lämnade kärvarna till mataren. Fadern stod och passade säckarna och Nils körde bort dem på en liten säckvagn. Jöns Jr och en medhjälpare bar bort halmen som skulle läggas på stack. Albin och Anna bar bort agnarna i en stor korg. Elna och Emma stod för rusthållet i köket, medan Ove lekte med Nils dotter Gunborg. Innan arbetet började klockan sju på morgonen skulle tröskfolket ha frukost. Klockan tio serverades kaffe och en stor smörgås ute vid tröskan. Middag serverades klockan tolv med två rätter och klockan tre var det kaffe och vetebröd. Vid sextiden var det sluttröskat och kvällsmaten serverades.

Elna tyckte att de hade det bra. Hon kunde koka risgrynsgröt litet oftare och till och med sälja lite mjölk. Hon och barnen var lyckligt okunniga om faderns bekymmer och trassliga affärer.

I Holmeja hade de mycket trevligt på somrarna. Elna, Anna och Albin körde till Yddingesjön för att skölja tvätt och bada. Ibland körde de genom Bökeberg för att handla i Svedala. Korna stod på bete och när de skulle hösta gick alle man ur huse. Även Wiberg hjälpte till, medan Karolina lagade mat.

Allting såg bra ut med säd i bingen, gris i stian, kor och häst i stallet. Verkligheten var en annan. Fadern kunde inte klara av alla skulder och blev försatt i konkurs. En fjärdingsman kom och satte lappar på kornas panna och på deras älskade häst, så även

Jöns och Elna Greko fotograferade tillsammans med sina barn 1914.
Sittande fr.v.: Teodor, Axel, Jöns, Elna, Karolina och Emma.
Stående fr.v.: Albin, Anna, Emil, Nils, Aron, Jöns j:r och Alfred.

på alla jordbruksredskapen som skulle gå under klubban. Trots att fadern hade offrat sitt hus i Svedala och många fritidstimmar och Elna offrat sitt fadersarv från Hindstorp ägde de nu ingenting, men deras starka och arbetsvilliga armar kunde ingen ta ifrån dem.

År 1915, i februari, drabbades familjen av en stor sorg. Nils avled, 30 år gammal, efter några dagars sjukdom. Selma måste sälja möllan och huset eftersom Nils stod som ägare. Auktion förrättades på möllan som köptes av Hans Jönsson. Han hade tidigare innehaft Aggarps mölla i Svedala. Selma och flickorna flyttade tillbaka till Vikhög.

Den nye ägaren flyttade in i Selmas lägenhet.

Selma lärde sig att sticka och köpte en stickmaskin och lärde sig att sköta denna. Hon sökte en bostad där hon kunde försörja sig och barnen med sin stickning. Karolina föreslog henne att hyra en lägenhet i Klågerup där hon också kunde få gott om arbete.

Vid samma tid sökte en möllare i Klågerup, Jöns Hansson, en hushållerska till en nyköpt mölla i Vinninge. Karolina rekommenderade Selma till den sysslan, för då kunde hon samtidigt sköta sin stickning. Så blev det också och efter en tid blev hon fru i huset.

Jöns Hansson blev en mycket god make och kärleksfull fosterfar för hennes barn.

Livet på ”Slipan”

Börrzén funderade på att återvända till Argentina, men ville först ordna för Emma och Ove. Emma fick 500 kronor till sig själv och 1000 kronor till Oves uppfostran. Vid samma tid, hösten 1915, var det tidigare nämnda huset på Sliparebacken i Lund till salu. Alfred hade sparat 1000 kronor så Emma och han köpte tillsammans huset för 3000 kronor med 1000 kronors banklån.

Det blev en stor lycka för hela familjen. Förutom att Elna och Jöns nu också flyttade dit från Holmeja fick Ove ett enkelt men gott hem, Börrzén kunde resa till Argentina med gott samvete och Emma kunde ta en plats. Huset bestod av två rum och kök, som även var tvättstuga, på nedre botten och ett rum, garderob och vind på andra våningen. I början hade Emma och Ove sovrum där. Börrzén bodde åter hos Thulins i Malmö. Efter några månader reste han till Argentina, vilket han meddelade först när han kommit över till Köpenhamn. Emma tog plats i Borglins köttaffär. Hon fick eget rum, mat, tvätt och en bra lön för hon var ett mycket omtyckt biträde.

Emma förstod nu att Börrzén inte skulle bli hennes trygghet i livet och fann en ny ”pojkvän” hos äldste brodern Axel och hans hustru Emilia. De hade en inneboende, Oscar Åkesson, en pratsam och trevlig herre med bra arbete vid järnvägen som lokreparatör. De vandrade ofta till Sliparebacken för att besöka Elna och Jöns och en livslång vänskap knöts. Hemmet på Sliparebacken stod alltid öppet för även de andra svärdöttrarna och svärsönerna. År 1920 gifte sig Emma och Oscar och flyttade till ett vackert inrett hem på Hyllegränd i Lund.

Börrzén glömde inte Ove. Han skrev ofta brev till ”Slipan” för att få svar tillbaka om hur det var hemma i gamla Sverige. En dag kom ett brev, där han omtalade att han var på väg hem igen till Malmö. Efter några dagar kom ett nytt brev att han tänkte komma till Lund en bestämd dag. Ove bevakade grinden hela dagen. Plötsligt kom en bil, stannade, ur klev en fin herre varpå följande dialog utspann sig. Börrzén: ”Vad heter Du?” Ove: ”Jag heter Ove Greko.” Börrzén: ”Vad heter Din pappa?” Ove: ”Han heter Börrzén.” Börrzén stolt: ”Jag är Din pappa!”

Så tog han Ove med sig in till Elna och fick söndagskostymen på. Sedan bar det av till Malmö och först en vecka senare var de tillbaka på Sliparebacken.

Som trettonåring arbetade Ove som springpojke i Nils Åkessons bageri. Han hade fri mat och fyra kronor i veckan till en början, senare åtta kronor.

Familjens trygghet

Börrzén reste till Paris och arbetade där och ville gärna att Ove skulle komma dit. Han ordnade arbete åt honom och Ove tillbringade ett och ett halvt år i Paris 1929-1930. Han sparade pengar av sin lön och skickade hem för insättning på sin bankbok. När han

återkom till ”Slipan” hade han fina saker med sig i bagaget till Emma de andra.

Efter ytterligare någon tid kom även Börrzén tillbaka till Malmö och hyrde lägenhet där. Ove reste dit för att besöka honom. De återkom i bil, som Ove hade köpt för 1000 kronor. Börrzén kom också ofta till ”Slipan” för att träffa sin älskade son. Även Emma och Oscar kom dit samtidigt och alla blev mycket goda vänner, utan någon svartsjuka.

Ove växte upp till en trevlig och intelligent yngling. År 1931 fick han genom en granne till Emma och Oscar, Clemenz Andersson, plats på Telegrafverket och klättrade steg för steg tills han nådde linjeförmansposten.

Emma och Oscar flyttade från Hyllegränd till Änggatan och 1933 inköptes en lägenhet på Bankgatan. Med Oscar hade Emma fått två pojkar, Osvald och Egon, och 1934 föddes en flicka. Hemmafödslar var nu inte längre på modet och därför skulle Emma denna gång åka till BB. Egon skulle under tiden ompysslas i Sliparebacken. När det blev tid för att åka till BB följdes Emma dit av Oscar, medan Egon ensam skickades per buss till ”Slipan”. Vid framkomsten utropade han: ”Mor har kommit till lasarettet och far är med, men om han är sjuk vet jag intel!”

När barnet var fött och Emma fått veta att det äntligen blivit en flicka blev hon mycket stolt. Stoltheten förbyttes dock mot en liten besvikelse när hon fick se det röda skrynkliga flickansiktet. Pojkarna hade nämligen haft mycket klara och vackra ansikten. Det röda och skrynkliga försvann dock snabbt och när hon vid dopet fick namnet Marianne var hon ganska näpen.

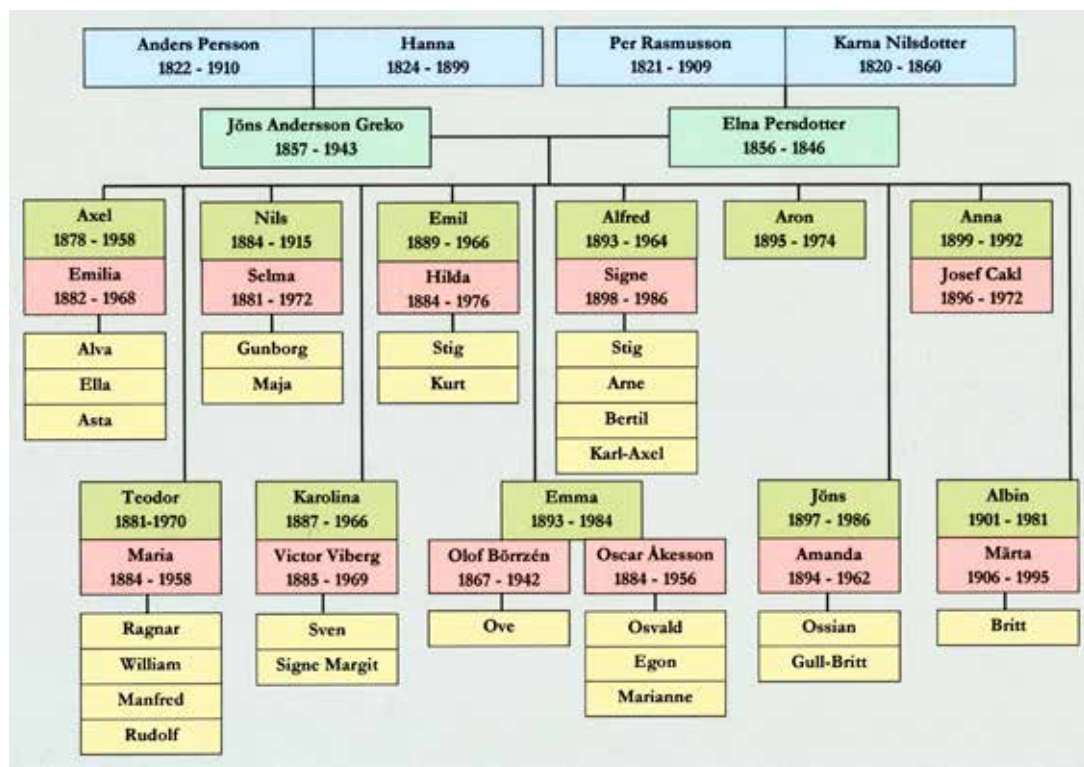
I samband med Nils bortgång hade Jöns och Elna hade blivit uppsagda från sin lägenhet i Holmeja, men som tur var hade Jöns fått arbete som reparationssnickare vid Lund-Harlösa-järnvägen genom Axel och hans kamrater. Inflyttningen till lägenheten på ”Slipan” i Lund skedde på sommaren 1915.

När Ove flyttat till Bankgatan 1933 var det Elna, Jöns, Aron, Anna och Albin som blev kvar på ”Slipan”. Många av de andra syskonen med familjer träffades ofta där för att ha trevligt eller för att hjälpa till med något. Sedan både Anna och Albin gift sig 1936 blev endast Elna, Jöns och Aron kvar.

Jöns Greko slutade sin fasta plats vid järnvägen när han var 63 år gammal, utan pension. På somrarna hade han sedan ackordsarbete vid järnvägen och tidvis fick han hjälp av Albin och Ove. Vid ett arbete i Södra Sandby föll han ner från ett tak och skadade en ryggkota. Han låg först på lasarettet och sedan hemma i gipsvagg några månader. Det var hans första sjukdomsvistelse. Han fick en tjock läderkorsett och blev inte riktigt bra förrän efter ett par år. Under sjukdomstiden kom Oscar med böcker till honom, bland andra även snapphaneböcker, som han blev mycket förtjust i. Det var nog de första böcker Jöns Greko läst.

Tur i oturen var att Jöns fick 600 kronor om året från olycksfallsförsäkringen. Han kunde inte längre arbeta så hårt som förr. Albin och hans far arbetade tillsammans på olika ställen. De byggde bland annat logglängor, en på Möllaregården och en i Remmarlöv. Albin och en hjälpare gjorde det tyngsta arbetet.

Jöns Greko arbetade tills han var 75 år gammal. Han fick då också pension från Vadstena krigsmannakassa med 400 kronor om året. Folkpensionen var då bara 25 kronor i månaden. År 1940 fick han bältrosen och blev därefter inte riktigt bra. Två år senare flyttade han till Anna och Josef på Stora Tomegatan. Mestadels var han sängliggande och avled 1943, då han var 86 år gammal. Elna levde tre år längre och hade bara några månader kvar till 90-årsdagen då hon avled 1946.

Släkttavla över Jöns och Elna Grekos föräldrar, barn och barnbarn.

GRODDJUR I SVEDALABYGDEN

Av Per Blomberg

Grodor och paddor väcker ofta känslor hos människor och inte alltid positiva sådana. Så har det alltid varit och förr fanns det många föreställningar om djuren och vad de representerade. Särskilt paddorna fick ofta förknippas med ondska och obehagliga saker. Men man har också haft positiva tankar om dessa djur och bland annat deras speciella sång på vår och försommar. Förr var groddjuren betydligt vanligare i ett landskap där våtmarkerna var rikligt förekommande. Människorna levde också närmare naturen och vistades ute för sysslor i jordbruk, boskapsskötsel, märgel- och torvtäkt etc. Idag vet vi att groddjuren har en viktig roll i naturens ekosystem och att de gör nyttiga tjänster för oss genom att äta många skadeinsekter i jordbruk och trädgårdar.

Grodor och paddor har en mycket fascinerande livscykel där lek, äggläggning och larvstadiet sker i vatten. Därefter har djuren möjlighet att skifta miljö genom en märklig förvandling och vandrar upp på land för att finna föda och skydd. Djuren tar inte hand om sin avkomma utan säkrar fortbeståndet genom att lägga 1000-tals och ibland 10 000-tals ägg varav bara någon procent når vuxen ålder. De är växelvarma, vilket innebär att kroppstemperaturen varierar med omgivningen. Därför måste de gå i dvala under vintern på en frostfri plats. Ofta hittar de denna i olika håligheter i marken.

Svedalabygden är känd för sin stora rikedom på olika groddarter. Dels beror detta på det sydliga läget i landet men också på det exceptionellt stora antalet dammar och

Paddan kan bli ganska gammal om den bara överlever det första året. Det finns uppgifter om djur som blivit 40 år gamla.

småvatten varav många har skapats av människan genom torvtäkt och märtäkt samt i sen tid för natur- och miljövård. Landskapet är dessutom inte lika omvandlat som på Söderslätt och Lundaslätt och här finns fortfarande betesmarker och lövskogar kvar som är viktiga för groddjuren. Den negativa påverkan från bebyggelse, trafik och föroreningar har dock påverkat groddjuren negativt och denna utveckling har varit mer omfattande än t ex i sydöstra Skåne där groddjuren klarat sig bättre.

Groddjuren lever ofta i så kallade metapopulationer, vilket innebär att förekomster i flera dammar intill varandra är beroende av varandra och att djuren vandrar mellan dammarna. Ofta finns en riktigt bra damm där det sker en överproduktion som gör det möjligt för djur att vandra ut till andra dammar i omgivningen. Negativ påverkan på en damm i utkanten av populationen har liten påverkan, men om baslokalen slås ut kan hela områdets grodor av en viss art försvinna. Groddjur är också mycket känsliga för förorening av vattnet i dammarna och under mitten av 1900-talet drabbades de hårt av kemikalier och övergödning.

Lemmeströtorps naturreservat bildades 2011. I de grunda vattensamlingarna i betesmarker spelar lövgrodorna på försommaren.

Backlandskapets egen groda

Under hela 1900-talet hade Svedala- och Barabygden en egen grodart, den ätliga grodan (*Rana esculenta*) som bara fanns här i Sverige. Namnet har sitt ursprung i att det är denna art som ofta används i matlagning, bland annat i Frankrike. Den ätliga grodans historia i området är inte helt känd. I början av 1900-talet finns den dock omnämnd från Yddingesjöns omgivning. Det finns anledning att misstänka att arten ursprungligen är förd hit med människans hjälp. Det var inte ovanligt att man planterade in grodor för deras spel på 1700-talet. När det gäller ätlig groda kan den också ha spridits med fisktransporter. I slutet av 1900-talet fanns arten från Minnesberg upp till Bara i norr och från Håckeberga bort till Kvarnby i väster. Sedan dess har den av någon anledning expanderat snabbt och finns nu i stort sett i hela sydvästra Skåne. Ätlig groda är en stor grönspräcklig groda med en tydlig gul linje på ryggen. Arten är starkt knuten till dammar under större delen av året och hörs kväka från början av maj till långt in i juli. Grodorna sitter ofta och solar i strandkanten och hoppar i vattnet när de blir störda. Det finns flera närbesläktade arter nere på kontinenten och ätlig groda är ursprungligen en hybridisering mellan två av dessa arter.

*Ätlig groda är typisk för Svedala-Baratrakten.
Råbergslätt 2008.*

Trädklättraren

En liten märklig groda är den värmeälskande lövgrodan (*Hyla arborea*) som klättrar skickligt i buskar och träd. Den trivs i taggiga buskar och sydvända bryn där den finner skydd för rovdjur och värme i solen. Lövgrodan är känslig för rovfiskar och undviker dammar där dessa förekommer. Därför hittar man den främst i grunda varma dammar i betesmarker. I början av 1900-talet var lövgrodan mycket vanlig i backlandskapet och hade sin kanske starkaste förekomst vid Hybybackar mellan Hyby och Yddingesjön. Men i mitten av 1900-talet skedde något som fick arten att helt försvinna från detta område. Kanske var det de kalla krigsvintrarna i kombination med den ätliga grodans expansion

Lövgrodan är väl kamouflerad när den sitter uppe i buskar och träd.

som trängde undan lövgrodan österut. På 1970-talet kom nästa stora katastrof för arten när Sturups flygplats byggdes. Här fanns ett stort antal dammar där lövgrodan trivdes och 1000-tals djur gick under vid byggnationen och efteråt när deras vandringsstråk bröts. Idag finns lövgrodan bara kvar längst bort i öster i Börringe socken. För att bevara några viktiga dammar för lövgrodan har ett naturreservat bildats vid Lemmeströtorp. Området utgör en rest av den stora fäladen som fanns här fram till mitten av 1800-talet. Här har granskog avverkats för

att släppa in solljuset till dammarna och gynna busksnår och lövbryn där lövgrodan trivs. Granplanteringar utgör stora hinder för lövgrodorna som inte ger sig in i de kalla och ogästvänliga miljöerna. Annars kan lövgrodor vandra längs sträckor i betesmarker, lövskog och även åkermark.

Grävaren

En doldis i grodfaunan är lökgrodan (*pelubatus fuscus*) som lever ett undanskymt liv. Dagtid är den nedgrävd i marken och kommer fram på natten för att söka föda. Under leken tidigt på våren spelar hannarna under vattenytan och hörs därför svagt för det mänskliga örat. Anmärkningsvärt är att larven blir extremt stor och kan bli över tio centimeter lång. Vid ogynnsamma år kan den även övervintra som larv och utvecklas till groda först andra året. Störst chans har man att se lökgrodan nattetid på vägar där det är varmt och lätt att jaga insekter men samtidigt stor risk för att bli överkörd. Den ökade trafiken och mer djupplöjande plogar är troligen två av de viktigaste orsakerna till att lökgrodan idag är sällsynt och hotad. Lökgrodan var fortfarande på 1960-talet en vanlig art i backlandskapet, speciellt kring Klågerup-Bara-Skabersjö-Hyltarp. Här finns en hel del inslag av lättare jordar där djuren kan gräva samt förekomst av många småvatten. Lökgrodan verkar vara starkt knuten till människans närhet och finns främst

i åkerlandskap och betesmarker men saknas i skogsmark. Idag finns lökgrodan bara i två små förekomster kring Skabersjö. Den ena lokalen har skyddats som ett litet naturreservat men ligger ute i åkerlandskapet och är inte tillgängligt för besök. Lökgrodan har klarat sig bättre längre österut i södra Skåne där trafiken och odlingen inte är lika intensiv. Jag minns mina första observationer av lökgroda i Bara på 1980-talet. Då fanns den fortfarande i flera av dammarna i tätorten, i dammar intill grustaget i Vinninge och i fruktodlingen intill samt i Hyby hage. Den ökade trafiken får ses som den viktigaste orsaken till att lökgrodan nu är utrotad i större delen av Backlandskapet och det är bara en tidsfråga innan de sista lokalerna står tomma.

När lökgrodan blir störd gräver den snabbt ner sig i sandiga marker. Bara 1984.

Ringaren

Linné beskrev klockgrodans sång under sin Skånska resa 1749 som kyrkklockor på långt håll. Klockgrodan (*bombina bombina*) har funnits i backlandskapet åtminstone sedan 1600-talet. Det finns flera uppgifter om att arten planterades in vid godsens, bland annat Torup och Börringe, för den vackra sångens skull. Om den också fanns naturligt i landskapet vet vi inte idag, men det är inte omöjligt. Arten har aldrig varit vanlig och med de stora landskapsförändringarna på 1800-talet minskade klockgrodan kraftigt. På 1950-talet fanns den bara kvar vid Möllefälad söder om Kullaberg där de sista exemplaren sågs i slutet av decenniet. På 1980-talet startade ett projekt för att återfå klockgrodan i den skånska faunan. Rom och larver samlades in i Danmark och sattes ut på flera platser, bland annat i Hybyhage. Precis som lövgrodan trivs klockgrodan främst i grunda solbelysta dammar vilka finns rikligt i Hybybackar. Det verkade gå bra i början och klockgrodan hördes med sitt dova läte från flera dammar i området. Det hördes även spel västerut mot Bokskogen och tillfälligt ända borta vid Torup. Troligen var detta djur som vandrat från Hybyhage. Under 1990-talet minskade antalet djur i området och idag är de helt försvunna. Kanske är anledningen samma som för lövgrodan som också försvunnit i området. En orsak kan vara den ätliga grodan som är en viktig predator på andra grodlarver i dammarna.

Hannen av klockgroda blåser upp sig ordentligt för att skapa det dova ljudet som hörs upp till en kilometer.

Vanliga grodor

Förutom dessa fyra exklusiva arter finns två relativt vanliga arter i backlandskapet, vanlig groda (*rana temporaria*) och åkergroda (*rana arvalis*). Båda arter förekommer i många småvatten med tillräckligt bra vattenkvalitet. Efter spelet i mars-april lämnar djuren

Åkergrodan leker tidigt på våren och kan till och med ses anlända till dammen medan det fortfarande är is.

dammarna och lever resten av året på land och nergrävda i håligheter och stengården under vintern. Regniga dagar under sommarhalvåret kan man se djuren dagtid i betesmarker och lövskogar. När grodynglen (larverna) omvandlas till vuxna djur och går upp på land kan områdena kring dammarna krylla av små miniatyrgrodor som nästan är svåra att undvika att trampa på när man går på stigar eller vägar.

Våra paddor

I Sverige finns tre olika paddarter och alla tre har förekommit i backlandskapet, men bara den vanliga paddan (*bufo bufo*) finns kvar idag. De två sällsynta arterna strandpadda (*bufo calamita*) och grönfläckig padda (*bufo viridis*) trivs bäst i grunda, varma dammar och laguner och har i Sverige en utbredning som främst är knuten till kusterna. I Skåne förekommer strandpaddan även i sandiga områden i inlandet, t ex på Revingefältet i Vombsänkan. I Svedalatrakten har strandpaddan funnits vid Bökesåkra i nordöst och Arrie i sydväst, båda sandiga områden där grustag var de sista platserna där de hördes spela. Även grönfläckig padda har påträffats i Arrieområdet när det pågick grustäkt där. När grustäkten upphörde gick igenväxningen snabbt och paddorna fick allt svårare att hitta lämpliga miljöer för lek och födosök. Dessutom medför inplantering av fisk att både grodor och paddor decimeras hårt under larvstadiet.

På väg till lekdammarna på våren åker hannarna ofta snålskjuts på honorna för att vara säkra på att få bästa platsen under leken.

Att uppleva groddjuren

Passa på att ge dig ut i vår- och försommarkvällar för att lyssna på grodornas magiska spel. Den ätliga grodan är lättast att hitta och höra eftersom den finns i många dammar. För lite exklusivare upplevelser kan man bege sig till de östra delarna av Börringe socken och lyssna efter den lilla lövgrodans imponerande sång. Även de vanliga arterna åkergroda, vanlig groda och vanlig padda har ett spännande spel tidigt på våren. Ibland startar åkergrodan redan innan isen har hunnit smälta och det finns studier som visar att djuren har en form av kylarvätska i blodsystemet som gör att de klarar även minusgrader.

Mer information om groddjuren kan du hitta på Länsstyrelsen i Skånes hemsida www.lansstyrelsen.se/skane samt Artportalen www.artportalen.se

HUSET MED HALMTAK

Av Lennart Börnfors

Bland bygdefotografen Martin Svenssons många foton fanns det här fotot. Men var? och vem? och när?

Frågan gick först till Kulturen i Lund: Kan det här vara ett foto från Östarp? De undersökte närmare och återkom sedan med svaret: Nej, det liknar visserligen men stämmer inte i alla detaljer.

Därefter menade någon att det var ett foto av vagnmakare Ola Johanssons hus i Sturup och så blev därför bildtexten när bilden togs med i Martin-boken "Foton från förr" (sid 72).

När boken kommit ut upptäckte någon, att en av kvinnorna i häradsdräkt var grevinnan Cecilia Beck-Friis, och trodde att fotot därför kunde vara taget vid Fiskarehuset vid Börringekloster. Att det skulle vara Fiskarehuset förkastades dock från annat håll, dels därför att det inte var helt likt det huset, dels därför att dit kunde man bara komma till fots så det var uteslutet att grevinnan tagit sig dit.

Den som till slut löste problemet var Stig Ekberg i Genarp. I sin ungdom körde han mjölk till mejeriet i Nötesjö och tyckte att huset kunde vara det som ligger i svackan till höger om infarten till prästgården vid Börringe kyrka. Med kopior av de foton som Martin tagit av huset från olika håll åkte jag dit och rådfrågade nuvarande ägarna. Och visst var det deras hus.

Damerna i häradsdräkt då? Det visade sig att de fanns med samma kläder på ett foto från en sommarfest vid kyrkstallarna omkring 1926. Där syntes de tydligare och den ena var mycket riktigt grevinnan Cecilia Beck-Friis och den andra prostinnan Henriette Wessberg f. Bagge. De hade tydligen tillsammans gått till det här huset på andra sidan landsvägen, där kanske den tredje damen bodde.

Som tur är har andra av Martins 7000 foton varit lättare att identifiera.

Samma hus men taget inne på gården

HANDELSBODAR I BÖRRINGE

Av Lennart Börnfors

I början av 1900-talet var det inte så långt mellan handelsbodarna i Börringe. Det bodde fler människor i socknen på den tiden, färskvaror köpte man nästan dagligen och bil hade man inte, så det fick inte vara för långt att gå. Här skall vi bekanta oss med några av de handlare som då fanns i Börringe.

Till min hjälp har jag tagit börringebor, kyrkböcker och i något fall länsstyrelsens handelsregister. Bilderna är mestadels hämtade från Martin Svenssons fotosamling på Folklivsarkivet i Lund.

Perssons butik i Lilla Bramstorp

I Lilla Bramstorp, byn norr om Sturup, fanns inte så långt norr om August Perssons gård en liten lanthandel. Den drevs av handlaren Anders Persson och hans hustru Maria. Anders var född 1867 i Slimminge och gifte sig 1907 med Maria Lindgren som var född 1865 i Börringe, eller i Gustav som församlingen hette då. De var djupt religiösa. När man handlat hos dem – eller som Ragnar Mårtensson från Myreholm levererat ägg till dem – fick man välja ett hoprullat litet papper, läsa upp det bibelord som stod på lappen och sedan lämna tillbaka lappen för fortsatt användning.

De hade också bönemöten i hemmet. August Perssons dotter Gurli fick följa med en moster dit en gång när hon var fem år gammal. Man drog fram stolar och delade ut psalmböcker, sjöng psalmer och läste ur bibeln. En mäktig upplevelse för Gurli som hemkommen drog fram stolar, delade ut diverse böcker av lämpligt format och drog igång sång. Hennes far August Persson var väl inte precis någon sångare och efter en liten stund uppmanade Gurli sin far att sjunga lågt.

Butiken fanns kvar tills handlaren i Sturup, Valter Larsson, först övertagit rörelsen och sedan lagt ner den. Kunderna fick i stället uppsöka sturupbutiken.

Larssons i Sturup

Det var Valter Larssons mormor, Stina Olsson, som startat butiken i Sturup. Stina var född 1850 i Genarp och verkade som handelsidkare i Sturup i början av 1900-talet. År 1906 gifte sig hennes dotter Vilhelmina Cecilia med mjölnarsonen och mjölnaren August Larsson, hon född 1880 i Malmö och han 1878 i Börringe. August Larsson övertog nu lanthandeln. Sonen Valter föddes 1908 och en månad efter det att en dotter Elsa fötts 1920 dog Vilhelmina Cecilia. August gifte om sig med butiksbiträdet Anna, levde till 1948 och Anna till 1991.

Vid Larssons lanthandel i Sturup. I baksätet sitter August Larsson med dottern Elsa. I framsätet sitter sonen Valter Larsson som senare övertog handelsrörelsen. Kusk är Nils Andreasson som var dräng hos August Larsson. Fotot är taget omkring 1922.

Valter Larsson övertog handelsrörelsen efter fadern. Han var gift med Emmy Larsson. Vid flygplatsens tillkomst kom butiken att ligga inom flygplatsområdet och rörelsen måste därför upphöra. Valter och Emmy flyttade till Lund, där Valter dog 1972 och Emmy 1984.

Vid smedjan i Sturup

Några hundra meter längre söderut fanns en handelsbod i Sturup redan på 1870-talet, närmare bestämt i huset bredvid Malms smedja. Församlingsboken för 1870-77 upptar där en krämare Johan Bengtsson född 1839 och hans hustru Maria Jönsdotter född 1848, båda födda i Börringe. I församlingsboken 1886-95 finns där även en handlare Johannes Olsson född 1859 i Börringe och hans hustru Maria Wilhelmina Karlgrén född 1852 i Stockholms län. De har förmodligen övertagit handelsboden efter Johan Bengtsson. Johannes Olsson dog emellertid 1897 ("drunkning under vilsegående i mörker") och handelsrörelsen sköttes sedan av hyresgästen Nils Åkesson till 1914 då han flyttade till Tottarp.

I detta hus i Sturup fanns en handelsbod innan det blev bostad åt smeden Alfred Malm.

Efter Åkesson övertogs butiken av handlaren Olof Olsson som 1915 gifte sig med Johanna Malmros. De flyttade 1917 till butiken i Nötesjö, mer därom senare. Maria Vilhelmina fanns kvar i huset i Sturup till 1924 då hon flyttade till Lund. I detta hus bodde senare smeden Alfred Malm med sin familj.

Mattssons i Nötesjö

Ett par hundra meter söder om Nötesjö värdshus ligger på västra sidan av vägen ett hus med den vita gaveln ända ute vid landsvägen. Där bodde mina farföräldrar Sven Nilsson och Anna Maria. Efter dem var det min fars syster Hilda Svensson som övertog det lilla hemmanet. Hon hade varit mamsell på Börtingekloster och var sedan kalaskokerska i bygden. Hilda var ogift och det var också hennes bröder fotografen Martin Svensson och trädgårdsmästaren Emil Svensson. Hon hushållade för bröderna och tog mycket gästfritt hand om mig på skolferierna. Jag brukade då få disponera ett rum som kallades butiken och låg till vänster om ingången på husets södra sida.

Det var Anna Marias föräldrar Andreas Mattson och Hanna Andersdotter som 1861 flyttat in i huset och där startat en handelsrörelse. De första åren var präglade av de dåliga tiderna och man fick ekonomiska svårigheter, men det redde upp sig. Sedan Andreas

Hilda Svensson i Mattsons butik i Nötesjö i början av 1900-talet. Hilda, som var född 1892, fick ibland avlösa sin mor Anna Maria och mormor Hanna i butiken.

dött 1889 drevs butiken vidare av änkan Hanna tills dottern Anna Maria tog över. Hon fortsatte i sin tur till 1917 eller 1918, då hon upphörde med verksamheten. Att hon slog igen butiken berodde nog främst på att det 1913 inrättats en konkurrerande handelsbod ett par hundra meter längre ner längs landsvägen. Det fanns emellertid ingen avoghet mot konkurrenterna, tvärtom tillhörde särskilt de första handlarna i den nya butiken familjens närmaste umgänge och kontakterna fortsatte även sedan de lämnat orten.

Butiken vid Folkets hus i Nötesjö

I det som skulle bli den nya handelsbodens hus i Nötesjö flyttade skolläraren Johan Andersson in år 1905 då han lämnat sin tjänst i Håkanstorps skola, förmodligen med en suck av lättnad för han gav huset namnet "Lugnet". I den församlingsbok som börjar 1912 har "Lugnet" satts inom parentes och ersatts med "Folkets hus". En kooperativ handelsbutik inrättades i huset och lagerbyggnader uppfördes – det var väl i de byggnaderna som Folkets hus inrymdes. I kyrkboken nämns handelsföreståndare från 1913, först handelsföreståndaren Anna Hellevi Persson född 1887 och sedan handelsföreståndaren Anders Gottfrid Olsson född 1866. Sedan den sistnämnde avflyttat, nämns i stället

från 1917 handlanden Olof Olsson, han som tidigare drivit handelsrörelse nära smedjan i Sturup. Den ändrade yrkestiteln visar att det inte längre var en kooperativ verksamhet utan en privat handelsrörelse. Olof Olsson var född 1884 i Mörrum och hustrun Johanna (Nanna) Malmros 1889 i Solberga. Butiken i Nötesjö drev de från 1917 till 1922 då de flyttade till Färlöv.

Handlare Olof Olsson med hustru Nanna, dotter Margareta och mor eller svärmor. Han var först handlare vid smedjan i Sturup och sedan i Nötesjö. År 1922 flyttade han till Färlöv. Dottern är född 1920 så fotot kan vara taget i Färlöv i slutet av 1920-talet.

Butiken övertogs 1922 av Gösta Jeppsson som drev den vidare till senare delen av 1930-talet. Ett personligt minne från butiken: Jag var väl 5 år och ensam hemma hos farfar när jag upptäckte att hans ko Elsa slitit sig loss och var på väg över fälten mot Tellsjöskogen. Jag skyndade ner till handelsboden för att tillkalla hjälp, öppnade dörren och ropade: Elsa har rymt! Nej, det har hon väl inte! sa Gösta Jeppsson och alla i butiken skrattade. Hans fru hette Elsa. Jeppssons lämnade butiken i Nötesjö 1937 och flyttade då till Klagstorp.

Handlaren Gösta Jeppsson i Nötesjö, hustrun Elsa och t.v. möjligen handelsbiträdet Elin Sofia Hultgren.

Efter Jeppssons kom Johan Sigfrid Pettersson, men han lämnade butiken och socknen redan året därpå, 1938. Näste innehavare var Svante Åkesson, som hade butiken till 1946. Han efterträddes i sin tur av Sture Nilsson som blev den siste innehavaren. Han flyttade därifrån 1978 men yrkestiteln var i den församlingsbok som börjar 1961 ändrad från handlare till busschaufför. Butiksrörelsen hade lagts ner våren 1965, berättar dottern Berit.

En butik nära kyrkstallarna

Ett vykort visar en handelsbutik som funnits väster om kyrkstallarna i närheten av sockenstugan. Det fotot är taget av amatörfotografen C. Persson och J.A. Lindbergs pappershandel i Svedala har sedan låtit framställa vykort av det. En intressant detalj är att det på kortets adressida finns plats för adressatens namn och adressort samt för ”Bostad (om den kan uppgifvas)” – ett rimligt önskemål kan man idag tycka.

Detta foto är troligen taget redan före 1895 och visar den handelsbod som då fanns strax väster om kyrkstallarna i närheten av sockenstugan i Nötesjö. Butiken ägdes först av Jöns Grönquist och sedan av sonen Olof Grönquist. Efter honom bodde Olofs son Arthur Grönquist där.

Denna butik fanns redan på 1860-talet och drevs av krämaren Jöns Grönqvist, född 1820 i Börringe och gift med Marna Olsdotter som var född 1817 i Stora Markie. I församlingsböckerna står platsen som Myreholm eller Nötesjö (Myreholm). När Marna dött 1883 ändras titeln för Jöns till änklings i stället för handlare och samtidigt blir i

stället sonen Olof handlare. Man behåller emellertid firmanamnet och i handelsregistret noteras 16/6 1888 att ”Jöns Grönqvist i Nötesjö af Gustafs socken önskar derstädes fortfarande idka handel u.f. (under firma) J. Grönqvist”.

Olof Grönqvist, som är född 1856, gifter sig 1887 med Maria Andersdotter men hon dör redan 1892 efter barnsöd och Olof står ensam med barnen Oliva född 1887 och Arthur född 1890. I den församlingsbok som börjar 1896 står Olof inte längre som handlare utan som brukare av gården, som fadern Jöns äger till sin död 1905. Efter Olof inflyttade sonen Arthur Grönqvist där.

Handelsbod i kyrkbyn

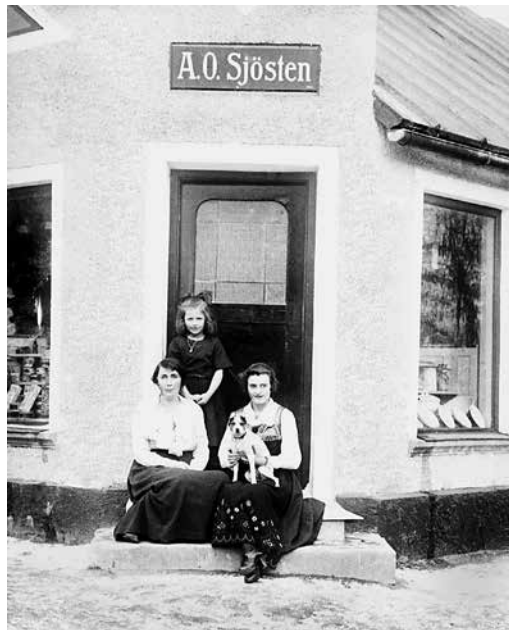
Samtidigt som Olof Grönqvist upphörde med sin handelsrörelse i huset bredvid kyrkSTALLARNA förekommer enligt församlingsboken för 1895-1905 som handlare i kyrkbyn Frans Theodor Hansson född 1874 och Oscar Anton Hansson född 1877, söner till folkskollärare Nils Hansson i Lemmeströ och hans hustru Anna Christina Klogh.

Handelsaffären i Nötesjö kyrkby, vykort som visar butikens utseende före modernisering. Troligen i början av 1900-talet.

Bröderna Hansson flyttade från butiken, den förste 1899 och den senare 1903, och i stället inflyttade handlarer Anders Olsson Sjösten, född 1876 i Grönby, och hans syster Anna Pernilla Sjösten. System stannade hos Anders tills han 1913 gift sig med Gunhild Elisabet Holmgren. Hon flyttade då till stationsbyn där hon blev handelsföreståndare i

Utanför Anders Olsson Sjöstens butik i kyrkbyn. Han hade 1913 gift sig med Gunhild Elisabet Holmgren och de fick 1914 dottern Kerstin. Troligen är det dessa som syns på fotot tillsammans med biträdet Emma Mathilda Ahlström född 1906. Fotot kan vara taget omkring 1920. De lämnade butiken 1924 och den övertogs då av Edvard Jönsson och sedan av hustrun Anna och slutligen sonen Arne.

Syskonen Arne och Karin Jönsson och deras mor Anna.

en butik. Anders O. Sjösten och hans hustru drev sedan butiken i kyrkbyn till 1924 då de överlät rörelsen på Edvard Jönsson och själva flyttade till stationsbyn.

Edvard Jönsson och hans hustru Anna drev därefter butiken i kyrkbyn och sedan Edvard dött 1935 fortsatte Anna Jönsson själv verksamheten. Siste innehavare blev sonen Arne Jönsson.

Två butiker i stationsbyn

I stationsbyn övertog Anders O. Sjösten 1924 den handelsbod som systern Anna Pernilla Sjösten varit föreståndare för sedan 1913. När nu brodern Anders Sjösten övertagit handelsrörelsen, lämnade hon 1925 stationsbyn och flyttade till Västra Alstad. Den som före henne haft verksamheten i stationsbyn var Ernst Nestor Sandberg, född 1884 i Slimminge, som 1912 flyttat till Tottarp med sin familj, och före Sandberg nämns på samma ställe i församlingsboken den tidigare innehavaren Nils Johan Edvard Persson Stenström som 1910 flyttade till Trelleborg med sin familj.

Vykort av handelsboden i stationsbyn, den som långt senare blev Willassons butik. På skylten står "S.V. Månssons Diversehandel". Fotot kan vara taget i början av 1900-talet. Männen på trappan är förmodligen "järnvägare".

Interiör från Willassons affär i stationsbyn.

På det här överst visade vykortet från stationsbyn kan man ovanför butiksingången se en skylt med texten "S.V. Månssons Diversehandel". Tydligt har det funnits en innehavare med detta namn i slutet av 1800-talet eller början av 1900-talet.

Anders Sjösten drev verksamheten i stationsbyn till 1936, då den övertogs av Nils Willasson. Denne var född 1910 i Börringe och dog 1969 i Malmö. (Ett foto som Martin Svensson tagit av honom och hans biträde i butiken i stationsbyn finns i årsboken 2009 på sidan 55.)

Det fanns ytterligare en speceri- och diverseaffär i stationsbyn, Mårtenssons butik. Om den skrev Kerstin Johannesson i årsboken 2009 att den låg i sista huset på vänster

Mårtenssons butik.
Fotot utlånat av Mårtenssons
dotter Ella Malmberg.

hand från järnvägen räknat och ägdes av Magnus Mårtensson som drev rörelsen tillsammans med hustrun Astrid.

Mårtenssons butik övertogs 1952 av Egon Larsson. Sedan denne även övertagit Willassons butik, lade han ner Mårtensson-butiken.

Handelsbod vid gamla vägen mot Svedala

Strax före Hindstorp vid vägen mot Svedala fanns också en handelsbod. Sista innehavarna hette Olof och Emma Erlandsson. De var båda födda 1889 i Östra Klagstorp och hade kommit till Tittente någon gång efter 1926 (eftersom sonen Egon var född det året i Östra Klagstorp). År 1947 fanns de i vart fall i Tittente, minns Sven Svensson som då arbetade i torvmossen i närheten. Rörelsen var nog inte särskilt omfattande och upphörde omkring 1954. Emma dog några år senare.

Man har berättat att Olof gick med krycka, ena benet var av någon anledning kapat vid knät. Han hade en fin gammal T-ford. I butiken kunde det hända att han bjöd på gräddbullar. De var gratis för de var inte riktigt fräscha, sa han, men man minns att de då kunde vara ganska ludna.

Butiken i Tittente hade konkurrens från en handelsbod några hundra meter närmare Svedala men då är vi utanför Börringes gräns, i Östra Svenstorp mittemot vägen mot Norrskog. Den butiken fanns kvar i vart fall 1967.

Av alla handelsbodarna i Börringe återstår idag inte någon. Man får åka till Svedala för sina inköp eller passa på att handla när man är på väg hem från arbetet. En utveckling på gott och ont. Det som gått förlorat är inte minst butiken som den naturliga träffpunkten för människorna i byn.

I TIDNINGEN FÖR 50 ÅR SEDAN – 1962

Av Kjell Bergman

På tidningarnas förstasidor förekom nästan varje dag rapporter från det blodiga befrielsekriget i Algeriet och det ”kalla kriget” som föreföll att bli allt kallare, med hätska politiska utspel mellan Sovjetunionens Nikita Chrusjtjov och USA:s John F Kennedy. Berlinmuren och de våghalsiga flyktingarna från Östtyskland återkom också ständigt i nyhetsrapporteringen.

John F Kennedy blev för många en hjältefigur som förebådade en ny tid. Herrfrisören Egon Jönsson i Svedala kunde erbjuda den nya ”kennedyfrisuren” och inom dammodet blev Jacqueline Kennedy en förebild.

Kongokrisen föreföll att vara utan slut och kampen för frihet och oberoende i ”tredje världen” blev ofta blodig och grym. I Sydostasien blev frihetskampen en del av ”det kalla kriget” och trappades upp allt mer, framför allt i Vietnam, i och med att USA försökte bromsa ett kommunistiskt maktövertagande efter vietnamesernas befrielsekrig mot den franska kolonialmakten.

I Sverige rådde stor optimism inför framtiden. Statsminister Tage Erlander satt tryggt på sin post, så även hans finansminister Gunnar Sträng. Valfärdsstatens utbyggnad fortsatte, men bostadsfrågan kvarstod som problem. Utbyggnaden av fler och bättre bostäder för alla fick högsta prioritet och man skissade på det projekt som skulle inledas några år senare och som skulle få namnet ”miljonprogrammet” – ”en miljon bostäder på tio år”.

I de skånska tidningarna började man redan nu att diskutera en öresundsbro, med mer eller mindre verklighetsförankrade framtidsvisioner. Danskarna föreföll dock att vara helt ointresserade, de planerade för broar över de båda bälten.

Med radio och TV fick nöjen och musik en allt större plats i svenskarnas vardag. Vid Melodifestivalen i Luxemburg fick Inger Berggrens ”Sol och vår” en blygsam placering, men blev ett ”örhänge” i Sverige. En ny, konstig dans nådde oss från USA – twisten – och man anordnade SM i twist.

På bion i Svedala kunde vi se Elvis Presley i ”Blue Hawaii” och på radio kunde vi höra Leroy Van Dyke sjunga ”Walk on by”. Världen visste ännu inte att ett gäng engelska tonåringar hade bildat ett rockband med namn från en blueslåt – ”Rolling Stones”.

”Fulast i Skåne”

I tidningarna fanns inte många nyheter från Svedala, på gott och ont, men året kunde ha börjat bättre när det väl inträffade.

Tisdagen den nionde januari hade Sydsvenska Dagbladet en stor artikel om en nyutkommen bok av akademiledamoten Ivar Harrie – ”Hem till Skåne” - där denne förfasade sig över just Svedala. Ett par av bokens mörkaste sidor behandlade Svedala köping. Författaren hade en tydlig aversion mot de typiska järnvägs- och industrisamhällena som han ansåg vara i högsta grad andefattiga och oestetiska. Svedala fick tjäna som exempel.

”Sambället var från början alldeles konstgjort. Och där uppstod, kring stationen och fabriken, en bebyggelse som finns kvar än, så gott som orörd, och som borde bevaras som kulturminnesmärke – kanske den tristaste och fulaste i Skåne.”

(Sydsvenska Dagbladet Snällposten, januari 1962)

Sydsvenskans reporter, som inte var helt enig med Ivar Harrie, gav sig ut på ”frågerunda” i Svedala och lät akademiledamoten få svar på tal, bland andra av kommunfullmäktiges ordförande Otto Sigvard Persson.

”Författaren har nog befunnit sig i en trist och olycklig sinnesstämning när han beskrev Svedala. Han har tydligen varit fången i en negativ attityd, som han till varje pris måste fullfölja.”

(Sydsvenska Dagbladet Snällposten, januari 1962)

Kommunordföranden Stig Hardborn var mera saklig i sin kommentar.

”Vi känner oss visst inte träffade av Harries kritik och utvecklingen har gett vid handen att här alls inte kan vara så trist som han säger. Vi ökade med 168 invånare under 1961.”

(Sydsvenska Dagbladet Snällposten, januari 1962)

Man kan knappast undvika frågan om vad Ivar Harrie visste om Svedala, förutom hans i allra högsta grad subjektiva omdöme om dess utseende. Samtidigt kan man också fundera över om den dåtida bebyggelsen utmed Storgatan hade fått samma negativa omdöme om den funnits kvar 50 år senare.

Kommunalhuset

I mars 1962 såg det ut som om Svedala äntligen skulle få sitt efterlängtade nya kommunalhus. Efter att ha varit ”på gång” sedan 1940-talet hade ärendet nu avancerat så långt att det beräknades komma upp till beslut i kommunfullmäktige före semestern.

”Det blir en pampig sak för ca två milj. Kronor.”

/.../

”- Vi är naturligtvis glada över att kommunalhusfrågan avancerat så här långt, säger kommunalkamrer Åke Hellstrand till Skånska dagbladet. Vi är trångbodda och Svedalas snabba expansion kräver

ökade utrymmen för de kommunala serviceorganen. Problemet är emellertid pengarna. Sådana har vi ännu ej lyckats att skaffa. Och innan dessa finns är det omöjligt att säga något definitivt.

Ett nytt kommunalhus skulle betyda mycket för oss. Svedala är ju snart en stad! Förra året ökade vi med 180 personer till 5266. I år räknar vi med en lika kraftig ökning.”

/.../

”Svedala har stor attraktionskraft, glädjande nog. Malmöborna flyttar med förtjusning hit. Det går som bekant lika bra att bo i Svedala som i Limhamn vad körtiden beträffar. Ca 30 minuter tar det in till Malmö.”

(Skånska Dagbladet, mars 1962)

Hellstrand underströk också Svedalas goda finanser, men vågade samtidigt inte sia om framtida kommunsammanslagningar, och avslutade med att vad som nu behövdes var, efter kommunalhuset, en ny idrottshall.

Epidemi!

I april spred sig en stor oro i Svedala, som vid vissa tillfällen gränsade till panik. En 14-årig elev på Centralskolan avled i hjärnhinneinflammation och till en början visste man inte om den var epidemisk eller inte.

När undersökningarna av den avlidne pojken blivit klara i Lund kunde det konstateras att han hade samma smittämne i blodet som framkallar epidemisk hjärnhinneinflammation.

De följande dagarna blev kritiska. Om någon blivit smittad av 14-åringen skulle detta visa sig ganska snart, men inga rapporter kom in. Pojkens dagliga kontakter med sina kamrater kartlades in i minsta detalj, så även hans dagliga vanor och resor till och från skolan. Man tog prov på de lärare och elever som man visste att han hade haft kontakt med, vilka alla fick motverkande sulfapreparat. Skolläkare John Erik Palmqvist hade hektiska dagar:

”- Vi har gjort oerhörda ansträngningar för att stoppa epidemin redan innan den brutit ut, och jag tror att vi lyckats, säger dr J.-E. Palmqvist till SKÅNSKA DAGBLADET. Dr Palmqvist är skolläkare på enbetskolan i Svedala – där 14-åringen gick – och han har haft några hektiska dagar sedan rapporten om hjärnhinneinflammationen kom ut. Folk har ringt i ett och varit mycket oroliga. Men undervisningen har pågått precis som vanligt i skolan, och alla som kan ha haft den minsta kontakt med 14-åringen har fått sulfa.”

(Skånska Dagbladet, april 1962)

Enligt tidningarna kunde man nu ”andas ut”, epidemirisen ansågs vara över ”för denna gång”. Svedalabornas oro fanns dock kvar, allrahelst som tre prov från Svedala hade

visat sig vara positiva efter bakteriologisk undersökningar, vilket innebar att de innehöll meningococcher som kan orsaka epidemisk hjärnhinneinflammation. Dessa ledde dock inte till ytterligare dödsfall.

Farhågorna för en epidemi var det enda tillfället under året då Svedala hamnade på tidningarnas förstasidor, med stora rubriker. Vi som vid denna tid var elever på Centralskolan minns fortfarande tragiken med den avlidne pojken, oron och den tryckta stämningen. Vi minns också att påsklovet blev förlängt med tre dagar. Skolledningen ansåg inte att det fanns någon anledning till oro, men tyckte likväl att det kunde vara lämpligt om barnen vistades hemma längre än planerat. Ett förlängt påsklov skulle i annat fall ha mottagits med jubel, men under dessa omständigheter förekom inga glädjeyttringar.

Notiser om Svedala

Det är sparsamt med nyheter från Svedala under år 1962. Efter alla rubriker om den hotande epidemin tyckte kanske svedalaborna att ”hälsan tiger still” och att ”inga nyheter är goda nyheter”.

Svedala kyrka fick en storstilad och monumental kyrkotrappa. Efter att den nya Centralskolan blivit färdig blev den gamla skolan nedanför kyrkan överflödig och

Innan den nya kyrkotrappan byggdes fotograferades konfirmanderna varje år på den ”gamla” kyrkotrappan som erbjöd en fin inramning med pelarna på varje sida.
Foto från 1951 av Sture Falhed.

kunde rivas, så även den gamla och branta kyrkotrappan vid dess västra gavel. Området rakt framför kyrkan blev fritt och en gammal dröm kunde därmed förverkligas. Kyrkofullmäktige beviljade anslag med 130 000 kronor.

Den nya kyrkotrappan blev stor och ”pampig”, 21 meter lång och fyra meter bred, med 30 väl avvägda och ”lättgångna” trappsteg, fördelade mellan tre avsatser för bänkar, allt byggt i grårod brobygranit. Nedanför iordningställdes en bilparkering för 25 bilar. Bygget blev färdigt i juni.

Som krona på verket fick kyrkan fasadbelysning, som tändes för första gången när höstmörkret började sänka sig i månadsskiftet oktober-november. Belysningsanläggningen bekostades av Herta Larsson som därmed uppfyllde sin bortgångne makes, S.W. Larsson, önskemål.

I början av oktober uppmärksammade Skånska Dagbladet att Svedala musikhandel firade sitt 15-årsjubileum i sin affär på Storgatan. Innehavare var den numera legendariske musikern Karl Karlberg. Firman hade startats 1947 på Långgatan 26 av Carl Magnusson och Karlberg, men övertogs ett par år senare av den sistnämnde. När TV-sändningarna kom igång blev firmalokalen för liten och affären flyttades till Storgatan 36. Musiken fick så småningom ge vika för radio- och TV-försäljning. På samma sida gratulerade Blaupunkt i en egen annons. Karl Karlberg hade bråda dagar när TV slog igenom, framför allt inför fotbolls-VM 1958.

Interiör från Karl Karlbergs affär på Storgatan. Längst bort syns "skivbaren" med hörlurar, där man kunde lyssna på grammofonskivor.
Foto av Sture Falhed.

Det var nya tider, med stora förändringar på Storgatan i Svedala. I slutet av november invigdes Konsums nya varuhall i hörnet Storgatan-Hantverkaregatan, där den fortfarande ligger.

Skolans blåsorkester spelade för en förväntansfull publik när den nya konsumhallen invigdes 1962.

Det var stor trängsel i butiken på invigningsdagen

Då Konsum i Svedala startade sin verksamhet 64 år tidigare var det under blygsamma förhållanden. Under 50 år inrymdes verksamheten i lokaler på Hantverkaregatan, men 1948 togs ett stort steg med nya lokaler på Storgatan.

Med den nya varuhallen togs ännu ett steg mot den typ av varuhus vi ser idag. Här fanns kyldiskar för kött, charkuterier, frukt och grönsaker, utmed en 25 meter lång spegelvägg. För mjölk fanns en ”ridåkyla” och en dubbelsidig frysbox. Konsumhallen inramades av inte mindre än 30 meter skyltfönster.

Den gamla konsumbutiken vid Hantverkaregatan skulle rivas för att ge plats åt en bilparkering för ett 20-tal bilar. I den gamla lokalen vid Storgatan planerades en kafeteria med servering av varmrätter, man räknade med att kunna servera ett 50-tal gäster samtidigt. Kafeterian beräknades att bli klar under första halvåret 1963.

Den högtidliga invigningen avslutades med supé på pensionat Excelsior.

Med bilismen kom nya krav, för såväl kyrkan som Konsum – parkeringsplatser. Det kom också krav på nya och moderna serviceanläggningar för bilarna och deras ägare. I maj beviljades byggnadslov för ”en pampig serviceanläggning” där Bökebergsgatan mynnade ut till ”nya landsvägen”, nuvarande Hyltarpsvägen.

Här planerades för en ”rejält tilltagen verkstad” samt utställnings- och kontorslokaler.

"Till anläggningen kommer även att höra en fullt modern bensinstation som faktiskt blir den första på sträckan Skurup-Malmö. Som det nu är får faktiskt bilisterna klara sig med drivmedel fyra mil innan de når någon bensinmack, vilket kan vara rätt knepigt om det av någon anledning skulle vara litet i bensintanken."

(Skånska Dagbladet, maj 1962)

Bensinstationen finns fortfarande kvar, under namnet Q8. Under åren som gått har det dessutom tillkommit två andra liknande anläggningar utmed "nya landsvägen".

Den nyinriggda bensinstationen vid "nya landsvägen" 1962.
Idag heter den OK Q8. Foto av Sture Falhed.

I början av december kungjorde textilföretaget Mab & Mya att man skulle avveckla sin verksamhet i Svedala, där man haft sin spinneriavdelning sedan mitten av 1940-talet. Företagets byggnader låg på en stor tomt söder om Ågatan. Anledningen till avvecklingen angavs som en "strukturrationalisering, en anpassning för att möta hårdare tider". Ett 80-tal anställda berördes, men dessa erbjöds omskolning och arbete på fabriken i Malmö, företaget skulle ombesörja transporter till och från arbetet.

"Kommunalnämnden är intresserad av att få överta det tomtområde som företaget äger i anslutning till sin fabrik. Det skulle vara oss till nytta och glädje om vi får överta detta, säger kommunalnämndens ordf. Stig Hardborn. Vi kan bl.a. också hänvisa ny industri till företagens lokaler om så önskas."

(Skånska Dagbladet, december 1962)

Det blev så småningom ett antal industribyggnader, som vi kan se idag.

”Häst finkad i Svedala”

Vad är en nyhet? Under år 1962 var det tunnsått med nyheter från Svedala och vid flera tillfällen kan den sentida läsaren ställa frågan om inte tidningarna följde den gamla och väl beprövade devisen: ”Finns det inga nyheter så får man göra nyheter”.

Den 27:e november kunde Skånska Dagbladet rapportera att polisen i Svedala strax efter midnatt hade fått larm om att en ensam häst strövade omkring på köpingens gator. Den tjänstgörande poliskonstapeln fick rycka ut mitt i natten för att ta hand om hästen.

”Vid närmare påseende visade det sig nämligen att den tillhörde ett av de mera kända ansiktena i Svedala. Hästen behövde därför inte ens förete legitimation för att man skulle identifiera honom med Pelle boende på fastigheten nr 9 vid Kyrkogatan i Svedala, samt ägd av åkerägaren John Hägg, tillika nästgårdsgranne med Svedalapolisen.”

(Skånska Dagbladet, november 1962)

Pelle hade under den föregående eftermiddagen blivit tjudrad på ett fält, där han borde ha tillbringat natten. Gottfrid Persson, Pelles kusk, kunde dock meddela att det inte var första gången som Pelle slet sig och gav sig ut på äventyr.

”För att ytterligare återfall skall kunna undvikas överväger man nu att låta den företagsamme hästen få tillbringa återstoden av hösten och vintern i sitt stall.”

(Skånska Dagbladet, november 1962)

Ett välkänt par på Svedalas gator – John Hägg med sin Pelle.

År 1962 ansågs storken vara helt försvunnen i det skånska landskapet, till skillnad från idag, då det pågår ständiga projekt för att återinplantera storkar i Skåne. När en stork vid något sällsynt tillfälle visade sig i Svedalatrakten blev det en ”nyhet”.

”Storkebesök i S. Lindved

Lantbr. Karl Lasson, S. Lindved, beläget vid Börringesjön, rapporterar att ett vackert exemplar av den numera sällsynta storken under cirka fyra timmars tid höll till vid en del av ägorna som vetter mot sjön. Det är två dagar sedan storken senast observerades på Lindved som för några tiotal år sedan hade bofast storkfamilj.

Storken har även observerats hos åkare Anders Andersson, Stenbäck, Börringe, där den vid femtiden på eftermiddagen slog sig ner på ängsmarkerna intill där hr Andersson bor. Man kunde naturligtvis inte nog betrakta den vackra och sällsynta fågeln. Ett tag försvann den emellertid helt men dök sedan plötsligt upp igen. Denna gång hade fågeln blivit mer försigkommen och slagit sig ner på takåsen till Anderssons bostad. Där satt den och gonade sig i sin karakteristiska ställning på ett ben när skymningen föll på fredagskvällen.”

(Skånska Dagbladet, maj 1962)

BILDER FRÅN ARKIVET

Av Mats Olsson

Trots att Sture Falhed tog de allra flesta foton i ateljén eller hemma hos någon jubilar så finns det en del trevliga foton tagna utanför ateljén. Här följer först två uppslag tagna av Sture Falhed, därefter bilder från en tidigare utställning från vilken även informationen är hämtad.

Bilderna är beställda av Hugo Persson. Han var lantbrukare på gården som vi lite äldre benämner "Hugo Perssons" men som egentligen heter Svedalagården med adress Malmövägen 2. Bilderna är tagna på hösten 1947, kanske där idag Centralskolan eller Naverlönnsskolan ligger.

På bilderna ser man Hugo Persson i ljus hatt och hans son Bengt. Han i mörk hatt är Nils B. Hansson och uppe på trösken står Albrechtsson.

Mitt eget minne av Hugo Persson är när han i början av 1960-talet hade sålt de flesta av sina åkrar till Svedala kommun och endast hade kvar hönsen och en ko. På sommaren gick kon tjudrad på en liten äng mellan höns huset och Bökebergsvägen samt i kanten mellan skolan och Bökebergsvägen. Dit gick Hugo Persson och handmjölkade den och flyttade den till lite mer mat.

Bilderna på denna sida är beställda av Cewo-kappor och är från slutet av 1947. Cewo-kappor hade sin verksamhet i huset på hörnet av Kyrkogatan och Södergatan. Syeriet fanns på övre våningen.

Svedala Järnvägshotell fotograferat på hösten 1952. Det byggdes året efter det att järnvägen Malmö - Ystad hade öppnats, år 1875. År 1928 byggdes hotellet ut och fick detta utseende. Det brann ner till grunden den 17/7 1995. Bilarna på den övre kvällsbilden är från vänster en stor Buick troligen av 1948 års modell, en Fiat från 1950-talet och en Ford V8 från 1939.

Ture W. Nilsson och hans hustru Ågot var duktiga musiker och spelade både på hotellet och på Bökebergs restaurang vid fester och andra högtidliga tillfällen.

Ture var skomakare och hade skomakeriet och affären på Storgatan 40, där det fram till nu har varit "Svedala City Skomakeri och Nyckelservice". Ture var också författare och diktare och gav 1957 ut boken "Pilepivepågen" med dikter på bygdemål. Här spelar de på en fest i Bökeberg den 29 augusti 1952.

Nedan ett foto från Unga Örnars luciafirade 1948.

Stående Fr.v.: 1 ?, 2 ?, 3 Rigmor Nilsson,

4 Ingaliil Svensson, 5 Gun Nordström / Edlund, 6 Gertie Jönsson, 7 Ulla Persson, 8 Lucian Siv Olsson, 9 Gull-Britt Jönsson / Nilsson, 10 Maj Nordström, 11 Barbro Lenander, 12 Ulla Sjögren, 13 Birgit Nilsson, 14 Siv Olofsson, 15 Stina Jönsson och 16 Sven Karlsson.

Sittande f.v.: 1 Henny Kristoffersson, 2 ?, 3 Maj-Britt Jönsson

Tröskning med råoljemotor (tändkulemotor) vid Flängevads smedja.
Först fotografering, sedan smörgås och sup. Smeden Anders Strandberg står redo med
flaska och glas medan mor Hanna håller brickan med smörgåsarna. Längst till vänster vid
motorn står Ernst Övall som senare köpte smedjan. Flickorna Amanda, Eufemia och Ida
Jeppsson i schallet samt gossarna Viktor och Nils. Längst till höger står Emil Jeppsson.
Bilderna är från 1906-1907.

Tröskning i Skabersjö by på Hallströms gård. Martin Olsson kör tändkulemotorn. Gubben längst till höger är Nils Hallström och i stacken står en som hette Hellman.

Tröskning med lokomobil på Högbo gård i Vinninge. Arrendator Anders Löfström står vid svänghjulet. Mannen i vit skjorta är hans bror Nils. Foto från ca 1918.

Bagaren Jöns Hansson i Klågerup poserar med sin familj i sin förmodligen nyinköpta bil. Vid sin sida har han sin son Rudolf och i baksätet sitter hustrun och småbarnen. Enligt uppgift är bilden tagen ca 1920.

Rödakorsfest i Bokskogen 1915. På den övre bilden står från vänster: Anna Cederström, Greta Belander, okänd kavaljer, Ameli Coyet, Karin Cederström, okänd kavaljer, guvernanten Frida, Ester Andersson och Britta Cederström. Spelmannen är möjligen Grönvall som ofta spelade på hembygdsfester i bygden.

Den nedre bilden är från kaffeserveringen vid samma tillfälle.

Nedanstående personer eller institutioner har bidragit med bilder eller illustrationer i denna bok. I många fall äger de också copyrighten till bilden eller motsvarande och har medgivit publicering av densamma. I några fall har vi försökt att hitta ägaren till copyrighten men misslyckats. Skulle någon ha krav på oss i efterhand angående detta ber vi vederbörande kontakta oss.

Svedala Kommuns bildarkiv
Föreningen Svedala-Barabygdens bildarkiv
Sture Falheds donation
Folklivsarkivet i Lund

Per Blomberg
Lennart Börnfors
Bertil Centergård
Ella Malmberg
Britta Mårtensson
Mats Olsson
Britt Paulsson

Tack till de som bidrog med materiel till artikeln ”Svedalas döderhultare”:

Gun-Britt Ekberg
Ebbe Ekstrand
Artur Grahm
Solveig Gran
Inga Klöver
Fru Alstads församling